

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 1 FEBRUARI 2022 PRIS: 89:-

Franska nerver

Blir det fem år till med Macron?

SAMHÄLLE

**ANNA-KARIN
WYNDHAMN**

uppmärksam akademiker
att stå på sig när drevet går.

OPINION

**MATS
BERGSTRAND**

tror vi får se en annan
mitt än Annie Lööfs.

RECENSIONER

**HELENA
GRANSTRÖM**

tar hjälp av matematiken
för att lindra sorgen.

TIDSAM 2804-01

7 388280 408501

RETURVECKA 10

SKAFFA DIG JÄRNMÄSSIG PÅ

företagande, näringsliv, arbetsmarknad, entreprenörskap & ekonomi.

Intresserad av företagande, ekonomi, arbetsmarknad och näringspolitik? I Tidningen Näringslivet får du alla nyheter och fördjupningar. Alltid ur näringslivets perspektiv.

Tidningen för dig som gillar språk!

Vårt bästa erbjudande!

4nr
+ ny bok
149:-
+ porto 29:-

I **SPRÅKTIDNINGEN** kan du läsa om allt från **slang, svordomar och nyord** till **klurig grammatik, svenskt språkbruk** och **spännande språkhistoria**. I varje nummer finns flera sidor där experter svarar på läsarnas **språkfrågor**. På köpet får du den rykande färska boken

Varför heter det badkruka? med **300 frågor och svar** om svenska språket. Där kan du läsa om varför många säger *kvinner* i stället för *kvinnor*, om vad *då i hej då* betyder och om vi skulle kunna förstå en svensk som levde på 1500-talet. *Bokens värde 149 kr.*

Beställ på spraktidningen.se/axess eller skicka in kupongen nedan!

☐ Ja, tack!

Jag beställer **4 nr av Språktidningen för 149 kr** och får boken **Varför heter det badkruka?** på köpet (porto 29 kr tillkommer). Totalt värde 465 kr.
Jag sparar 316 kr.

202

☐ Ja, tack!

Jag väljer **5 nr av Språktidningen för 149 kr**. Totalt värde 395 kr. **Jag sparar 246 kr.**

203

Namn _____

Adress _____

Postnummer _____ Ort _____

Telefon _____

E-post _____

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 31/5 2022 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av Vetenskapsmedia i Sverige för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om prenumerationsvillkoren på spraktidningen.se/prenumerationsvillkor.

Frankeras ej
Mottagaren betalar
portot

Språk

TIDNINGEN

Vetenskapsmedia i Sverige AB
c/o Flowy

Svarspost
20661290

110 07 Stockholm

En hel knippa uppslag för en friare akademi

PJ Anders Linder

”Gamla mediciner i högre doser. Det är politik som leder tankarna till passkontrollanter som höjer rösten när resenärerna inte förstår språket.”

Min prognos inför valåret kan sammanfattas i tre korta ord: mer av samma.

För det första i bemärkelsen *om och om igen*. Gamla välbekanta beskyllningar och budskap kommer att upprepas till leda. Det kan handla om tillkortakommanden i det förflutna, brutna löften, olämpliga samarbetspartner, illasinnade avsikter och odugliga företrädare. På motsvarande sätt kommer ett antal käpphästar – endimensionella patentlösningar på flerdimensionella problem – att ridas i nya varv runt manegen.

För det andra i bemärkelsen *höjning av dosen*. Gamla välbekanta mediciner kommer att skrivas ut i ännu generösare omfattning. Fler poliser, fler vindkraftverk, fler fritidsgårdar, fler år bakom galler, fler händer i vården, fler universitet, fler riktlinjer, rekommendationer, förhållningsorder och förbud. Mer i bidrag, mer efter skatt. Mer till fler och mest till de våra.

DET ÄR POLITIK som leder tankarna till passkontrollanter som höjer rösten när resenärerna inte förstår språket, men egentligen är det inte så konstigt. Att ha övertygelser och favoritförslag är vanliga skäl att engagera sig politiskt, och ibland händer det till och med att mer av samma kan vara just vad som behövs.

Fast omväxling förnöjer och jag öppnar antologin *20 reformer för 20-talet* (Studentförlaget Horisont, 2021) i hopp om att möta mer av annat. I korta kapitel presenterar ett tjog skribenter var sitt förslag till reform, som enligt redaktören Linnea Dubois förhoppningsvis ska vidga vyer och rädda valåret från att enbart handla om brottsbekämpning till höger och mer offentlig välfärd till vänster. Kan idéerna sedan bli praktisk politik i regi av ”en ny borgerlig regering”, desto bättre. För den aktuella skribentkretsen är en sådan formulering naturlig, men med tanke på det tempo i vilket gamla omöjligheter nu blir möjliga ska man nog inte utesluta att ett och annat förslag skulle kunna bli verklighet även i S-märkt form. Vad som sägs i de ideologiska högtidstalen och vad som händer i praktiken är inte alltid en och samma sak.

Originaliteten i förslagen varierar och man går inte helt fri från mer av samma. Några är klassiker som kommit ur modet i partipolitiken. Andra, som till exempel Fredrik Johanssons (krönikör i *Axess*) text om en ny svensk EU-politik, handlar snarare om att skifta perspektiv och förhållningssätt än om en enskild åtgärd. Ekonomen Jacob Lundberg skriver om behovet

av en kommunal skattebroms och visar att man kan vara radikal på 2020-talet genom att förorda Göran Persson-politik från sent 1990-tal.

INFÖR NÅGRA FÖRSLAG ställer jag mig lätt skeptisk, inför flera nickar jag gillande, och jag läser förre radiochefens och *SvD*-chefredaktörens Mats Svegfors bidrag om universitetspolitiken med särskild behållning. Han manar till motstånd mot viljan att styra och reglera den akademiska världen uppifrån. Högskolesystemet har blivit alltmer likriktat och lyhört inför politiska önskemål, medan det är raka motsatsen som krävs om resultaten ska bli bra.

Svegfors nöjer sig inte med att föreslå en åtgärd eller två utan levererar en hel knippa uppslag, vars genomgående syfte är att stärka lärosätenas autonomi vad gäller organisation och finansiering. Statsanslag till utbildning och forskning bör innebära så litet styrning som möjligt. Universitet ska kunna ta ut studieavgifter, i alla fall om de samtidigt ser till att det finns stipendier att söka. De ska få möjlighet att samla i ladorna och skapa ekonomisk handlingsfrihet. De ska kunna etablera sig utomlands och utländska universitet bör välkomnas till Sverige. Lärarutbildning, som varit ett sådant sorgebarn, ska kunna bedrivas i nya former och av nya huvudmän. Intagning på betyg och högskoleprov föreslås kompletteras med nätbaserade ”förutbildningar”, vilket får ses som en maning att mer aktivt använda den redan existerande möjligheten att ta in studenter enligt alternativa kriterier. All förändring till det bättre kräver inte politiska beslut.

JAG FÖRSTÅR INTE RIKTIGT Svegfors vilja att ”öka volymerna på många utbildningsvägar”. I mina ögon är det önskvärda fler olika postgymnasiala vägar istället för ännu mer högskola. Jag tycker också att han kunde vara tydligare med vad för sorts autonomi han vill främja. Är det viktigast med ökat svängrum för de administrativa ledningarna eller med ökad frihet i arbetet för forskare, lärare och studenter? Nå, poängen är inte vad man tycker om varje enskildhet utan att den allmänna färdriktningen är rimlig och att de många idéerna sätter igång ens egna funderingar och prövar ens insuttna åsikter.

Vid närmare eftertanke är väl detta snarast motsatsen till en reform som lätt låter sig genomföras av en ny regering. Trist för en blivande utbildningsminister, men inte för läsarna.

PJ Anders Linder

KOMMUNISM OCH BILISM

Bilindustrin i Sovjetunionen brottades med alla de problem som följer med ett planekonomiskt system: resursbrist, felallokering och långa ledtider. Ingenjörer saknade dock vare sig passion eller uppfinningsriktighet: hundratals bilmodeller skapades vid ritborden, även om de allra flesta aldrig lämnade prototypstadiet. Följ Sovjets bilindustri från slutet av andra världskriget till Berlinmurens fall.

Svenska Nyhetsbyrån
@Nyhetsbyran

För dig som inte nöjer dig med [#280tkn](#).
[#SvenskaNyhetsbyrån](#) erbjuder en unik utbildning för nästa generations borgerliga ledar- och kulturskribenter. Ansök till [@Skribentskolan](#) senast 13 feb 2022.
[skribentskolan.se](#) [#3000+tkn](#) [#deadline](#)

 18

 205

 500

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Annika Borg gör upp med poddeffekten **10**
 Susanna Birgersson tror inte på likvärdigheten **10**
Ryssland Staffan Heimerson träffar en rysk sanningssägare **12**
Etiopien Bengt G Nilsson om ett land präglad av våld **16**
Nordirland Stephen Castle förutser slutet för Nordirland **19**
Politik Anders Rönmark begrundar ointresset för partipolitiska museer **22**
I korthet Utile dulci. Tea and sympathy **24**
Samtiden Fredrik Johansson ser sig om och skakar på huvudet **25**

26 FRIZON

- Per-Arne Bodin tar sig an den svårtolkade Aleksander Nevskij **26**
 Katja Hoyer porträtterar mannen som nästan räddade världen **32**

36 OPINION

- Mats Bergstrand lanserar den nya breda mitten.

”

Vi kallade det för Balearerna och låtsades intresserade, men låg mest vid poolen, drack billigt vin och gick på disco i ett slags forced storm-och-dräng-period.

Emil Uddhammar, sid 24

TEMA: FRANSKA NERVER

40 Det har hänt en del

- Högerpopulisten Eric Zemmour lär inte bli Frankrikes nästa president. Men han har kastat om hela den politiska spelplanen. **Av Katarina Barrling**

46 I de Gaulles anda

- För många fransmän är utrikespolitiken viktig i valet av president. Nu erbjuds de två helt skilda uppfattningar om Frankrikes roll i världen. **Av Carl-Vincent Reimers**

50 Upplyst patriotism?

- I en valrörelse dominerad av krav om att sätta Frankrike först måste Emmanuel Macron undvika högernationalistisk retorik. Det gäller att visa att det är EU som är rätt arena för att skapa inflytande, för både Europa och Frankrike. **Av Jan-Olof Bengtsson**

54 Periferin protesterar

- En majoritet av fransmännen lever i ekonomiskt och socialt utsatta områden. Det kommer att påverka valresultatet. **Av Karin Stensdotter**

58 TRADITION

Conny Svensson om Émile Zola.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Henrik Nilsson läser Søren Ulrik Thomsen 62
Romariket Martina Björk läser Cicero 64
Idéhistoria Svante Nordin om filosofins 1968 66
Konst Laura Barbagallo om Dante i bildkonsten 68
Historia Bo G Hall om drottning Sofia 70
Krönika Mats Svegfors om att styra men inte regera 71
I korthet David Andersson om vänner och fiender 71

72 RECENSIONER

- Christian Abrahamsson dväls i ett postkolonialt tillstånd 73
Mats Fält ser en vänskap gå i kras 77
Helena Granström gör en glädjekalkyl 80
Lars Åke Augustsson utvärderar priskonkurrens 82
Lena Kåreland nalkas ålderdomen 85
Karin Henriksson hyllar hjältemodet 87
Håkan Lindgren tänker i termer av utveckling 89
Magnus Robach efterlyser samarbete 91
Carl Rudbeck ärver klassiskt 94
Karin Stensdotter gläds åt en undantagsmänniska 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson minns den malliga tidningen.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Catta Neuding

Redaktionsråd: Katarina Barrling,
Louise Belfrage, Adam Cwejman och
Anna Victoria Hallberg

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Bildredaktörer och Layout: Petter
Carnhagen och Vendela Nylund

Ansvarig utgivare: PJ Anders Linder

Nästa nummer: 7 mars 2022

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.
Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alain Jocard,
Getty Images

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträttteckningar: Johan Patricny

Villkor & personuppgifter: axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 729 kr

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,

Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck:

Printpool/Mukusala

Printed matter
3041 0876

Christian Abrahamsson

Fil dr i kulturgeografi
och kulturskribent

David Andersson

Författare och redaktör i *Axess*

Lars Åke Augustsson

Författare

Laura Barbagallo

Frilansskribent

Katarina Barrling

Docent i statsvetenskap
vid Uppsala universitet

Jan-Olof Bengtsson

Fri skribent. Tidigare
EU-korrespondent och
ledarskribent i *Kvällsposten*

Mats Bergstrand

Partner i Priority Group

Susanna Birgersson

Fri skribent

Martina Björk

Fil dr i latin vid Lunds universitet

Per-Arne Bodin

Professor i slaviska språk
med litterär inriktning vid
Stockholms universitet

Annika Borg

Teologie doktor och skribent

Stephen Castle

Journalist i *New York Times*

Mats Fält

Fri skribent inriktad på
internationell politik

Helena Granström

Författare, fil mag i teoretisk
fysik och fil lic i matematik

Bo G Hall

Fil dr och författare

Staffan Heimerson

Journalist

Karin Henriksson

Författare och journalist

Katja Hoyer

Brittisk-tysk historiker
med inriktning på
modern tysk historia

Fredrik Johansson

Senior director på
Hallvarsson & Halvarsson

Lena Kåreland

Kritiker och professor emerita
i litteraturvetenskap

Håkan Lindgren

Journalist och kritiker

Bengt G Nilsson

Journalist och författare

Henrik Nilsson

Författare och essäist

Svante Nordin

Professor emeritus i idé-
och lärdoms historia

Bengt Ohlsson

Journalist och författare

Carl-Vincent Reimers

Ledarskribent i *Blekinge
Läns Tidning*

Magnus Robach

Diplomat och skribent

Carl Rudbeck

Fil dr i litteraturvetenskap

Anders Rönmark

Arbetar för Bonnier News Local

Karin Stensdotter

Författare och bosatt i Paris

Mats Svegfors

Publicist

Conny Svensson

Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Emil Uddhammar

Professor i statsvetenskap
vid Linnéuniversitetet

Mats Wiklund

Redaktör i *Axess*

Anna-Karin Wyndhamn

Författare och fil dr i pedagogiskt
arbete vid Göteborgs universitet

Tryck tillbaka

I "DOGMERNA TAR ÖVER" (Axess nr 9/2021) beskriver Sten Widmalm en universitetsvärld som är alltmer fjättrad av identitetspolitik. Särskilt illa är det inom några av de samhällsvetenskapliga, humanistiska och konstnärliga disciplinerna, där akademiska institutioner förvandlats till eko-kammare. Det är framförallt Widmalms exempel på kollegialt klenmod som hemsöker mig. Jag har själv mött det.

När en liten klick rätttrogna jagar den som ifrågasätter att teser, problemformuleringar och slutsatser springer ur politisk övertygelse och inte vetenskaplig nyfikenhet, fogar sig de flesta. Det är inte så att kollegerna inte förstår eller ser. Samma personer kan mellan skål och vägg djupt beklaga den sektlika slutenhet som kopplat greppet om institutionen. När det bränner till och frågan ställs på sin spets sviktar modet och man tiger. Då står kritikern ensam.

För andra handlar tystnaden om egennytta och krass ekonomisk kalkyl. "Du får inte berätta sådant som försämrar mina möjligheter att få forskningsmedel!" förmanade mig en professor när jag berättade att jag tillsammans med Ivar Arpi skulle utkomma med boken *Genusdoktrinen* (Fri Tanke, 2020). Även om professorn visste att politiseringen var ett faktum, fick exemplen på snedvridningen inte komma ut. Sådan ärlighet kunde göra att penningkranen drogs åt. För henne.

DET FINNS INGEN mirakelkur som i ett svep botar vare sig aktivismen eller den kollegiala feghet som tillåtit extrema teorier att få normativt fäste i handlingsplaner och policydokument, liksom i utbildning och forskning. Däremot finns det goda möjligheter att syna det tillvägagångssätt som aktivisterna använder i syfte att tysta och trycka ut. Strategierna är nämligen lika förutsägbara som deras (o)kritiska teori och forskning. Den som vet vad som kommer, kan förbereda sitt försvar. För varje rond du står pall, kommer fler kolleger att våga ge dig stöd.

Det här är skolor som är svaga på öppen och saklig debatt. De ogillar starkt att få ett granskande strålkastarljus på sig. Att i offentligheten föra upp underbyggd kritik med konkreta exempel ger därför ett omedelbart övertag. Deras huvudsakliga försvarstaktik är att negligera kritik. I det tankegods som säger att precis allt handlar om maktrelationer och tolkningsföreträdare försöker man med härskartekniker beröva kritikern legitimitet genom att kallt ignorera honom eller

henne. Därför ska du fortsätta att både tala och skriva, upprepa belägg och ständigt påpeka att de som du kritiserar tycks svarslösa. Då fallerar första strategin och replik kommer. Svaret följer en given mall. Enligt denna fastslås att akademisk frihet är viktigt, men att diskussionen om den bör föras internt. Det heter att du, som kritiker, riskerar att tjäna mörka krafter (jag har blivit jämförd med Donald Trump) och att exemplen du anger blott är "anekdotisk bevisföring". Räds inget av detta. När fall läggs till fall, när exempel och vittnesmål från olika universitet adderas till varandra och träget exponeras, blir det uppenbart att de som söker bagatellisera gör det i syfte att förneka verkligheten.

Går du på tvären mot verksamheten kommer du förr eller senare att anklagas för att ha dålig värdegrund, alternativt *en annan värdegrund* än den som verksamheten lyder under. Ett sådant drag är enkelt att tackla. Be den som beskyller dig att i skrift precisera exakt i vilka stycken din värdegrund sviktar, och säg att du vill ha uppräknningen diarieförd. Jag har själv testat strategin, med osviklig framgång. Hot om diarienummer får även hårdnackade åsiktskommissarier att backa.

DU KOMMER ATT BLI personligt attackerad. Det sker på sociala medier och plattformar där gytta kan skvätta tämligen oreglerat. Där finns inget sätt att freda sig från nedrigheterna; de tar,

om man läser dem. De nära kolleger som skrev fulast om mig kontaktade jag personligen. Jag frågade om de ville ses och framföra sin kritik ansikte mot ansikte. Ingen nappade naturligtvis, ty troll spricker i dagsljus. Ett råd är emellertid, även om du är nyfiken på det som skrivs och "läcks", att helt undvika de Facebookgrupper och Facebooktrådar som blott och bart tjänar som stödtrupper till ideologiskt drivna forskningsmiljöer. De agerar som vore de tribunaler, men är renons på makt. Inga beslut fattas där. Låt dem inte försvaga dig.

Det här är ett göra som kräver uthållighet. Det är faktiskt dogmatismen som Widmalm så väl beskriver, den starka anti-akademiska övertygelsen om rättfärdighet, som också gör det möjligt att på bred front trycka tillbaka. Det fordras knapast en doktorsgrad för att se det oförblommerat politiska i dessa program förklädda till vetenskap. Det finns tydliga påståenden, agendor och kunskapsanspråk som går att systematiskt ifrågasätta och kritisera. Det är också vad alla som månar om universitetet som idé och om den akademiska friheten bör göra.

Ställ frågor, var kritiska, höj rösten.

Men framförallt: Stå kvar.

Anna-Karin Wyndhamn

Axess nr 9/2021.

Nedanföör det sluttande planet

Det gick en susning av häpnad och genans genom folkhemmet i slutet av förra året när de tävlande i det populära teveprogrammet *På spåret* avslöjade en sällan skådad brist på allmänbildning. Nu har de flesta av oss kunskapsluckor, men det som uppvisades var på en helt annan (lägsta) nivå. Det var till och med så att de härda programledarna Kristian Luuk och Fredrik Lindström inte kunde hålla anletsdragen i ordning.

Att en tidigare utrikeskorrespondent eller nuvarande politisk kommentator i stora mediebolag inte vet vad bergamott är eller åt vilket håll fartyget *Titanics* resa

gick, gav naturligtvis anledning att höja på ögonbrynet. Men för egen del var det ett annat svar i programmet som fick mig att på djupet förstå dimensionerna av vår tids kunskaps- och bildningsluckor.

PROGRAMMETS RESA hade gått till den italienska ön Capri och frågan gällde vilka de två personerna på ett svartvitt foto var. Fotografiet föreställde Axel Munthe och drottning Victoria i sommarkläder. Nu är naturligtvis inte alla experter på svenska regenter, men fotografiet var svartvitt och kläderna signalerade tidigt 1900-tal. Således kunde inte svaret bli drottning Kristina. Men det blev det.

Det var ett ögonblick av klarhet för mig

Sanningssägaren

12 När Sergej Lebedev utforskar rysk samtidshistoria visar sig snart Vladimir Putins långa arm.

En våldsam historia

16 Etiopiens president Abiy Ahmed har gått från fredspristagare till krigsherre.

Ett och samma land

19 För första gången är ett förenat Irland en möjlighet.

En byst får räcka

22 Varför finns det nästan inga museer över ledande svenska politiker?

I korthet

24 Utile dulci. Tea and sympathy.

Samtiden

25 Fredrik Johansson är omgiven av idioter

Vi föds inte lika

VI SKA HA EN LIKVÄRDIG skola. Det är en av de där fraserna om vilka det råder total konsensus, från höger till vänster och tillbaka igen. Det är *självlklart* att alla barn har rätt till en precis lika bra skolgång. Tja ja, det är det kanske, men det är också en fullständigt meningslös fras, en devis i stil med "Sverige ska ha Europas lägsta arbetslöshet 2020".

Fromma förhoppningar och tomma löften, inget annat.

En likvärdig skola i ett svårt segregerat samhälle är en omöjlighet – om vi inte ska frånta människor deras mest grundläggande friheter, som rätten att bestämma var de ska bo. Då finns det inget acceptabelt sätt att blanda människor av olika etniska bakgrunder så att alla barn får exakt samma språkmiljö i skolan. Precis som det inte går att tvinga fram en perfekt mix av barn från

akademikerhem i Vasastan med barn från gruvarbetarhem i Norrlands inland.

Indignationen över den ojämlika skolan är stötande. Vi har skapat ett samhälle där en stor grupp invånare saknar den enskilt viktigaste faktorn för att barn ska kunna tillgodogöra sig undervisning, nämligen svenska språket. En femtedel av alla som bor i Sverige är födda någon annanstans; de kan inte språket lika bra som etniska svenskar, deras barn har inte svenska som modersmål. Många hundratusentals av dessa människor bor i enklaver där de sällan ens hör svenska. Det är så vi ordnat samhället. Kom inte och var upprörd över att skolan inte är likvärdig. Klart den inte är likvärdig.

DET ÄR ETT OUPPNÄELIGT mål, men vad värre är, det är också grått och mediokert,

och jag förstod för första gången dimensionerna i kunskapshålligheterna. För det är inga brister, utan hålligheter, urgröpningar. Dittills hade jag trott att kunskap och bildning kan sökas och fyllas på, men om sådana fundamentala insikter, som när det fanns kameror och hur människor ungefär klädde sig på 1600-talet, saknas att hänga upp kunskapen på befinner vi oss inte längre på ett sluttande plan. Vi är förbi det, nedanför.

ORSAK OCH VERKAN är förstås inte svåra att förstå. Kausalsambandet har exempelvis professor Inger Enkvist forskat och skri-

det tredje studeras in. Sådan kunskapssyn glimmar till fortfarande idag, så därför är det fria fallet för inläring inte enbart en generationsfråga. Barn och unga kan även nu ha turen att få en stomme av lärdom med sig. Sökande efter vetande är tack och lov inte heller det generationsberoende. Se där, ett hopp, trots allt.

Frankrikes president Emmanuel Macron uppmärksammade nyligen dramatikern Molières 400-åriga födelsedag på Twitter. Det vore något i Sverige, att politiker uppmärksammade bildning och kulturarv. Önsketänka kan man få göra. Istället ägnas det svenska politiska käbblet åt

för att lotsa det offentliga samtalet till tankeväckande nivåer. Kunskapssökande förberedelse och fördjupning gör sig icke besvär. Det räcker med ett varumärke, ett konto på Instagram och ordsvada. Fast det gör ju inte det. Det räcker inte.

När podd-effektens utbredning gör oss urarva är det ändå en hugsvalelse – detta gamla och bibliska ord som nu försvunnit ur ordlistan – att tro på människans törst efter insikt och mening. Visst finns den törsten kvar? ✨

Således kunde inte svaret bli drottning Kristina. Men det blev det.

vit om. Skolutbildningen – och även den högre utbildningen – har sedan 1960-talet utsatts för ett experiment. Bort med kronologisk inläring och att lära sig utantill, bort med lärarens kunskapsauktoritet. Ta bort kunskapskanon på alla områden och in med att alla ska med och att lägsta kunskapsnivå får definiera och styra i klassrummet.

Under de första decennierna efter 1960-talet fanns dock lärare kvar som hade en syn på att kunskap för det första fanns, för det andra skulle läras ut och för

skolformer, när debatten enbart skulle behöva handla om hur Sverige ska räddas undan en kunskaps- och bildningskollaps.

På spåret har, oavsiktligt, exponerat det allvarliga tillståndet i nationen. Det var faktiskt en public service-gärning av stor betydelse.

EN NÄRA VÄN och prästkollega till mig brukar tala om samtiden som ett resultat av ”podd-effekten”. Alla tror att det enbart är att prata på och tycka till – och att det ska vara tillfyllest för andra människor och

Av Annika Borg

ett ideal som i praktiken värderar de svagaste och lataste mycket högre än de begåvade och ambitiösa. Hur många föräldrar kan inte vittna om att deras intelligenta barn sitter av lektion efter lektion, hänvisade till meningslösa extrauppgifter, utan undervisning på rätt nivå? Bara i ett land som gjort jämlikhet till högsta ideal kan sådant få fortgå.

Och omvänt: Tänk att det förväntas att alla 13-, 14- och 15-åringar ska få godkänt i en lång rad teoretiska ämnen. Ingen får falla igenom, då sätts varenda extraresurs in – och lyckas du ändå inte få godkänt i tillräckligt många ämnen stängs omedelbart alla farbara vägar till ett värdigt arbetsliv, till möjligheten att försörja dig själv, flytta till eget boende och bilda familj, till att skapa en meningsfull tillvaro. Hur din hemmiljö än ser ut, oavsett vilka kognitiva förutsättningar du har, så måste du förstå grunderna i algebra för att kunna bli något alls.

Det är en jämlikhetsiver som gränsar till vansinne. Den underliggande idén är att alla människor i grunden är lika. Och även om ingen helt förnekar att vissa föds med

högre intelligenskvot än andra, har vi valt att se framgång som nästan uteslutande ett resultat av privilegier. Det är dags att göra upp med den idén. Vi föds inte lika, och samhället kan heller inte kompensera mer än delvis för de skillnader som vitt skilda hemförhållanden ger upphov till.

Indignationen över den ojämlika skolan är stötande.

UNDERKÄNN BARNEN som inte kan sin algebra – men mildra konsekvenserna. Varför skulle man inte kunna utbilda sig till djurskötare, frisör, trädgårdsmästare, finsnickare eller kontor bara för att man inte kan lösa ekvationer?

Föreställningen om att en bra skola är en skola som producerar 100 procent elever med 100 procent godkända betyg är felaktig. Ett bra skolsystem ger alla barn möjlighet att utvecklas så långt deras potential tillåter, och varje skola erbjuder undervis-

ning anpassad också för de allra duktigaste. En bra skola ställer tydliga kunskapskrav men föser inte alla barn mot akademiska studier så att de med huvudsakligen praktisk begåvning görs till problem som ska hanteras.

Idealet om likvärdighet är ett villospår – förutom på ett område: ordning, studiero och trygghet. Men just den likvärdigheten är de flesta jämlikhetsivrare tyvärr rätt ointresserade av. ✨

Av Susanna Birgersson

RYSSLAND

Sanningssägaren

När författaren Sergej Lebedev utforskar den ryska samtidshistorien blir Vladimir Putins långa arm svår att undvika. Jag är inte rädd men man måste känna hur vinden blåser, säger han till **Staffan Heimerson**.

sannings-sägaren

ÄVEN I DEN SNÄLLASTE och gladaste miljön – en sorlande italiensk krog vid Ku'damm i Berlin med lyxig tryffel och präktig pizza, med fyllda glas i en världsstad i en västerländsk demokrati, hundratals mil från Kreml och långt bortom kleptokratin, tjuvnadsdiktaturen – tränger sig Vladimir Putin på.

Sergej Lebedev, den 40-årige ryske författaren, som gräver i Rysslands svåra närhistoria, nollställde sina anletsdrag, ställde ifrån sig sitt ölglas och strök den svarta luggen åt sidan. Han föreföll falla i trance.

Han hade fått frågan: Finns det hopp om förändringar i Ryssland, ett maktskifte?

Pausen blev lång. Svaret blev kort: "Putin finns i Kreml ända tills han dör." (Putin är 69 år.)

Lebedev har på svenska just kommit ut med romanen *Debutant* (Nilsson Förlag). Det är "en thriller doppad i gift", skriver *New York Times*.

Bokstavligen doppad i gift. Romanen – som lika gärna skulle kunna lanseras som en dokumentär och som Lebedev själv kallar *semifiction* – handlar om Putins och den ryska regimens långa arm ut i värld-

den och dess ofta framgångsrika krigs- och straffmetod, att med ett snabbt nålstick och gift ta livet av misshagliga individer. Putin är oberörd av att han – som i fallet med attacken mot oppositionsmannen Alexej Navalnyj – blir skandaliserad i den demokratiska omvärlden. Giftmördarna har också under uppseendeväckande former härjat i Storbritannien.

SVETLANA ALEKSIJEVITJ, den belarusiska journalisten och författaren, som 2015 fick Nobelpriset i litteratur, konstaterar:

"Lebedev skriver inte om det förflutna, utan om i dag." Sina vänner uppmanade hon: "Stäng av teven och sätt igång och läs!"

Lebedev skriver i *Debutant* om en stad utan namn omgiven av taggtrådsstängsel. Den finns inte utsatt på kartor. Den kallas bara Staden. Alla arbetar på laboratoriet Institutet. Alla bor i Huset.

En sommardag avlider i romanen en äldre rysk emigrant på en välbesökt uteservering i en europeisk småstad. Stamgästen Vyrin, eller herr Michalski enligt passet, sätter sig alltid så att ingen ska lägga märke till honom. Men just den här dagen finns den enda lediga platsen längst bort intill ett träd.

Det plötsliga sticket, som från en geting,

Han bryter sig igenom historieförsköningen i dagens Ryssland. Han har följt några familjers historier bakåt i tiden, in i Sovjets avgrunder av bortglömt lidande.

får Vyrin att reflexmässigt daska sig i nacken. När han vänder sig om får han syn på en man som skyndar in i en bil med en främmande registreringskylt. Han inser genast, att den ryska underrättelsetjänsten, efter trettio år, hunnit ifatt den landsaflyktige förrädaren.

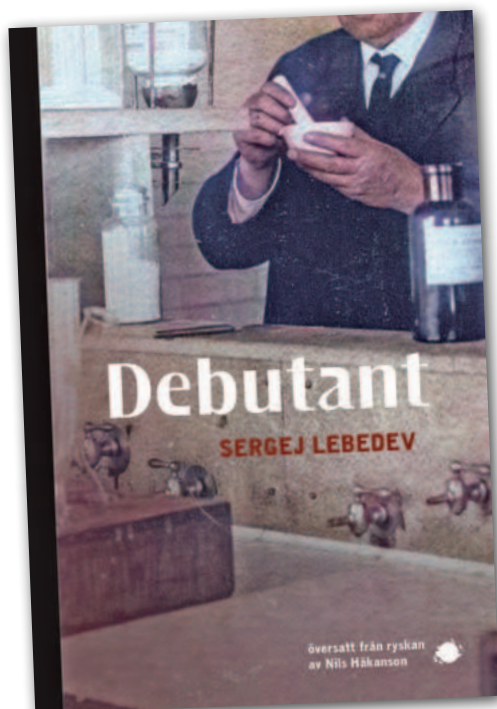
Debutant skulle kunna beskrivas som att George Orwell möter John le Carré: en studie både i hemliga världar och i onskans natur. Det gör Lebedev till vår tids mest intressanta ryska författare. Som sanningsägare sällar han sig till Aleksandr Solzjenitsyn, som erhöll Nobelpriset i litteratur 1970, och fysikern Andrej Sacharov som tilldelades Nobels fredspris 1975.

SOLZJENITSYN DELTOG i Röda arméns framryckning genom Polen, men dömdes till åtta års fängelse 1945 för att ha uttalat sig nedsättande om Stalins militära förmåga. Efter publicering av *Gulag-arkipelagen* tvingades han 1974 i exil i Vermont i USA men återvände till hemlandet efter Sovjetväldets sammanbrott.

Makten och härligheten.

FOTO: MIKHAIL SVETLOV/GETTY IMAGES

En thriller doppad i gift.

Sacharov oroades av kapprustningen och vilka följder vätebomben skulle få för mänskligheten. I Sovjet betraktades han därför som en dissident. Han blev regimens modigaste kritiker, en symbol för kampen för grundläggande fri- och rättigheterna. För att begränsa hans kontakter med utlänningar tvångsförvisades myndigheterna honom till den avlägsna staden Gorkij.

Med dessa biografiska kunskaper behöver man inte vara paranoid för att inse att Lebedev med sin bok lever livsfarligt. Det är, resonerade jag, naturligt att han som dissident gått i exil. Men Berlins litterära klimat har ändrats. Till nu har staden bara skildrats utifrån nazister, kalla krigets spioner samt Weimarrepubliken med dess "synd". Idag finns skildringar med svaga män och starka kvinnor, studenter, billiga hyror och Berlin framställt som den nya teknologins centrum i Tyskland. Bara "synden" är densamma.

Men Lebedev gick i taket.

"Jag är **inte** en författare i exil. Här råder ett allvarligt missförstånd. Jag är definitivt inte en del av en rysk gemenskap i exil."

UPPENBARLIGEN HADE JAG trampat i klavret. Först trodde jag, att Lebedev i ett mejl till mig tydligt och skriftligt ville understryka, att han är en lojal ryss. Jag inbillade mig, att han gjorde detta för att gardera sig i händelse att hans mejlkonversationer är hackade av underrättelsetjänsten FSB (som tidigare hette KGB och nu huserar i samma lokaler i Moskva).

Det var enklare än så. Lebedev ser sig på allvar inte som en avhoppare. Han är bosatt strax söder om Berlin, inte som författare på flykt utan tack vare att hans ryska sambo i Potsdam har ett tre år långt akademiskt engagemang i ett forskningsinstitut.

Speciellt exilen som stimulans – nya utmaningar, ny miljö, nya bekantskaper, nya problem – hade intresserat mig inför mötet med Lebedev. Vi har ju genom århundraden hela raden av konstnärer i

Ett fan: litteraturpristagaren Svetlana Aleksijevitj.

FOTO: MARCUS ERICSSON/TT

exil. Dante som flydde Florens och delvis skrev *Den gudomliga komedin* i Paris (i alla fall enligt Boccaccio), Thomas Mann som genast förstod faran med Hitler och med sin stora familj slog sig ner i Sanary-sur-Mer, ett fiskeläge på Franska rivieran. Vi har Ernest Hemingway som trodde sig bli

Gulag fanns fortfarande kvar, där vi arbetade. Jag upplevde alltså Solzjenitsyns värld.

mera kreativ på Kuba. Stefan Zweig flydde till Brasilien och Bertolt Brecht till Hollywood. Arthur Koestler tog sig under livsfara till England. Den senaste Nobelpristagaren i litteratur, Abdulrazak Gurnah, emigrerade från det trångsynta Zanzibar till ett universitet i Kent och nigerianen Wole Soyinka till London. Etcetera.

Men jag gav inte upp mitt intresse för exilens möjligheter utan frågade: Tror du att exilen för Mann och Brecht och Koestler gjorde dem till bättre eller sämre författare?

Lebedev svarade än en gång korthugget och utan reservationer: "För några var flykten ett pass till frihet. Några räddade livet – för andra var det en förnedring."

Och han själv?

I bojar: oppositionspolitikern Alexej Navalnyj.

FOTO: ALEXANDER NEMENOV/GETTY IMAGES

"Det är lättare att arbeta här än i Ryssland. En flytt är en stimulans."

SÅ HAR DET ALLTID VARIT för honom. Han föddes i Moskva. Båda föräldrarna var geologer. Redan som 14-åring började Lebedev att delta i geologiska expeditioner till norra Ryssland, bland annat på Kolahalvön, och i Kazakstan. Geologi är vetenskapen om jordskorpan berg- och jordarter. I åtta säsonger var det den unge Lebedevs hobby och liv att lokalisera malm och mineraler, göra markundersökningar och riskbedömningar för spridning av miljögifter i grundvattnet.

Med glöd i ögonen berättade han: "Det var under Jeltsins tid vid makten. Vi skickades ut i vildmarken i helikopter. Vi bodde i tält, vi hade mat med oss men ingen kontakt med omvärlden – det var ju före de moderna telefonernas tid. Skulle något obehagligt hända var vi helt utelämnade till oss själva. Men det var ett liv som plockade fram det man duger till."

"Jag sa 'ingen kontakt' – det är fel. Vi hade kontakt med fångar. Gulag fanns fortfarande kvar, där vi arbetade. Jag upplevde alltså Solzjenitsyns värld."

Han reflekterade: "Trots alla förändringar i vårt land de senaste decennierna dominerar våldet både i mänskliga och administrativa relationer."

JAG FÖRSÖKTE MED ett skämt pusha samtalet i "min" riktning, mera in i hans nuvarande liv. Jag sa: "Geologi handlar om att gräva. Var det så du hamnade i grävande, undersökande journalistik?"

"Ja, jag ville bli journalist. Det var där jag fick min riktiga utbildning. Författare tänkte jag inte på."

Lebedev var lite över tjugo år, när han började arbeta på tidningen *Pervoje sentjabrja*. "Jag lärde mig att leta i arkiven, främst i Litauen och Ukraina. Där fann jag sådant som hemligstämplats. Allt som skildrades skulle kunna styrkas – och det har följt mig även i mitt författarskap."

Han forskade i sina farföräldrars öden. "I arkiven var de uttraderade. Men jag fann undangömt en stor ask med kilovis av sovjetiska medaljer. En var Leninorden. Det var stort i Sovjet."

>>

Lebedev började skriva dikter och snart också romaner. Redan den första av dem översattes till åtta språk, bland dem svenska, *Vid glömskans rand*.

Genombrottet var stort.

Lebedev konstaterade: "Plötsligt betraktades jag som intellektuell. Jag blev förvånad. Jag blev rädd."

NU PÅ KROGEN i Berlin reste han sig mellan pizzan och efterrätten, tiramisu, och gick ut i vinterkylan: "Jag måste röka."

När han kom tillbaka svarade han på min fråga om vad han rökte: "Winston med filter. Förr var det Gitanes."

Jag ställde författarintervjuers obligatoriska fråga: "Vilken författare – rysk eller annan – har mest påverkat dig?"

"Marcel Proust. Mina kolleger på redaktionen pratade så mycket om honom. På spaning efter den tid som flytt gav mig insikter i minnets funktion. I det ryska samhället var fortfarande så mycket hemligt och förljuget."

Lebedev nämnde också Jorge Luis Borges och Franz Kafka som inspiration. Efter ytterligare eftertanke tillade han: "Allra störst inflytande på mig har Varlam Sjalamov haft."

Sjalamov var en trotskist, författare och poet som blev motståndare till den sovjetiska regimen. Från 1937 till 1951 satt han i arbetsläger i det arktiska Kolyma i Sibirien. Han skrev om livet i Gulag – "och", sa Lebedev, "han är mycket bättre än Solzjenitsyn. Jag har skrivit förord till honom. Förresten – i Moskva bodde jag i Dostojevskijs kvarter. Jag har dem alla, i blodet."

I SINA ROMANER skådar han in i vetenskapsmännens roll i kalla krigets scenerier. Han har genomlyst spelet mellan Sovjet och Weimarrepubliken. Han bryter sig igenom historieförsköningen i dagens Ryssland. Han har följt några familjers historier bakåt i tiden, in i Sovjets avgrunder av bortglömt lidande.

Idén till den senaste romanen fick han av "händelserna i Salisbury", där Putins agenter försökte att med novitjok förgifta Sergej Skripal, en avhoppad före detta rysk dubbelagent, samt hans dotter Julia.

Jag kom tillbaka till frågan, om Lebedev på grund av sina ämnen hämtade ur tiden, känner att han kan vara farligt ute. "Är du rädd?"

Han svarade: "Undersökande journalister har det värre. Jag känner mig skyddad. Men man måste känna hur vinden blåser."

"Till sist, anta att du möter Vladimir Putin. Vilka vore dina första ord till honom?"

"Det kan jag inte föreställa mig." ✪

ETIOPIEN

En våldsam historia

Förvandlingsnumret är ännu ett exempel på hur Afrikas politiska ledare sviker västvärldens och sina egna medborgares förhoppningar, skriver **Bengt G Nilsson**.

1990 VAR ETT AVGÖRANDE ÅR i Etiopiens nutida historia. I hela landet spred sig en känsla av att den kommunistiska militärjuntan under namnet *dergen* var på väg att förlora kontrollen. Den var extremt beroende av stöd från Sovjetunionen i form av fordonsbränsle och vapen som behövdes för att driva kriget mot de inhemska rebellgrupperna vidare. Signalerna från den sovjetiske presidenten Michail Gorbatsjov var oroande. Glasnost och perestrojka, öppenhet och nydaning, utgjorde inga löften. De innebar ett hot.

Men 1990 var allt hopp ännu inte ute för *dergen*. Rebellerna skulle tryckas tillbaka

och det skedde till stor del med hjälp av kubanska piloter som bemannade de fruktade Sovjetbyggda Antonovbombplanen. De patrullerade över den upproriska provinsen Tigray längst upp i norr, gränsande till Sudan och Eritrea.

Utmed den väg där jag färdades i en lastbilskonvoj fanns spejare utplacerade. Deras jobb var att varna för dem som kallades banditer, regeringstrogna sabotörer som placerade ut minor på vägen, och helst oskadliggöra dem. Men de skulle också slå larm om de hörde ett Antonovplan. Då stannade alla lastbilarna, lysena släcktes, inte ens en cigarr fick glöda. Chaufförerna gick ur,

Det var samma fenomen som när Sovjetunionen skulle liberaliseras. Frihet tolkades av delstaterna enbart som uppmuntran till krav på självständighet.

ration Front, TPLF, som var mina färdkamrater. Jag anade dock inte att de redan året därpå, i maj 1991, triumferande skulle tåga in som segrare i huvudstaden Addis Abeba. Dergledaren Mengistu flydde med sin familj till Zimbabwe där han hälsades välkommen av Robert Mugabe. Etiopien fick en ny regering bestående av praktiskt taget idel tigreaner och omvärlden förhöll sig, som man brukar säga, försiktigt optimistisk.

De inhemska analytikerna var betydligt kyligare i sina bedömningar. En av de mest prominenta var författaren Babile Tola.

”Relationen mellan de styrande och folket har huvudsakligen varit baserad på våld. Mellan de rika och de fattiga, mellan make och maka, mellan föräldrar och barn har våld karaktäriserat relationen”, skriver Babile Tola.

Den som har vistats bland människor i Etiopien har inte kunnat undgå att se denna förbryllande dualism, där översvallande vänlighet och gästfrihet existerar sida vid sida med latent våld. En analys av den politiska situation som råder i landet kan aldrig bli komplett utan hänsyn till det ständigt närvarande våldets betydelse.

lyssnande mot natthimlen. Efter en stund kunde vi höra det dova brummandet av det stora propellerplanet. Ett ljud som fortfarande fyller mig med obehag när jag promenerar kring Uppsala högar där jag bor och hör liknande ljud ovanför flygflottiljen F 16 i närheten.

VI RESTE PÅ NATTEN för att dölja oss för bombplanen, på dagarna gömdes bilarna under skuggande akacieträd. Då sov jag oroligt och mitt minne av Tigray är mörker, skuggor och bleka konturer av utblottade människor som vi mötte på vår resa. Jordbruket var slaget i spillror, ingen vågade vara ute dagtid. Ingen nödhjälp nådde fram, med undantag av sådana dödsföraktande konvojer som den jag själv färdades i. Folket som stödde rebellerna skulle svälta ut.

Jag fick djup respekt för de soldater tillhörande gerillaarmén Tigray People's Libe-

”Vi ser tragedin gestaltas på nytt. Dergen är död och begravnen men väckt till liv av TPLF. Gevärets makt och det statliga våldet fortsätter. Terrorn har inget namn, ingen särskild färg men den finns där och offren faller, det ena efter det andra.”

I SIN BOK *To Kill a Generation. The Red Terror in Ethiopia* skildrar han hur dergen systematiskt försökte utplåna all opposition, vilken huvudsakligen leddes av unga människor. Han menade att TPLF tog upp den traditionen om än med något diskretare medel. Han betonar vad västerländska betraktare oftast har valt att bortse ifrån, nämligen det våld som genomsyrar det etiopiska samhället på alla nivåer. Kejsaren Haile Selassie, avsatt av dergen 1974, sade i ett samtal med den italienska journalisten Oriana Fallaci: ”Vi föddes ur kungligt blod, överhögheten är oss given. En kung får aldrig tveka att använda våld.”

NÄR DEN ETIOPISEKE premiärministern Abiy Ahmed tilldelades Nobels fredspris 2019 applåderades detta unisont av en positivt inställd västvärld som längtade efter att få se en representant för det imaginära Nya Afrika inta scenen. Han hade fått slut på den långa gränskonflikten med Eritrea och benådat flera tusen politiska fångar.

Bara knappt två år senare ställde han sig på barrikaderna iklädd uniform och lovade att leda sina styrkor mot fienden, de upproriska ledarna för regionalstaten Tigray. Blod skulle flyta, det skulle Abiy Ahmed bli man för, så fredspristagare han var.

Återigen hade västvärlden gjort en felbedömning. Det finns en konstant hunger bland journalister och Afrikaromantiker i vår del av världen, en längtan efter ett slags politisk messiasgestalt som ska träda fram och frälsa alla cyniker som tror att Afrika bara präglas av våld och maktmissbruk. Den ena efter den andra faller. Jerry Rawlings i Ghana, Yoweri Museveni i Uganda, Robert Mugabe i Zimbabwe, Paul Kagame i Rwanda och Isaias Afewerki i Eritrea plus många fler. Abiy Ahmed är bara den senaste. Fler kommer garantera.

När jag ett tiotal år efter min strapatsrika resa med TPLF-gerillan besökte Etiopien på nytt kunde jag färdas på blänkande nya asfaltvägar anlagda av kinesiska ingenjörer. Nationen blomstrade. Det var som ett mirakel att skåda alla de materiella framstegen. TPLF-regeringen under premiärminister Meles Zenawi hade kastat all gammal marxism-leninism överbord (TPLF:s förebild under inbördeskriget var Albanien ledare Enver Hoxha) och inlett en renovering av hela landet. Mark uppläts åt kommersiella utländska jordbruksföretag, internationellt kapital strömmade in. Det var en sannskyldig metamorfos, man

>>

FOTO: JACK TAYLOR/GETTY IMAGES

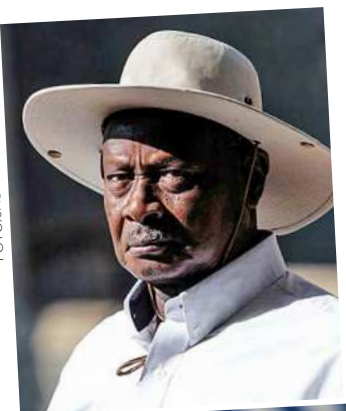

FOTO: GETTY IMAGES

FOTO: KHALED ABDULLAH/TT

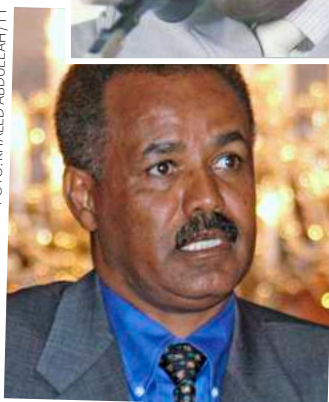

FOTO: SEAN GALLUP/GETTY IMAGES

FOTO: FRANCOIS LOCHON/GETTY IMAGES

Frihetskämpar blev förtryckare:
Yoweri Museveni, Robert Mugabe,
Isaias Afewerki, Paul Kagame och
Jerry Rawlings (uppifrån och ned).

kunde knappt längre minnas de fruktansvärda svältscenerna från teveportagen på 1980-talet.

SAMTIDIGT FORTSATTE förtrycket av all opposition som hotade regeringen, vars kärna förblev tigreansk till sin karaktär. Det var en helt oproportionerlig maktfördelning, Tigray utgjorde befolkningsmässigt och ytmässigt en nästan försumbar del av Etiopien. När den stillsamt karismatiska upplyste despoten Meles Zenawi dog oväntat 2012 förstod de flesta att en större förändring stod för dörren.

Hans handplockade efterträdare förmodade inte dämja upp den våg av missnöje som svepte genom maktens korridorer. De stora folkgrupperna amhara och oromo insisterade på större representation. Efter ett intensivt maktspel utan offentlig insyn kunde en kompromisskandidat presenteras. Den man som lanserades som idealisk att axla rollen som ny landsfader var Abiy Ahmed. Han var av blandad härkomst, synbarligen som klippt och skuren för att hela landet. Hans far var muslim från Oromia och hans mor kristen från Amhara. Själv kallar han sig pingstvän. En mycket udda fågel i det etiopiska maktetablissemang som alltid har präglats av ortodox kristna.

Abiy agerade snabbt. Höga TPLF-

En analys av den politiska situation som råder i landet kan aldrig bli komplett utan hänsyn till det ständigt närvarande våldets betydelse.

officerare inom säkerhetstjänsten renades ut. Militära ledare anklagades för korruption och avskedades. Dissidenter i exil välkomnades hem och massmedierna fick ökad frihet.

TIGREANERNA ANSÅG sig vara utsatta för en palatskupp och det var bara en tidsfråga innan de skulle försöka sig på en motattack. Abiy Ahmed fick också erfara vad det kan innebära att lätta på förtrycket i ett land med sådan tusenårig historia av politisk repression. Det var samma fenomen som när Sovjetunionen skulle liberaliseras. Frihet tolkades av delstaterna enbart som uppmuntran till krav på självständighet.

Abiyes främsta meningsmotståndare i Tigray fick snart oväntat stöd från

Oromofolket som i alla tider har haft en underordnad roll i etiopisk politik, trots att de utgör den största folkgruppen i landet, omkring 40 miljoner individer. Snart sagt varje regionalstat i landet har sin egen rebellrörelse och i Oromia heter den Oromo Liberation Front, OLF, med rötter tillbaka till 1970-talet. Under den nu pågående maktkampen har OLF ingått en strategisk allians med TPLF som man anser sig dela politiska ambitioner med.

TPLF:s inledande militära framgångar mot regeringsarmén ska kanske inte tolkas som att tigreanerna vill återta makten i hela landet. Det kan istället vara ett sätt att markera sitt krav på att bryta sig ur Etiopien och bilda en egen stat. Sådana försök har ända sedan kolonialismens nedmontering varit tabu i Afrika. När Sudan, den stora grannen i väster, splittrades i två delar 2011 efter ett långvarigt inbördeskrig, fick separatister i hela Afrika blodad tand. Om Tigray skulle lyckas med att driva igenom starkt ökat självstyre med sikte på självständighet så skulle andra regionalstater följa efter. Oromia med säkerhet och kanske även Amhara.

EN STUNDANDE upplösning av Etiopien som nationalstat är ett skräckscenariointe bara för Abiy Ahmed och hans regering. Det skulle få allvarliga följder för USA:s strävan att utöva militär kontroll i Östafrika inklusive på det oroliga och islamistinfekterade Afrikas horn. USA har ett starkt militärt samarbete med Etiopien som betraktas som ett ankarland i regionen.

I början av januari meddelade Abiy Ahmed att han skulle frigge ett antal högt profilerade politiska fångar, som en försoningsgest ägnad att underlätta samtal med rebellerna i Tigray. Bland dem landets kanske främsta oppositionspolitiker, Jawar Mohammed som representerar oromofolket som till stor del är muslimer.

Mest internationellt känd bland de frivivna är Eskinder Nega. Han är journalist och bodde i USA under dergiktaturen. Han återvände när TPLF hade tagit makten 1991 och startade en tidning som genast föll i onåd hos de styrande tigreanerna. Under de senaste tjugio åren har han tillbringat avsevärd tid i etiopiskt fängelse. Han kan sägas vara landets motsvarighet till den i Eritrea fängslade Dawit Isaak.

FRISLÄPPANDET AV Jawar Mohammed, Eskinder Nega och flera ledande oppositionella från Tigray noterades i västvärlden. Det anmärkningsvärda i att en fredspristagare håller sina politiska meningsmotståndare inlåsta rön dock inga särskilda kommentarer.

Förväntningarna på Abiy Ahmed, som vid sitt makttillträde hyllades som en representant för Det Nya Afrika, är tydligen inte större än så. *

NORDIRLAND

Ett och samma land

Medan brexit splittrat det övriga Storbritannien har det fört samman Nordirland och Irland. För första gången är ett förenat Irland en möjlighet, skriver **Stephen Castle**.

FÖRRA ÅRET VAR DE FLESTA britter fullt upptagna med den globala pandemin och märkte knappt att det hade gått 100 år sedan Nordirland etablerades. Till och med i Belfast var firandet dämpat. En särskild poststämpel infördes till minne av händelsen, drottning Elizabeth skickade gratulationer och man höll en ekumenisk gudstjänst.

Det tog en historikerpanel månader att bestämma vilket datum som skulle markeras innan man till sist enades om den 3 maj, den dag 1921 då lagarna som gav form åt de nya politiska strukturerna trädde i kraft. Dessa strukturer dominerades av Nordirlands protestantiska majoritet.

Om opinionsundersökningar är något att gå efter behöver framtida generatio-

ner kanske inte bry sig om sådana historiska detaljer. I en färsk mätning trodde bara lite drygt hälften av väljarna att Nordirland fortfarande skulle vara en del av Storbritannien om tio år. Andelen föll till omkring en tredjedel när frågan ställdes i ett perspektiv på tjugo år, och till endast en fjärdedel i ett perspektiv på femtio år. För första gången i mannaminne står alltså ett förenat Irland på dagordningen, inte som något omedelbart förestående men som en realistisk möjlighet.

Under 2021 utbröt våld på Belfasts gator, och med ett parlamentsval vid horisonten verkar det som om 2022 blir ett politiskt instabilt år i ett område där sådan instabilitet alltid är illavarslande.

DET SOM HAR utlöst detta sakernas tillstånd är brexit, den brittiske premiärministern Boris Johnsons signalpolitik som – skämtar hans fiender – oavsiktligt kan ha gjort mer för ett enat Irland än IRA:s (Irish Republican Army) mördande år efter år i ”the Troubles”, den ungefär trettioåriga perioden av blodig sektaristisk konflikt i Nordirland.

Nordirland är den enda del av Storbritannien som har gemensam landgräns med Europeiska unionen, där Irland är medlem. Denna gräns på 500 kilometer är politiskt känslig, och ett framgångsrikt inslag i fredsprocessen på 1990-talet var att brittisk militär och säkerhetsapparat drogs bort. På den tiden behövdes inte heller några varukontroller eftersom både Storbritannien och Irland ingick i EU och >>

delade tull- och handelsterritorier. Bilförare märkte att de befann sig i ett annat land först när vägskyltarna bytte från miles till kilometer och tvärtom.

Ingen ville ha tillbaka gränskontroller, men Johnson gick in för en "hård" bryt-

början av 2021. Det var ett olycksbådande tecken i en del av världen där sektaristiskt våld har fördärvat tusentals människoliv. "Idén med den nordirländska överenskommelsen var att man skulle tappa intresset för Nordirland", säger Jonathan Powell,

kollet i praktiken var upphävt genom att en dispyt om vaccinleveranser lösts med hjälp av en nödmekanism. Beskedet drogs tillbaka efter några timmar, men många unionister hann ändå bli upprörda.

Johnson sålde inte ut fördelarna i den uppgörelse han hade förhandlat fram – som ger ett antal företag tillträde till både europeiska och brittiska marknader – utan riktade istället ljuset på dess politiska konsekvenser och på störningarna i handeln mellan det brittiska fastlandet och Nordirland.

Johnsons chefsförhandlare David Frost ville att protokollet skulle omförhandlas i grunden, hotade med att ensidigt upphäva en del av det och krävde att EU-domstolen inte skulle få ha det minsta med handilstvister att göra. Det är en fråga som inte många företagare skulle bekymra sig om, och det är också ett krav som EU aldrig skulle gå med på. I december såg den brittiska regeringen ut att vekna på den punkten och Frost avgick från den ena dagen till den andra. Han hade väckt förväntningar bland unionisterna som han inte infriade.

MER OSÄKERHET lurar dock runt hörnet och den politiska situationen är i gungning. Nordirlands största politiska kraft, Democratic Unionist Party, har fått betala för sina felkalkyler. Partiet stödde brexit i folkomröstningen 2016 (en majoritet röstade för

Pågående demografiska förändringar pekar åt ett förenat Irland, och när resultaten av en nyligen genomförd folkräkning offentliggörs kan Nordirlands romersk-katolska befolkning överstiga den protestantiska.

ning med EU där Storbritannien lämnade tullunionen och den inre marknaden. Det innebar att en handelsgräns måste dras någonstans och följden blev det så kallade nordirländska protokollet, en överenskommelse framdriven av Johnson som vidmakthåller det jämna flödet av varor över gränsen till Irland men också kontroller av dem som förs från det brittiska fastlandet över Irländska sjön. Detta har retat upp en grupp unionister i Nordirland, huvudsakligen protestanter som sätter sin brittiska identitet högt och vill stanna i Storbritannien. Somliga unionister kände sig marginaliserade, men när vad som de facto var en gräns drogs i Irländska sjön uppstod spänningar som exploderade i kravaller i

den tidigare premiärministern Tony Blairs stabschef och en av arkitekterna bakom fredsprocessen i slutet av 1990-talet. "Folk skulle börja tänka på något annat, på hälsovård, på utbildning, inte på identitet."

HAKEN MED BREXIT var att "det måste finnas en gräns någonstans om vi skulle lämna den inre marknaden och tullunionen, och till sist bestämde Boris Johnson att den skulle dras i Irländska sjön", fortsätter Powell. "Det berör unionisternas identitet. Den faller inte i ögonen så som en landgräns gör, men det är en gräns och det hetsar upp folk."

EU bidrog till krisen med ett kortfattat meddelande i januari 2021 om att proto-

Upplopp i Belfast 2021.

FOTO: CHARLES MCQUILLAN/GETTY IMAGES

Unionist ända ut i fingerspetsarna.

FOTO: SAMKOVAK/ALAMY

att stanna i EU). Det var vågmästare i det brittiska parlamentet efter 2017 då premiärminister Theresa May klamrade sig fast vid sin post, men det avvisade hennes mjukare brexitupplägg. DUP trodde på Johnsons löften om att inga kontroller skulle införas på varor från Storbritannien till Nordirland och kände sig förrått när det skedde. Efter att ha agiterat för brexit står partiet där exakt med det som det inte vill ha: en konkret och synlig åtskillnad mellan Nordirland och resten av Det förenade kungadömet. Förra året avgick Arlene Foster som ordförande i DUP och hennes efterträdare Edwin Poots blev kvar i 21 dagar innan han ersattes av sir Jeffrey Donaldson.

Partiet har en liten men högljudd konkurrent till höger i Traditional Unionist Voice. Det mer moderata Ulster Unionist Party har fått nytt liv och Alliance Party, som inte tar ställning i religionsfrågan, har vunnit stöd. Med denna splittrade unionism kan valen i maj till Nordirländs parlament i Stormont mycket väl ge segern till Sinn Féin, allmänt betraktat som IRA:s politiska röst under den våldskampanj partiet drev i trettio år från 1960-talets slut. Att Sinn Féin skulle få utnämna en förste-minister för Nordirland vore ett hårt psykologiskt slag för unionisterna vid en tidpunkt då deras framtidstro redan sviktar. En omröstning om ett förenat Irland, en "gränsvotering", ligger antagligen långt in i framtiden (inte ens den irländska reger-

ingen gör sig någon brådska), men unionisterna har ändå anledning att vara nervösa.

Pågående demografiska förändringar pekar åt ett förenat Irland, och när

integration mellan Nordirland och dess granne Irland, där inga handelshinder förekommer (till skillnad från de nu rådande spärren till Storbritannien). Allt det-

Stödet i Storbritannien för samhörigheten med unionen förefaller svagare än någonsin också inom det konservativa partiet, som sätter en ära i att slå vakt om den.

resultaten av en nyligen genomförd folkräkning offentliggörs kan Nordirländs romersk-katolska befolkning överstiga den protestantiska.

MÅNGA KATOLSKA väljare föredrar stabiliteten och de ekonomiska fördelarna med status quo framför ovissheten med ett förenat Irland. Men brexit har föranlett ännu fler att fundera över sin identitet och somliga har ändrat sig.

Stödet i Storbritannien för samhörigheten med unionen förefaller svagare än någonsin också inom det konservativa partiet, som sätter en ära i att slå vakt om den. En opinionsmätning 2019 visade att en majoritet av medlemmarna i Johnsons konservativa parti fortfarande håller på brexit även om det medför ett självständigt Skottland och ett förenat Irland.

Och brexit utlovar större ekonomisk

ta har placerat Nordirländs unionister i en osäker försvarssituation.

Om Storbritannien inte får stora eftergifter i sina försök att omförhandla det nordirländska protokollet, ökar pressen alltmer på Jeffrey Donaldson att dra sig ur de politiska institutionerna i Stormont. Då faller de sönder före valet. Identitetsfrågorna och protokollet får troligen en större roll i valkampanjen och spänningarna stegras ytterligare.

ATT EN FULLSKALIG konflikt bryter ut är osannolikt, men det relativa lugnet under de senaste tjugo åren har gett vika för något långt mer hotande. Enligt Powell kan det betyda årtal av "mycket instabil politik i Nordirland med utbrott av våld då och då". ✧

Översättning: **Margareta Eklöf**

En byst får räcka

Varför finns det nästan inga museer över ledande svenska politiker? Brist på pengar och intresse för historien, konstaterar **Anders Rönmark**.

Men något museum kommer inte på tal.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

DET ÄR INTE UNIKT som personmuseum betraktat, Erlandergården i Ransäter. En kort bilfärd därifrån ligger både Geijergården och Mårbacka, så vår längste – både i strumplästen och sett till antalet regeringsår – statsminister är i gott sällskap i de värmländska skogarna. Men trots att Erik Gustaf Geijer satt i riksdagen både som konservativ och liberal, och att Selma Lagerlöf representerade det som idag är Liberalerna på kommunal nivå, är Erlandergården en ovanlig blomma i den svenska museifloran. Partipolitik är inte något som svenska intendentur och kuratorer klappar händerna av förtjusning åt.

På debattplats i tidningen *Arbetet* i augusti förra året lanserade Lawen Redar, riksdagsledamot och kulturpolitisk talesperson för Socialdemokraterna, förslaget att skapa ett arbetarrörelsens museum. Inspirerad av bland annat det danska Arbejdermuseet konstaterade Redar, som av många spåddes bli kulturminister i Magdalena Anderssons regering (en post som senare tillföll Jeanette Gustafsdotter), att socialdemokratin och LO inte värdade sitt intellektuella arv.

Ett arbetarrörelsens museum skulle, enligt Redar, kunna bli "...en plats som beskriver rörelsen från slutet av 1800-talet till 1990-talet: arbetarförningarna, agitationerna och pamfletterna, bildandet av Socialdemokraterna och LO, fängelseåren, kampen om rösträtten, partisprängningen, kommunismen, ungdomsrörelserna, folkbildningen, arbetslösheten, första och andra världskriget, efterkrigstidens program, kulturen, välfärdens expansion, reformpolitiken och skatteagendan, kvinnokampen, de internationella solidaritetsrörelserna, kalla kriget och konflikterna inom arbetarrörelsen – inte minst mellan Socialdemokratin och Vänsterpartiet – och slutligen de ledande gestalterna inom rörelsen."

En stilig breddsida mot det historiska samarbetspartiet levererades också, då Lawen Redar konstaterade att Vänsterpartiets partiledare Nooshi Dadgostar "i brist på demokratisk historia" hade fräckheten att citera både Per Albin Hansson och ovannämnda Erlander...

Ett Fälldinmuseum? Partiet har råd men vill nog inte.

FOTO: BIBBI JOHANSSON/TT

MEN NÅGOT PARTIPOLITISKT museum existerar inte, inte heller något museum över någon av Sveriges regeringschefer i modern tid (Erlander undantagen). Johan Westrin, tidigare mångårig tjänsteman hos Moderaterna och då ansvarig för partiets arkiv, konstaterar att det är tråkigt, men heller inte konstigt.

samlat museum? Nej, det känns enormt långt borta, säger Johnson.

– Det är lätt att förstå att vissa partier gärna vill undvika att belysa sin historia, men Liberalerna tillhör inte ett av dem. Där handlar det om en brist på intresse från partiledningen och total avsaknad av resurser.

Johnson får medhåll av Johan Westrin,

Partipolitik är inte något som svenska intendenten och kuratorer klappar händerna av förtjusning åt.

– Socialdemokraterna är kanske ett undantag, för de spelar verkligen på historien, men man vinner inte val på vad man gjort, utan på vad man vill göra, säger Westrin, som hann avverka sex partiledare under sin tid som anställd hos Moderaterna.

– Visst har det funnits ett historiekonst intresse hos våra partiledare, men historia är ingen valvinnare och inget som prioriteras. Och att det offentliga skulle finansiera museer över de enskilda partierna? Det skulle bädda för bråk där alla partier skulle bli osams.

INTE HELLER skriftställaren Anders Johnson, som med fog kan göra anspråk på att vara den främsta partihistorikern med koppling till Liberalerna, tror att museer med tydlig partipolitisk koppling har någon större framtid.

– Tittar man på den liberala sfären så finns det en del platser uppkallade efter kända företrädare. Det finns byster och statyer. I Hofors hembygdsgård finns ett rum uppkallat efter Kerstin Hesselgren... Ja, det finns enskilda exempel, men ett

som konstaterar att alla partier har sina lik i lasten, men det är just Liberalerna som har allra minst ("de har oftast lyckats stå på rätt sida av historien"), medan övriga riksdagspartier – inklusive hans eget – skulle få svårt att beskriva vissa perioder i partihistorien utan att ändå lyfta fram mörka inslag.

– Jag tror dock att det skulle vara rätt nyttigt för de flesta. Partihistoria är ju viktigt, inte minst för att de yngre generationerna har en tendens att återupprepa tidigare generationers misstag, säger Westrin, som förutom uppdraget som arkivansvarig i Moderaterna också arbetat med att

Undantaget: Erlandergården. FOTO: WIKIPEDIA

bevara historiska dokument på den andra sidan det politiska spektrumet, i egenskap av styrelseledamot i Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

– Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek är en stiftelse med S, LO och staten som stiftare, så jag satt på ett av statens mandat under några år. Det är på sätt och vis ganska talande att arbetarrörelsen lyckats ordna den här typen av upplägg, där staten går in som medfinansier. Är det något parti som egentligen saknar behov av ett eget museum för att bevara sin historia, är det Socialdemokraterna. De har lyckats väldigt väl med att få det offentliga att sköta historieskrivningen...

MEN OM DET OFFENTLIGA inte kan stå för fiolerna, vem ska då göra det? Partikassor fylls på och töms i samma takt som valkampanjer, och i dagens politiska tidevarv tycks kampanjandet pågå utan stopp. Tjänstemannaresurser för att arbeta med historia och arkiv prioriteras inte, och fysiska platser som kursgårdar och partikanslier byts lätt ut mot pengar som kan täcka löpande utgifter (den senaste stora transaktionen skedde när "Moderaternas hus" i Gamla stan såldes 2017 för nära 300 miljoner kronor).

Ett lysande undantag finns: Centerpartiet.

Den mest vältajmade affären i svensk tidningshistoria gjorde att Centerpartiet sedan år 2005 är västvärldens mest kapitalstarka parti, med mellan 1,5 och 2 miljarder på banken.

Något C-märkt museum tycks dock inte finnas på planeringsstadiet.

– Resurser är inte ett problem. Här handlar det nog mer om att partiet har svårigheter att bestämma sig för hur historien ska beskrivas. Tag till exempel Thorbjörn Fälldin. Han var deras store ledare på 70- och början av 80-talet, men efter avgång var han i praktiken helt borta från partiet under många år, säger Anders Johnson.

– Det var först när Maud Olofsson blev partiledare som han kom tillbaka in i världen. Och nu är han deras störste ledare igen...

ERLANDERGÅRDEN LÄR med största sannolikhet fortsätta att vara ett unikt inslag bland Sveriges museer (även om dess officiella syfte inte är att hylla Tage Erlander, utan att visa på "svensk modern nutidshistorias demokratiska utveckling med utgångspunkt i folkrörelserna"). Med en stiftelse som drivs av region, kommun, hembygdsgenings och familj, och där grundplåten lades av ett då politiskt enhälligt landsting, blir museet också något av en symbol för den svenska konsensuskulturen.

Kanske även det historiskt? ✨

Utile dulci

I den nyspråkighet som ständigt växer fram har man i något slags reduktionism, i ett sökande efter minsta gemensamma nämnare för det vi gör utanför arbetet, börjat kalla allt från teater till lekplatser för "upplevelser". Ordet ger i sammanhanget närmast associationer till enklare sinnesretningar av lust eller spänning, i linje med sensualistisk filosofi, där all vår kunskap kommer från yttre stimuli.

Att se Becketts *I väntan på Godot*, läsa Dostojevskijs *Onda andar* eller lyssna på en konsert med Brahms tredje symfoni är inte enbart eller ens huvudsakligen "en upplevelse". Det är också en förkovran, ett sätt att tänja och vända sina tankar, sina etiska och estetiska perspektiv.

Den som beivrar en offentlig uppläsning av Wisława Szymborska eller läser en bok av någorlunda litterär kvalitet, får inte bara del av en "upplevelse". Det kräver också ett mått av inre arbete och ger en möjlighet till förkovran.

På samma sätt beskrivs idag ofta resor som "upplevelser". När Goethe reste till Italien var det inte i första hand för att få "upplevelser". Det var en bildningsresa, där han träffade människor, besökte antika platser och lärde sig helt nya perspektiv, från Neapel till Palladios byggnader och Venedig. *Johann Wolfgang von Goethes italienska*

Goethe förkovrar sig i Italien. FOTO: WIKIPEDIA

resa blev en inflytelserik klassiker i vår kulturskats.

Det jag är ute efter här är inte att förneka vårt behov av nöjsamma upplevelser. Kritikpunkten är beskrivningen av oss människor som enkla sinnesvarelser, ett slags infantilisering av vår självuppfattning, av människans förmågor och strävanden.

Resor kan givetvis vara av det mer lättsamma slaget. När jag var ung student reste jag och en vän till Mallorca. Vi kallade det för Balearerna och låtsades intresserade, men låg mest vid poolen, drack billigt vin och gick på disco i ett slags forcerad storm-och-dräng-period. Dock minns jag ännu boken jag studerade vid poolkanten, *The Suicide of the West* av James Burnham. När jag tagit ett

par Alvedon för att lindra huvudvärken från gårdagen, förstod jag att hans mening var att västvärlden mest var på dekis.

En annan gång var jag mer seriös och använde ett uttryckningsbidrag från reservofficerskursen till en vecka i Rom, för att studera allt som fanns att se av renässanskonst, kyrkor och Forum Romanum. Jag fick till och med en studentbiljett på operan högst uppe under taket till *Den flygande holländaren*.

Den första gången jag reste till Afrika var vi på en kort safari och ett par dagar i Nairobi. För en naturintresserad blev det en fullständig omvälvning och detsamma gällde mötet med det kenyanska samhället. Det grundlade ett mångårigt intresse för både natur, naturvård och samhälle i Afrika.

Vid det senaste valet i Tyskland såg jag via sociala medier att en hel del bekanta var ditresta för att följa valet. De gick också på museer eller studerade stadsbild och arkitektur. Det är i grunden förklenande mot oss som tänkande och reflekterande människor att reducera kultur och resor till "upplevelser".

Det här har kanske blivit en onödigt gnällig betraktelse och kan tyckas vara ett sätt att märka ord. Men ord har betydelse. Vi är inte bara sensationssökande, vi har också vidare intressen.

Emil Uddhammar

DEN RADIKALA HYGGLIGHETEN

Det oöversättliga uttrycket "tea and sympathy" står för mig som själva kvintessensen av England. Jag ser framför mig en medmänniska som med lugnande röst försäkrar att allt kommer att ordna sig. "I'll just put on the kettle, dear, and we'll have a nice cup of tea." Hundvalpar må springa bort, äktenskap knaka i fogarna eller bomber falla – en kopp te (med mjölk och socker och företrädesvis ackompanjerad av digestive biscuits) är just vad som behövs för att höja humöret och stärka moralen.

Det där har jag och många med mig i en viss ålder som vuxit upp med engelska tv-serier lärt oss. Alla dessa ombonade och vardagsvänliga miljöer befolkade av hyggligt folk ständigt beredda att säga några uppmuntrande ord, gå ett ärende åt en granne

eller dela med sig av enkel men uppbygglig livsvisdom framstod så uppenbart som en del av den lilla världens otvungna umgänge. I det genomplanerade folkhemmet föreföll den som en avundsvärd och eftersträvt värd gemenskap.

Längtan efter trygga och igenkännbara sammanhang har tagit sig olika uttryck under pandemin. Självt, vilket jag tidigare bekant för läsekretsen, tog jag en tid min tillflykt till Sherlock Holmes och en värld där allt löser sig till det bästa. Londonmiljöerna och de klassiska replikerna blev ett balsam.

Det är därför uppmuntrande att läsa att "All creatures great and small" ("I vår herres hage") nu utövar ett terapeutiskt inflytande på miljontals amerikaner. Visserligen rör det sig om en remake av den ursprungliga

tv-serien från 1970- och 80-talen men alla de nödvändiga ingredienserna ingår: idylliska omgivningar, snälla veterinärer och oemotståndliga djur.

I ett polariserat USA fyller den ett djupt behov att fly konfrontation och ständig oförsönlighet. Som en av skådespelarna uttryckte det: "It's strangely revolutionary to be making a series about people trying to be kind to each other."

Tea and sympathy triumferar åter – en vänlighetens och anständighetens upprorshandling i det lilla.

Mats Wiklund

Fredrik Johansson
är senior director
på Hallvarsson &
Halvarsson.

Inringad av idioter

Många av de starkaste och mest berömda citaten har sällan den exakta historia som vi fått för oss. Ingrid Bergman säger inte "Play it again, Sam" i Casablanca. Gordon Gekko säger faktiskt heller aldrig "Greed is good" i Wall Street. I alla fall inte ordagrant. Och Tarzan är inte så elokvent som "Me Tarzan. You Jane". Han slår sig på bröstet och säger "Tarzan! Tarzan!". Jane replikerar att hon är Jane. Och på den vägen var det.

Att många bevingade ord har brända fjärrar gäller inte minst i politikens värld. Politiska citat är ofta utsatta för hårdhänt hantering av motståndare eller eftervärldens önskan att få bitar att passa i historiska kontexter. Bara amerikanska vicepresidenter och vicepresidentkandidater utgör en egen kategori i sammanhanget.

George H W Bush vicepresident Dan Quayle ska ju ha trott att man talade latin i Latinamerika. Vilket bekräftade bilden av en stendum konservativ från Mellanvästern. Det var naturligtvis inte sant, utan resultatet av en partikamrats skämt som snabbt fick fötter.

JOHN MCCAINS VICEPRESIDENTSKANDIDAT Sarah Palin trodde inte på riktigt att hon kunde se Ryssland från sitt köksfönster. Vad hon menade var att det var en hyggligt nära granne. Det finns dessutom tydligen avlägsna öar i Alaska varifrån man faktiskt kan se till andra avlägsna ryska öar. Men uttalandet passade berättelsen.

Och för balansens skull skall väl sägas att Quayles efterträdare, demokraten Al Gore, aldrig gjorde anspråk på att ha uppfunnit internet.

Neville Chamberlain hävdade att han förhandlat till sig "Peace in our time" i München 1938. Eller gjorde han? Det var "Peace FOR our time". I backspegeln hade det antagligen spelat mindre roll vad han sa. Men "Peace in our time" finns i den anglikanska kyrkans *Book of Common Prayer* och gav kanske en extra touche av barnatro i relationen till "Herr Hitler".

En aggressiv stormakt som ställer ultimativa krav och försöker pressa väst till eftergifter känns kusligt aktuellt. Och även den här gången finns det dem som menar att de ligger något i kraven. Eller i alla fall att man måste "förstå".

Dagens Nyheters tv-recensent Johan Crone- man lät meddela att rapporteringen kring den säkerhetspolitiska utvecklingen var "oanständigt ensidig".

"Tittar man på Europakartan från 1989 och framåt är det väl knappast möjligt att anklaga Ryssland för expansionism – snart helt inringat av Natomedlemmar och medeldistansrobotar."

DEN PÅHITTADE uppgiften om medeldistansrobotar togs sedermera bort, men inringningen kvarstod. Uttryckt i andel av Rysslands totala landgräns uppgår den ju ändå till cirka 6 procent. Redaktionen ansåg väl att det räckte.

Man undrar med viss bävan vad som händer när Croneman informeras om den svenska Natoinringningen. Vet DN:s kulturavdelning om att vi har en 160 mil lång ytterst svår försvarad landgräns mot Nato? Det finns svenskar som ser Nato från sitt hus. För egen del räcker det med några hundra meters promenad för att jag med egna ögon ska se inringningen. Nato ligger en pendeltågsstation bort.

Vi sitter bokstavligen i en dansk-norsk-litauisk kniptång. Och Finland har ju en Natooption, så om man bortser från andningshållet via Kalinigrad är vi i praktiken helt belägrade.

"Det visste
Lenin och det
vet Putin."

Cronemans tv-krönika möttes inte av något större bifall. Tills Uppsala universitets ordförande Anne Ramberg med stor inlevelse beskrev den som "utmärkt" och den ryska statsledningens känslor inför utvecklingen i Öst- och Centraleuropa som värda att ta på allvar. Inte bara Nato, utan även EU har ställt till det. "Till detta kommer EU:s aktivism mot öster. Rätt eller fel, uppfattas detta förstås som hot mot Putin och de inre förhållanden i Ryssland."

ETT ASSOCIATIONSAVTAL mellan EU och Ukraina skulle alltså uppfattas som "aktivism" och ett hot mot Rysslands "inre förhållanden". Om det är "rätt eller fel" underställs Vladimir Putins känsloliv.

När man läser kritiken mot alla oss som inte "förstår" den ryska statsledningens upplevda behov av svängrum och säkerhetsgarantier dyker ett annat uttryck upp. Beskrivning av "nyttiga idioter" som i aningslöshet går andras politiska ärenden brukar tillskrivas Lenin. Men han sa faktiskt aldrig det. Däremot sa han 1913 att "människorna har alltid varit naiva offer för bedrägeri och självbedrägeri i politiken".

Det är fel. Det gäller inte alla människor. Det gäller inte alltid. Men beredvilligheten att göra sig nyttig finns alldeles uppenbart hos allt för många och allt för ofta. Det visste Lenin och det vet Putin. ✨

Av Per-Arne Bodin

Nikolaj Roerich, Alexander Nevskij sårar Birger jarl (1904). Ryska museet i Sankt Petersburg.

Nationens 1 hjälte

Alexander Nevskijs roll är svårtolkad och föremål för ständiga omprövningar. Men för dagens ryska regim passar han perfekt som symbol för landets ärorika historia.

Per-Arne Bodin är professor i slaviska språk med litterär inriktning vid Stockholms universitet. Hans bok *Rysk kultur i tusen år* publiceras i år.

Moskvas stadsfullmäktige höll i början av 2021 en omröstning på nätet om vilken staty medborgarna helst skulle vilja ha rest på det stora torget utanför Säkerhetspolisens, FSB:s, högkvarter. Det fanns två kandidater att välja mellan: Alexander Nevskij och den sovjetiska säkerhetspolisens grundare Felix Dzerzjinskij, som fram till 1991 stod staty på torget. Alexander Nevskij segrade med knapp övertikt och till följd av det alltför jämna valresultatet beslöt stadens borgmästare att bordlägga ärendet tills vidare. Inte mer än ett par procent av invånarna deltog i omröstningen.

Alexander är sedan århundraden tillbaka helgonförklarad med titeln "rättroende" och varje rysk historiker av rang tycks ha sin egen uppfattning om honom, och han har ungefär samma dignitet som Birger jarl i Sverige och levde under samma tid som han. I den officiella synen framträder i alla fall Alexander som en entydig hjälte.

Han är en av de viktigaste gestalterna i Ryssland för skapandet av historiskt minne.

Källorna till hans liv och verk är knapphändiga och motsägelsefulla. Han fick sitt tillnamn för att han 1240 besegrade Birger jarls korstågshär vid Nevafloden på en plats strax utanför nuvarande Sankt Petersburg. Alexander är tillsammans med aposteln Petrus och den heliga dären Ksenia stadens skyddshelgon. Helgonet har fått ge namn åt Sankt Petersburgs paradgata, Nevskij prospekt, som utgår från Amiralitetet vid Palatstorget och som slutar vid det kloster som är uppkallat efter honom. På torget utanför klostret restes en rytterstaty över fursten 2002 och på platsen där slaget mellan ryssar och svenskar ska ha ägt rum står sedan 1953 ett minnesmärke över Alexander.

Slaget vid Nevafloden nämns inte i några svenska källor, och svenska historiker har ibland hävdad att det aldrig ägt rum. Kanske är det Alexanders helgonlegend, huvudkällan till berättelsen, liksom de ryska krönikorna, som har blåst upp en skärmytsling till ett fältslag. Så menar den danske forskaren John Lind, specialist på rysk medeltidshistoria, som bland annat hävdad att den ryska sidans förluster bara var 20 soldater, av vilka fyra nämns vid namn. En rysk kollega till honom menar att namnen hänför sig till befäl och inte till enskilda krigsmän. Ytterligare en rysk historiker menar att tillnamnet inte alls har med platsen för slaget mot Birger jarl att göra utan syftar på att han och hans söner ägde stora jordegendomar i trakten kring floden Neva. Den ryske konstnären Nikolaj Roerich, som verkade kring sekelskiftet 1900, har i en av sina målningar sammanfattat den ryska nationella historieskrivningen kring händelsen och samtidigt förvandlat den till en saga med Alexander på en vit häst i färd med att rispa Birgers kind med sin lans. Det är nog det konstnärligt sett finaste exemplet på de talrika avbildningarna av slaget, som kanske aldrig ägt rum, från de senaste hundra femtio åren.

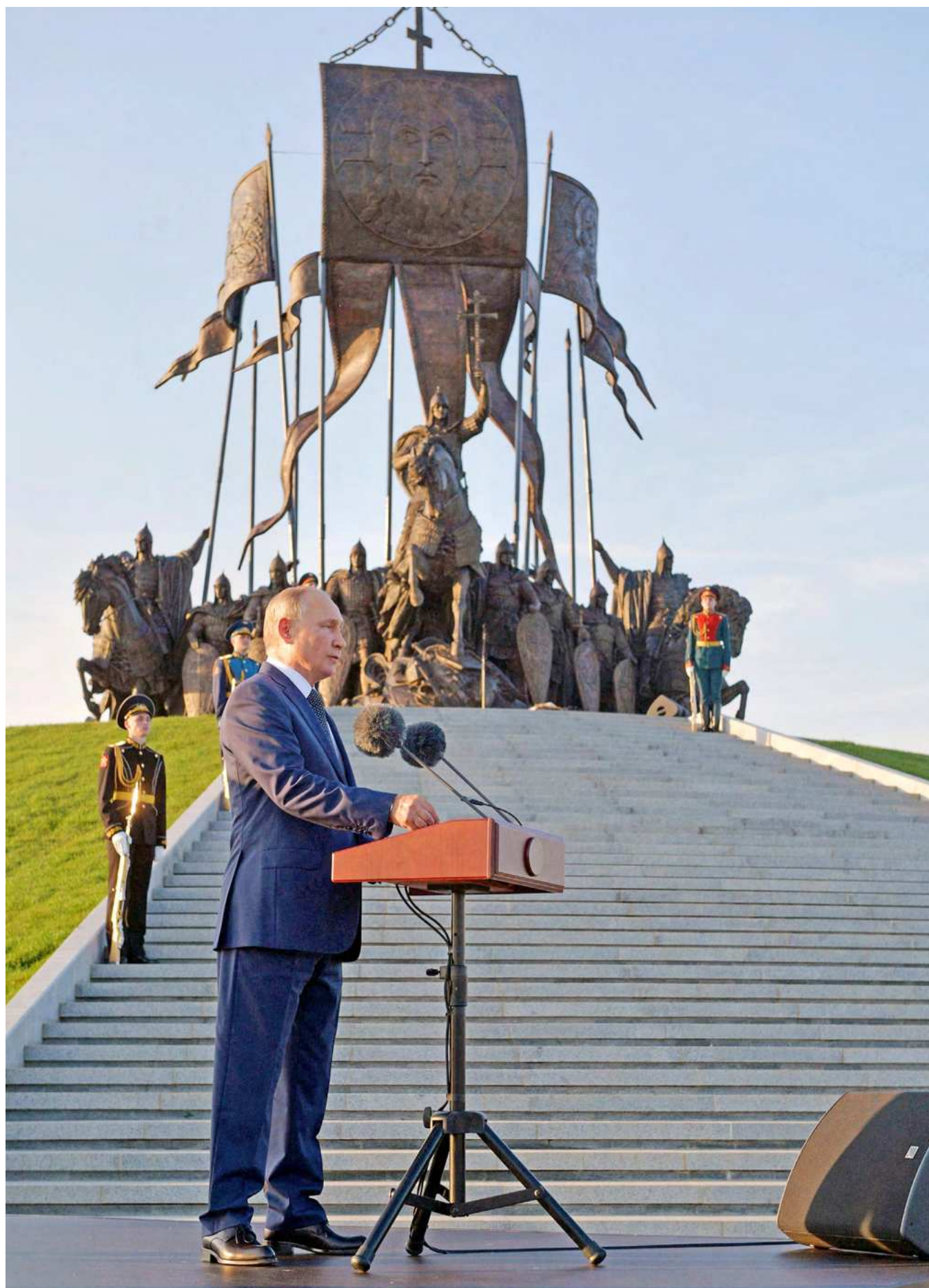
Historiskt mera säkerställd är Alexanders seger över de baltiska korsriddarna på Peipusjöns is 1242. Novgorods grannstad Pskov, som hölls av de livländska korsriddarna, befriades genom detta slag av Alexander.

Ryssland var vid denna tid underställt den tatarisk-mongoliska Gyllene horden. Vid två tillfällen erhöll Alexander mongolhärskarens *jarlyk*, ett dokument som visade att khanen erkände honom som härskare och skatteindrivare i denna del av Ryssland. Alexander fick dela makten med sin yngre bror Andrej som också fick motsvarande dokument vid deras gemensamma uppvaktning hos khanen i mongolernas huvudstad Karakorum. Alexander insjuknade under ett senare besök hos Gyllene horden, där han förhandlat fram ett avtal som befriade hans undersåtar från kravet att göra militärtjänst hos khanen. Till minne av denna framgång räknas han som den ryska diplomatins skyddshelgon. När han sjuk återvänt till Ryssland lät han viga sig till munk och avled strax därefter. Det är också som munk som han

”

Slaget vid Nevafloden nämns inte i några svenska källor och svenska historiker har ibland hävdad att det aldrig ägt rum. Kanske är det Alexanders helgonlegend, huvudkällan till berättelsen, liksom de ryska krönikorna, som har blåst upp en skärmytsling till ett fältslag.

»

En del av regimens historieskrivning: Putin inviger monument över Alexander Nevskij.

FOTO: ALEXEY DRUZHININ/GETTY IMAGES

avbildas på tidiga ikoner. Han begravdes i staden Vladimir, som var storfurstens säte vid denna tid, men Peter den store lät föra över hans relikier till Sankt Petersburg året före sin död 1724.

Alexander Nevskij har efterlämnat två vitt skilda berättelser i den ryska historien: i den första är han den store fältherren som besegrat två mäktiga fiender till Ryssland: svenskarna, "svearna", och den livländska orden. Samröret och avtalen med det tatar-mongoliska khanatet skedde av nödtvång eller då var det faktiskt till ömsesidig nytta. Så menar den så kallade eurasiska rörelsen med namn som Lev Gumiljov eller Aleksandr Dugin. Den ryska civilisationen för- enar enligt dessa det ryska och det bysantinska arvet å ena sidan och det tatariska och mongoliska å den andra. Han försvarade den ortodoxa tron mot katolicismen och påven.

Den andra berättelsen talar om att Alexander öppnade Ryssland för tatarerna och på så sätt hade ett menligt inflytande på Rysslands utveckling, som har konsekvenser ännu idag. Han tog orättmätigt makten från sin bror Andrej som var den legitime storfursten och som hade manat till kamp mot Gyllene horden. Brodern tvingades lämna landet och tog sin tillflykt till Sverige, där han enligt den ryska krönikan blev väl mottagen. Efter några år kunde han återvända till Ryssland och försonas med sin bror. Källorna till båda berättelserna är de ryska krönikorna och Alexander Nevskij's helgonlegend. Framförallt krönikorna har en krånglig historia av olika handskrifter och avskrifter.

För Peter den store passade den första berättelsen om Alexanders hjältedåd som hand i handske. Den samspelade med Peters plan att erövra det svenska området och förvandla Ryssland till en stormakt och skydda landet mot fienderna i väst. Peter förbjöd avbildningar av Alexander Nevskij som munk – han skulle avbildas som krigare.

I de hymner som sjungs till minnet av överflyttandet av relikerna från Vladimir till Sankt Petersburg 1724 är det svenskarna och inga andra som framställs som fienden. Marken där staden anlagts 1703 hade ju bara ett par decennier tidigare tillhört Sverige. Hymnerna författades av biskopen Gavriil Buzjinskij, som var nästan fanatisk anhängare till tsarens reformer, och hymnerna rättades av Peter den store själv som också tog bort de värsta utfallen mot svenskarna. Freden i Nystad hade ju undertecknats 1721 och svenskarna utgjorde inte längre något akut hot. Fortfarande idag framförs Buzjinskij's texter i den ryska ortodoxa kyrkan den 30 augusti enligt den gamla kalendern då Alexander firas. Gudstjänsten formar sig till en segersång och Guds stad måste här syfta inte bara på Pskov eller Novgorod utan också på Sankt Petersburg, trots att staden inte fanns på Alexanders tid.

Fröjda dig, Ingermanland och hela Ryska landet, Varjaghav, klappa i händerna, Neva, bred ut dina strömmar: se hur din furste och herre befriat dig från svearnas ok, se hur han segerjublar i Guds stad som flodens flöden fröjda.

Som dina fränder, Boris och Gleb, visade sig från himlen för dig till hjälp, när du skyndade mot svearnas Birger och hans krigsmän, så kom också du nu, prisvärde Alexander, till hjälp åt dina landsmän och bekämpa dem som bekämpa oss.

I svearnas länder hördes din väldiga ära, Alexander, ty dina fiender skrämdes blott av ditt modiga namn: Och förskräckt också nu osynligt, o prisvärde, dem som drar i härnad mot dina Kristusälskande barn.

Alexanders kamp mot svenskarna likställs med Peters krig mot Sverige. I de ryska historieböckerna på 1800-talet sattes tataroket som rubrik på den epok som innebar underkastelse för Gyllene horden, alltså 1200- och 1300-talen. I Buzjinskij's hymner talas det istället om "svearnas ok" och tatarerna och mongolerna nämns nästan inte alls.

Den ryske 1700-talsbiskopen alluderar i sina hymner vidare på Boris och Gleb, storfurst Vladimir's söner, som mördades av sin bror. Före slaget syntes enligt helgonlegenden en vision då bröderna kom seglande i en farkost, manande till kamp. Buzjinskij framställer genom hänvisningen till furstebröderna en kontinuitet från Kievrikets tidigaste period till segrarna över svenskarna och flytten av storfurstens relikier till den nya huvudstaden.

Idag passar hymnerna som uttryck för de dåliga relationerna mellan de båda länderna. De sjungs dock oftast utan djupare reflektion över

”

Senare århundraden har velat se honom som fältherre klädd i rustning, segerrik i kampen för Rysslands självständighet gentemot väst. En rysk sekel-skiftesmålare, Michail Nesterov, framställer honom istället som bedjare framför en ikon.

Miniatur föreställande Alexander Nevskij ur handskriften *Litsevoj letopisnyj svod* från mitten av 1500-talet, Ryska historiska museet.

»

”

Historikerna har under olika tider gjort Alexander till Rysslands räddare eller till Rysslands förgörare och den som bär huvudansvaret för att Ryssland underkastades den tatarisk-mongoliska Gyllene horden.

Scen ur Sergej Eisensteins film *Alexander Nevskij*, 1938.

FOTO: SHUTTERSTOCK

utrikespolitiska omständigheter, gamla eller nya. Några utfall mot svenskarna och Sverige har nog inte heller förekommit i firandet av jubileet 2021.

När jag en gång på 1970-talet, då relationerna till Sovjetunionen nog var bättre än våra relationer nu är med Ryssland, frågade en av redaktörerna som planerade för en nyutgåva av kyrkans hymner om man inte skulle stryka omnämnandena av ”det svenska oket” och skrällen för Alexander ur hymnerna. Han förstod min synpunkt men han menade att det var viktigare att vara trogen mot traditionen och publicera hymnerna i det skick de hade haft alltsedan 1700-talet och de framförs fortfarande varje år i sitt ursprungliga skick men med de ändringar som Peter den store införde.

Alexander förhandlade inte bara med khanen utan också med påven men kom inte fram till någon uppgörelse om att anta den katolska läran. Somliga ryska historiker menar att Alexander valde khanen, det vill säga en orientalisk despoti framför att bli en del av dåtidens Europa, ett ödesdigert val som har bäring på Ryssland också idag. Den kände engelske medeltidshistorikern John Fennell menade att Alexander inte bara förrådde sin bror Andrej, som hade önskat ta till vapen mot khanen, utan han förrådde hela Ryssland. Det var Alexander som valde öst och inte väst som rysk civilisationsmodell. Historikerna har under olika tider gjort Alexander till Rysslands räddare eller till Rysslands förgörare och den som bär huvudansvaret för att Ryssland underkastades den tatarisk-mongoliska Gyllene horden.

Alexander Nevskij förknippas i egenskapen som fältherre med Alexander den store. Den ryske fursten är ju den makedonske fältherrens namn och världserövaren var känd i Ryssland genom en översättning av Alexanderromanen till

kyrkoslaviska. I någon av de medeltida krönikorna görs också jämförelsen dem emellan. Peter den store liknade sig själv vid och blev likställd med Alexander den store. Idag görs jämförelsen igen som en del av den ”patriotiska vändningen” i den ryska kulturen. En rubrik inför ett tidigare firande för ett antal år sedan löd ”Alexander Nevskij är vår Alexander den store”. Alexander den store finns avbildad som relief i yttermuren på den medeltida Dmitrijkatedralen i staden Vladimir, och den finska historikern Mari Isoaho har i sin bok om krigarfursten hittat en tydlig parallell mellan Alexanderromanen och Alexanders levnadsteckning. Kanske han till och med fått sitt namn med syftning på Alexander den store, men det är en av många lösa spekulationer som dyker upp i litteraturen om fursten.

I slutet av 1930-talet vände sig den sovjetiska ideologin till det ryska arvet som efter revolutionen förknippats med tsarismens ohyggligheter. Ivan den förskräcklige blev hjälte. Det samma gällde *Alexander Nevskij*, Sergej Eisensteins film om fursten hade premiär 1938 och blev till regissörens egen förvåning en kassasuccé. Den är i sin estetik en blandning av avantgarde och socialistisk realism. Segern mot svenskarna finns inte alls med i hans berättelse, däremot slaget 1242 på Peipussjöns is. Många scener gestaltar uppställningar av soldater i harmoniska formationer och liknar på så sätt *Pansarkryssaren Potjomkin*, en av Eisensteins tidigare filmer. Stridsscenerna är stilerade. *Alexander Nevskij* är samtidigt abstrakt och skapad i den stora monumentala stil, den socialistiska realismen, som var förhärskande under sovjettiden. Filmen undviker att visa blod och den innehåller flera folkliga scener med sång och olika upptåg. I en av dem visas ett sammanträde i Novgorods

berömda ting, vetje, som väljer Alexander Nevskij till furste. Novgorod hade som sed att fursten valdes av stadens borgare under ett möte på torget och tinget hade också makt att vräka honom. I slutscenen gestaltas Alexanders seger och intåg i Pskov. Han håller ett segertal framför katedralen och på muren syns Alexander den stores himmelsfärd, ett av de populäraste motiven i den rika legendfloran om Alexander den store.

I samma scen lynchas en av förrädarna på uppmaning av fursten som lämnar över till folket att döma "den andre Judas". En skrämmande scen i Moskvaprocessernas tid då folket fick gå ut på gatorna och hurra för de utdömda dödsstraffen.

Fienderna är enligt filmen den livländska orden, de katolska prästerna liksom de ryska köpmän som alla är beredda att förhandla med väst. Uppgörelsen med khanen, sägs direkt i filmen vara ett sätt att vinna tid. Året efter att filmen hade haft premiär slöt Sovjetunionen ett avtal med Tredje riket, Molotov-Ribbentrop-pakten, och filmen togs bort från biograferna, den passade inte i utrikespolitiken. Senare tiders förklaring till detta oväntade avtal var som i Eisensteins film att vinna tid för att rusta sig till försvar. 1941 anföll Tredje riket Sovjetunionen helt opro- vocerat. Sovjetunionen togs på sängen.

Eisensteins film togs åter fram och blev ett viktigt propagandainstrument för att inge mod och visa ett exempel ur historien på framgångsrik kamp mot tyskarna. Under sitt tal på Röda torget vid firandet av oktoberrevolutionen 1941 nämnde Stalin Alexander Nevskij först bland framgångsrika ryska fältherrar, och året därpå instiftades en särskild Alexander Nevskij-orden för tapperhet i strid. Efter kriget invigdes tunnelbanestationen Komsomolskaja i Moskva med

Pavel Korin, skiss till mosaik för tunnelbanestationen Komsomolskaja (1951), Korinmuseet i Moskva.

mosaiker föreställande gestalter ur den ryska historien. Här avbildas Alexander ikonlik på en vit häst, klädd i rustning med ett standar föreställande Kristus och Sofiakatedralen i Novgorod i bakgrunden.

Sergej Eisensteins film har starkt påverkat den vidare uppfattningen av Alexander Nevskij. I Ryssland föreställer man sig ofta Alexander Nevskij i Nikolaj Tjerkasovs gestalt, huvudrollsinnehavaren i Eisensteins film. Några år senare fick han spela Ivan den förskräcklige i den film om den ryske tsaren som Eisenstein också regisserade. Alexanders slagord i filmen: "Den som kommer till oss med svärd kommer att gå under genom svärd", används ofta i patriotiska sammanhang. Något sådant yppade inte Alexander i helgonlegenden, utan orden kommer från Sergej Eisensteins scenario och uttalas i filmen av Alexander under hans möte med de livländska sändebuden. Det är en patriotisk förvanskning av Jesu ord som uppmaning till Petrus som dragit sitt svärd när Jesus ska gripas: "Stick tillbaka ditt svärd! Alla som griper till svärd skall dödas med svärd."

Fem år efter revolutionen, 1922, beslagtogs Alexanders relikur klostret. Sovjetmakten visade upp benbitarna som en del av den ateistiska propagandan, medan det väldiga relikskrinet i silver överlämnades till Eremitaget. Relikerna återlämnades till klostret 1989. Också rytтарstatyn utanför klostret har fått en av Alexanders relikur i sitt fundament. Relikskrinet står kvar i Eremitaget och har nyligen restaurerats, men kyrkan har krävt det tillbaka.

Alexander Nevskij lät alltså viga sig till schemamunk och avgav den strängaste av klosterlöften strax innan han dog, och de tidigaste avbildningarna visar honom just i hans monastiska dräkt. Senare århundraden har velat se honom som fältherre klädd i rustning, segerrik i kampen för Rysslands självständighet gentemot väst. En rysk sekelskiftesmålare, Michail Nesterov, framställer honom istället som bedjare framför en ikon.

När den nyvalde presidenten i det postsovetjetiska Ryssland installeras går han under sin processionsväg genom Kremls paradtrappor och salar förbi en historiemålning som föreställer Alexander Nevskijs segerrika slag på Peipussjöns is 1242. Den är målad så sent som 1983 av Sergej Prisekin, som också deltog i arbetet med återuppförandet av Kristi frälsarekatedralen i Moskva, och målningens titel är hämtad från Eisensteins film "Den som kommer till oss med svärd kommer att gå under genom svärd."

Alexander passar i allt i den ryska politiken idag och hans firande under året var storstatligt, så storstatligt det nu gick att göra under pandemin. Det avslutades den 6 december med en festgudstjänst i klostret uppkallat efter honom. Hur det nu än förhöll sig med slaget 1240 så är staden med Alexander Nevskij som skyddshelgon och vår grannstad värd att besökas. Och det är riktigt som Buzjinskij skaldar att Nevaflodens strömmar fröjdar staden. Sankt Petersburg är en av de vackraste städerna på jorden. ✨

”

Fem år efter revolutionen, 1922, beslagtogs Alexanders relikur klostret. Sovjetmakten visade upp benbitarna som en del av den ateistiska propagandan, medan det väldiga relikskrinet i silver överlämnades till Eremitaget. Relikerna återlämnades till klostret 1989.

Räddaren i nöden

Gustav Stresemann lyckades lotsa Tyskland bort från 1920-talets ekonomiska och sociala kriser. Frågan är om han också hade kunnat hålla nazismen stängd.

Av Katja Hoyer

Gustav Stresemann visste vad han talade om. ”Endast de som orubbligt tror på att allt till sist slutar väl förmår upprätthålla den anda som vägleder dem genom vardagen.” Hans egen vardag bestod av en lång och smärtfylld kamp mot en sjukdom som obevekligt drev honom till det uthärdligas gräns, samtidigt som hans fiender obarmhärtigt försvagade honom. Men Stresemanns anda vägledde verkligen av en orubblig tro på att allt till sist skulle sluta väl: att det skulle bli möjligt att styra Tyskland bort från den avgrund som hade öppnat sig efter första världskriget. Och han var nära att lyckas.

Från Stresemanns enkla bakgrund som son till en ölhandlare till posten som Tysklands kansler och utrikesminister och dessutom mottagare av Nobels fredspris är hans biografi en enda framgångssaga. Han var den främste arkitekten bakom Tysklands ”gyllene 20-tal” – den korta perioden av stabilisering mellan de ekonomiska kalamiteterna 1923 och 1929 – och hans prestationer har väckt fascinerande kontrafaktiska frågor, till exempel vad som hade hänt om han dragit Tyskland tillbaka till vägen mot permanent återhämtning. Stresemann själv skulle aldrig få se sina bemödanden att rädda Tyskland omintetgöras. Han avled den 3 oktober 1929 – tjugosex dagar innan börskraschen i New York störtade landet i mörker.

När Stresemann föddes i en medelklassfamilj i Berlin 1878 var Tyskland självt endast sju år äldre än han. Den tyska nationalstaten hade skapats av Preussens kansler Otto von Bismarck i en serie krig. Den sökte sig fortfarande en egen plats i världen. Unge Gustav tycks tidigt ha fått klart för sig att han ville spela en roll i denna process. Han var yngst

av familjens åtta barn och den ende som gick i läroverk innan han bestämde sig för att studera historia, litteratur och nationalekonomi vid universiteten i Berlin och Leipzig.

Då han skrev in sig 1898 rasade en intensiv offentlig debatt i Tyskland om den nationella identiteten. Den framfusige unge kejsar Vilhelm II härskade och drev en kolonial expansionslinje som kallades ”Weltpolitik” – Frankrike och Storbritannien hade stora imperier och då måste Tyskland också ha en plats i solen. Mot honom stod en växande skara socialister som ville ge inrikespolitiska reformer förtur framför en expansiv utrikespolitik.

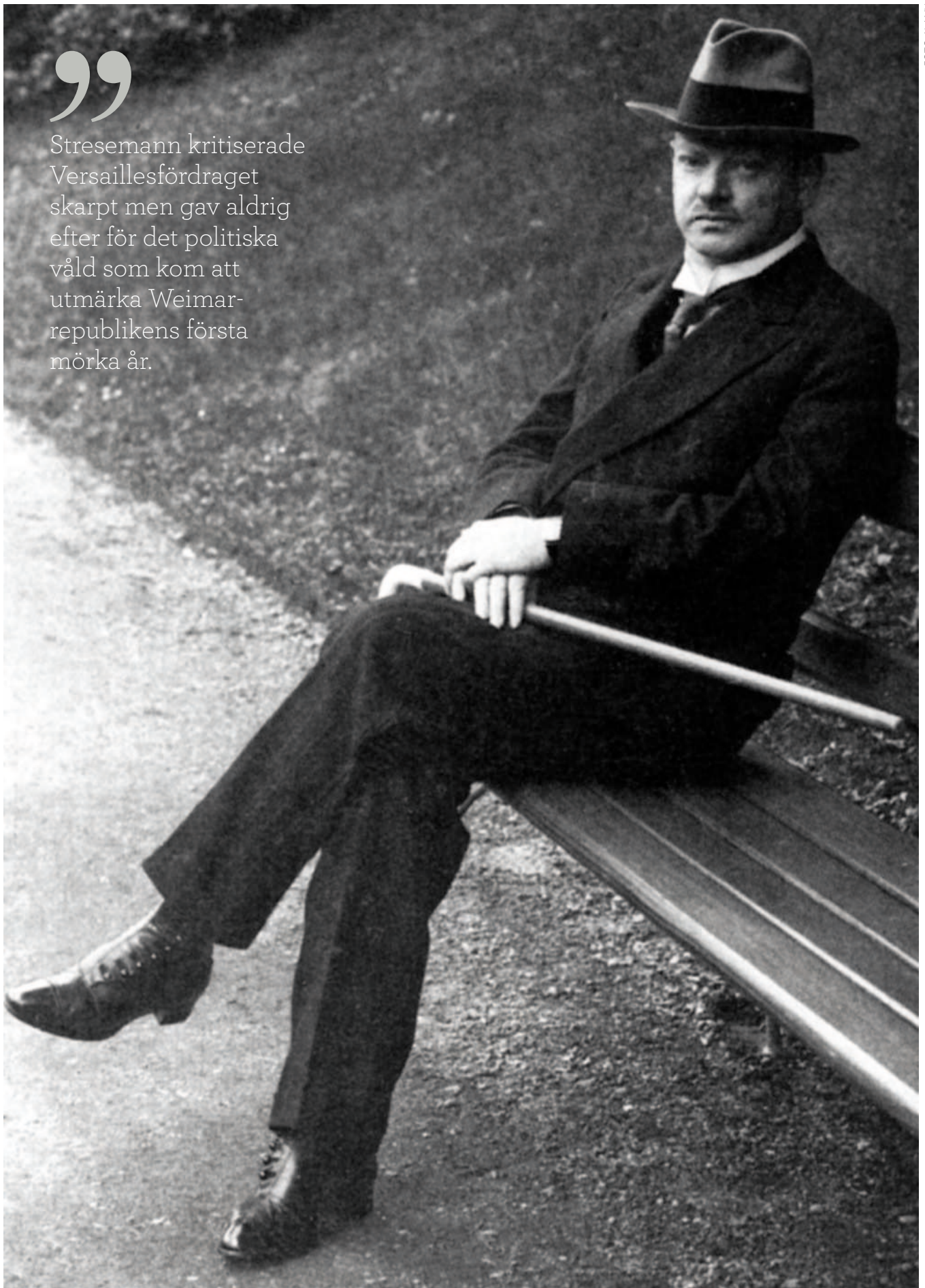
Det var under denna dragkamp om nationens själ som Stresemann gick med i diverse studentföreningar, vilket renderade honom permanenta mensurär, bestående ansiktsskador efter värjdueller. År 1903 blev han medlem av det nationalliberala partiet, vars principer stämde med hans övertygelser på varje punkt. Han var mer moderat än många av kamraterna i studentföreningarna där antisemitiska åsikter var vanliga, och han anslöt sig till de liberala värderingarna från revolutionerna 1848 men höll fast vid idén om militär, marin och kolonial expansion. År 1907 blev han den yngste ledamoten av den tyska riksdagen efter att ha besegrat den lokale socialdemokraten med ett valprogram där tyngdpunkten låg på marin och kolonial expansion.

I likhet med många andra tyskar betraktade Stresemann första världskrigets utbrott som en chans för Tyskland. I hans ögon gav det den unga staten tillfälle att muta in territorium på andra kontinenter och bli en världsmakt, i en skala som stod i överensstämmelse med dess ekonomiska potential i Europa. Många tyskar ändrade uppfattning inför krigets hisnande förlustsiffror och civilbefolkningens fruktansvärda lidanden, men Stresemann försvarade kejsaren in i det sista. Han vidhöll till exempel att Calais >>

Katja Hoyer är brittisk-tysk historiker och journalist specialiserad på modern tysk historia. Hennes senaste bok är *Blood and Iron. The Rise and Fall of the German Empire 1871–1918*.

”

Stresemann kritiserade
Versaillesfördraget
skarpt men gav aldrig
efter för det politiska
våld som kom att
utmärka Weimar-
republikens första
mörka år.

Gustav Stresemann som Tysklands räddande ängel.

borde bli en tysk hamn, av samma slag som Gibraltar för Storbritannien, och att obegränsat ubåtskrig var nödvändigt och moraliskt oantastligt.

Stresemann stod stadigt för sin åsikt och anslöt sig inte viljest till det ena eller andra politiska lägret. Han blev populär bland de konservativa för att han förordade annekteringar, men hans inrikespolitiska åtgärder pekade åt andra hållet. Han hade alltid varit en övertygad anhängare av demokratiska strukturer och hävdade att Europas monarkier hade tagit ett steg bakåt, överallt utom i Tyskland och Österrike. I linje därmed ansåg han att den tyske regeringschefen inte skulle utses och avskedas efter kejsarens godtycke – en anmärkningsvärd attityd med tanke på att han inte hade någon högre

tanke om kansler Theobald von Bethmann-Hollweg, som hade avskedats för att han 1917 låtit riksdagen lägga fram en fredsresolution.

Det kan ha varit just Stresemanns paradoxala inställning som bidrog till att han inte bara överlevde den tumultartade politiska omvandling som följde på vapenstilleståndet den 11 november 1918, utan tvärtom levde upp i den. Han grundade det nationalliberala Tyska folkpartiet i december och valdes till dess ordförande. I denna position satt han vid bordet i den lilla staden Weimar i Thüringen medan den nya tyska författningen mejslades ut under första halvåret 1919. När Tyskland förelades utkastet till Versaillesfördraget, där 13 procent av landets territorium skars bort, kom det som en chock för Stresemann liksom för de flesta av hans

landsmän. Hans starkaste protest gällde det ekonomiska utfallet. Hur skulle Tyskland överleva ekonomiskt efter att ha förlorat nästan hälften av sin stålindustri och tvingats betala astronomiska 132 miljarder guldmark (omkring 269 miljarder dollar idag) i krigsskadestånd, så som de allierade enades om 1921?

Stresemann kritiserade Versaillesfördraget skarpt men gav aldrig efter för det politiska våld som kom att utmärka Weimarrepublikens första mörka år. Han arbetade ständigt på att stabilisera den demokratiska republiken med alla tänkbara medel. Han ville få i gång samtal, särskilt med fransmännen. Det må ha burit honom emot att fullfölja fredsfördraget och förlikas med de allierade, men det var enda sättet för Tyskland att återhämta sig som nation. Det berodde kanske på hans privata bakgrund i småskalig företagsamhet, men Stresemanns ledstjärna var att allt hängde på ekonomin. Om det blev ordning på landets finanser skulle allt annat falla på plats.

Tysklands finanser rusade emellertid allt djupare ner i kris mellan 1919 och 1922. Hoppet om bättre tider flämtade allt svagare i ett samhälle som brutaliserats av första världskrigets massvåld och förödmjukats av nederlag och ekonomisk misär. Politiken blev bokstavligt talat en fråga om liv och död. Enbart den ultranationalistiska sammanslutningen Organisation Consul mördade mer än 350 personer, däribland utrikesminister Walther Rathenau och finansminister Matthias Erzberger, som aktivt hade arbetat för ett vapenstillestånd. I detta läge var Stresemann naturligt nog tveksam till att acceptera posten som kansler när han erbjöds den 1923. Till sin hustru skrev han att den var besläktad med "politiskt självmord". Men efter sina kraftfulla maningar till en ny koalition med uppdrag att reda ut Tysklands problem kunde han knappast avböja chansen att leda den då den äntligen förverkligades.

Efter utnämningen till kansler i augusti 1923 hade Stresemann ett berg att bestiga. Inte mindre än sju personer hade beklätt detta ämbete sedan 1919, och alla hade misslyckats med att behålla ett bråkigt och splittrat parlaments förtroende. Också Stresemann gjorde allt för att hålla ihop en koalition av fem partier medan han slet med Tysklands existentiella problem. Franska och belgiska trupper hade ockuperat Ruhrområdet i protest mot att Berlin inte betalade skadestånd, arbetslösheten hade stigit till fyra miljoner och i november 1923 försökte Adolf Hitler gripa makten i den så kallade ölkällarkuppen i München. Den politiska och sociala instabiliteten överskuggades dock av hyperinflationens ofattbara mått. I november 1923 kostade ett kilo nötkött 4 800 miljarder mark.

På något sätt lyckades Stresemann bemästra situationen. Mot enormt politiskt motstånd från vänster och höger avlyste han de franskfientliga strejkerna i Ruhrområdet, införde en nödvaluta för att få ordning på ekonomin och

Efter ölkällarkuppen: Hitler med kumpaner i husarrest.

FOTO: ALAMY

inledde överläggningar med Frankrike, Storbritannien och USA om en väg ut ur krisen. Även sedan hans regering avsatts av riksdagen i november gick han vidare med sitt arbete som utrikesminister, en tjänst som han skulle upprätthålla till sin död 1929.

Stresemann såg ut att uppnå det ouppnåeliga. I enlighet med den så kallade Dawesplanen beviljades Tyskland 1924 ett lån på 800 miljoner mark (1,63 miljarder dollar idag), utöver mer hanterbara räntor på krigsskadestånden. Fransmännen gick också med på att dra sig tillbaka från Ruhrområdet och deras nye utrikesminister Aristide Briand och Stresemann byggde upp en vänskaplig relation. De båda skulle komma att dela Nobels fredspris 1926 för sitt försoningsarbete. I det ingick 1925 års Locarnofördrag där Västeuropas nya gränser accepterades av alla parter, liksom Tysklands inträde 1926 i Nationernas förbund som bildats 1920. I öster anträdde Stresemann en väg till försoning med Ryssland som ledde till fördraget i Rapallo, också undertecknat 1922. År 1928 hade han en fast plats vid alla internationella förhandlingsbord och deltog i bildandet av Kellogg-Briand-pakten, där kriget fördömdes som politiskt instrument.

I nom sitt eget land fick Stresemann utstå spott och spe, från höger för att han fullföljt Versaillesfördraget och från vänster för sin nationalistiska dagordning, men han hade blivit en av världens mest aktade statsmän. Amerikanska, brittiska och franska iakttagare såg i honom en avspiegling av ett nytt och bättre Tyskland.

Trots Stresemanns karisma och framgångar vid 1920-talets mitt förmörkades de åren av hans snabbt försämrade hälsa. Han hade aldrig varit fysiskt stark – som ung blev han frikallad från den obligatoriska militärtjänsten av hälsoskäl. Just när Versaillesfördraget skulle undertecknas i juni 1919 fick han en hjärtinfarkt, som i sin tur förvärrade redan långvariga skador på njurar och hjärta. De tros nu ha orsakats av Graves sjukdom, en rubbning i sköldkörtelns funktion. Hans hektiska livsstil, hans gigantiska arbetsbörda och den ständiga fientlighet som han utsattes för under åren som utrikesminister frestade ytterligare på hans tillstånd.

Då Stresemann avled den 3 oktober 1929 efter en stroke utlöstes en flod av sorg. Han hedrades med en statsbegravning med ceremonier vars like inte skådats sedan Tysklands förste kejsares, Vilhelm I:s, död 1888. Mindre än fyra veckor senare skulle börskraschen i New York driva Tyskland mot ny ekonomisk förödelse. Stresemann själv besparades nazismens katastrofala verkningar, folk mord och krig som denna kris banade väg för, men eftervärlden stod där och begrundade hur det kunde ha gått under andra förhållanden.

K unde Stresemann verkligen ha räddat Weimarrepubliken? Systemet hade inte många anhängare medan det varade. Det var Tysklands första erfarenhet av ren demokrati och belastades från första början av social och

Duger i alla fall till bränsle: tysk inflation.

FOTO: ALAMY

ekonomisk misär. Atmosfären av våld, kaos och ödeläggelse maskerades av det lånade välståndet under åren mellan 1924 och 1929, och det visste Stresemann. I september 1929, kort före sin död, yttrade han inför Nationernas förbund: "Tyskland dansar på en vulkan. Om Amerika säger upp de korta lånen faller en stor sektion av vår ekonomi sönder." När allt kom omkring höll hans livslånga övertygelse: allt står och faller med ekonomin.

Hittills har mer än ett dussin biografier över Gustav Stresemann skrivits. Det aldrig slocknande intresset för honom härrör delvis från hans karisma, som fängslade samtidens statsmän men också är tydligt förnimbar genom decennierna. För sina landsmän framstår han som den som lyfte Tyskland ur den avgrund det befann sig i 1923, nästan som genom ett under. Frågan huruvida han kunde ha upprepat bragden 1929 återkommer ständigt. ✨

Översättning: **Margareta Eklöf**

Texten är tidigare publicerad hos Engelsberg Ideas 3/12 2021.

Annie Lööf har spelat bort Centerpartiets inflytande. För att säkra regeringsmakten efter valet måste Socialdemokraterna skaffa sig en ny maktbas. Alternativet blir då att närma sig Sverigedemokraterna.

Den nya breda mittens rike

Av Mats Bergstrand

”

Den nya mitten i svensk politik kan alltså mycket väl komma att bestå av S och SD. Ett närmande kommer att ske efter nästa val. Det blir en mycket bred mitt mandatmässigt, nästan halva väljarkåren.

Annie Lööfs dröm är den breda mittens rike. Centerledaren kommer att bli sannspådd. Men inte som hon tänkt. Tvärtom riskerar den breda mitten att bli hennes politiska död.

Nu brukar det i och för sig inte bli som Annie Lööf tänkt. Efter valet 2018 hoppade Centern av alliansen som annars hade återerövrat regeringsmakten. Ett visst ”blame game” följde, vem var orsak till vad? Den här gången var detta något osköna uppbrott från ett för borgerligheten unikt framgångsrikt samarbete egentligen moderatledaren Ulf Kristerssons fel.

Om Kristersson spelat sina kort bättre under de tröttnande talmansrundornas tid hade skuldfrågan aldrig behövt diskuteras. Istället för att lägga fram alla sina tre regeringskort på en och samma gång – alliansregering, m-kd-regering eller moderat enpartiregering – skulle han ha börjat med allianskortet. Om han hade velat få detta prövat i riksdagen hade talmannen knappast nekat honom den möjligheten. Och då hade Annie Lööf och hennes parti tvingats att aktivt rösta emot sig själva som regeringsbildare. Vem hade efter det kunnat säga något annat än att det var Centern som stjälppte alliansen?

CENTERN VILLE SKAPA förutsättningarna för ett fortsatt treblockssystem i vilket den tredje kraften, enpartiblocket Sverigedemokraterna, med fortsatt demokratisk konstgräsbevattning skulle hållas utanför. Detta skulle ske genom att Centern bytte

block. Vi fick Januariöverenskommelsen. Ja, liberalerna var också med, men det hade ingen mandatmatematisk betydelse, bara lite legitimitetsbalsam på Centerns blocksprång.

Tvårt emot Lööfs intentioner så krattade hon med denna manöver manegen för ett nytt tvåblockssystem i Sverige. Därmed blev det ironiskt nog så att det var Annie Lööf som skapade förutsättningar för att göra Sverigedemokraterna rumsrena i svensk politik.

MED CENTERN KVAR i en alliansregering hade samarbetet med Sverigedemokraterna aldrig utvecklats i den fart och med den intimitet vi nu ser. Det enda Moderaterna tar avstånd från idag när det gäller Sverigedemokraterna är sitt eget tidigare avståndstagande från partiet.

När så Januariöverenskommelsen spricker på att Liberalerna lämnar den under det politiskt märkliga året 2021 måste Annie Lööf komma upp med någonting nytt för att göra Centern fortsatt politiskt relevant. Det blev den breda politiska mitten. Alla skulle vara med och samarbeta utom ytterkantspartierna SD och V. Ett nytt treblockssystem eftersträvades, nu med två enpartiblock. Skuffelsen för Centern var att ingen annan ville vara med i denna breda mitt. Efter valet 2022 kan Annie Lööfs problem tvärtom vara att något inbjudningskort till den nya mittenpolitikens releasefest aldrig postas till Centern.

För vad händer efter valet i september i år? Centerväljarna hoppas att Magdalena Andersson behåller posten som regerings-

Står närmare varandra än de vill medge.

FOTO: TT

chef. Lööf ser möjligtvis också en statsrådspost framför sig. Och om Liberalerna inte klarar spärren är en ny S-regering det närmast till hands liggande alternativet. Miljöpartiet hänger också på gärdsgårn. Men mer avgörande för att en S-C-regering inte kommer till stånd är Vänsterns syn på saken. Det blir svårare för S att regera med C än utan. Huvudalternativet för Magdale-na Andersson om MP åker ur riksdagen blir därför en Socialdemokratisk enpartiregering. Den får då förlita sig på en tuvhopp-parstrategi, det vill säga att göra upp i sakfrågor än till vänster och än till höger.

OM LIBERALERNA KLARAR spärren kan det bli maktskifte. M-KD-L bildar en regering utifrån ett organiserat samarbete med Sverigedemokraterna.

Oavsett vilken utgången blir så måste maktpartiet framför alla, Socialdemokraterna, skaffa sig en ny maktbas för att säkra den framtida regeringsmakten. Och hur ser då den ekvationen ut? S och M tar ut varandra eftersom inget av parterna vill ingå i en regering där de själva inte har statsministerposten. Dessutom står partierna långt ifrån varandra i de centrala höger-vänsterfrågorna som skatter och fördelningspolitik.

Där finns ett annat alternativ för S. Ett steg som alla kategoriskt kommer att avfärda före valet, men som lika säkert kommer att börja diskuteras direkt efter detsamma: ett närmande till Sverigedemokraterna. Endera för att säkra en av tuvorna att hoppa på vid fortsatt minoritetsregerande. Eller också för att bygga en ny maktbas i syfte att återta regeringsmakten – Social-

demokratins bärande strategi och främsta framgångsfaktor.

Sakpolitiskt står partierna närmare varandra än något av dem vill medge:

Pensionerna: Det område där ett önskemål om samverkan mellan S och SD redan uttryckts från LO, dessa båda partiers fackliga huvudalternativ. Båda partierna vill avskaffa den så kallade pensionärsskatten. Båda partierna vill höja garantipensionen. Båda partierna vill förändra premiepensionssystemet.

Äldreomsorgen: Båda partierna betonar vikten av att alla som är i behov av vård på sina äldreboenden ska tillhandahållas detta, oavsett var i landet man bor. Båda partierna anser att ökade kunskaper i svenska är en nyckel för att höja kvaliteten i äldreomsorgen. Båda partierna menar att kommunerna bör satsa mer på åtgärder för att förebygga psykisk ohälsa hos äldre.

Socialförsäkringssystemet: Båda partierna ser garantier för att de svårt sjuka ges bästa möjliga medicinska och pekuniära möjligheter till återrehabilitering som ett fundament i välfärdsbygget. Båda partierna vill motverka risken för att personer hamnar mellan stolarna i välfärds-systemen genom ökad samverkan mellan Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. SD vill till och med i detta syfte slå ihop de båda myndigheterna.

ÖVERHUVUDTAGET HAR S och SD en påtagligt likartad syn på välfärdsfrågorna där omtanken om de socialt och ekonomiskt utsatta sätts i centrum inom ramen för en fungerande marknadsekonomi. Detta gör att partierna här ligger närmare varandra

än vad S och V gör, där välbefindandesutveckling ställs mot demokratisk socialism.

Stöttestenen har varit migrationspolitiken, men är det inte längre efter de förflyttningar på området som Socialdemokraterna gjort sedan 2016. Återstår Sverigedemokraternas bruna historia. Ingen liten sak, kan tyckas. Men ett socialdemokratiskt parti som vuxit fram som en motkraft till kommunismen och ändå inte haft några problem att återkommande säkra makten med hjälp av Vänsterpartiet Kommunisterna kommer att välja makten först även här.

Den nya mitten i svensk politik kan alltså mycket väl komma att bestå av S och SD. Ett närmande kommer att ske efter nästa val. Det blir en mycket bred mitt mandmässigt, nästan halva väljarkåren. I vilken takt och på vilket sätt närmandet sker avgörs av valresultatet.

FÖR ANNIE LÖÖF blir detta nästa kalldusch. Närmandet till S skedde i syfte att isolera Sverigedemokraterna. I slutändan isolerade Lööf istället sitt eget parti. Misstaget var att tro att Socialdemokraterna skulle välja C före makten. Vilket blir då hennes nästa steg? Att bita huvudet av skammen och närma sig Moderaterna för att tillsammans söka stöd hos SD för en Alliansregering? Eller att ansluta sig till den nya breda mitten, tillsammans med SD?

Annie Lööf har gjort politik till det omöjligas konst.

Mats Bergstrand är partner i Priority Group.

TEMA

FRANSKA NERVER

Emmanuel Macron styr inte bara Frankrike. Han har också efterträtt Angela Merkel som EU:s verkliga ledare. Ska det fortsätta så efter presidentvalet i april? Macron förblir favorit men utgången ter sig betydligt mer oviss än vad många tänkt sig.

Det har hänt en del

Högerpopulisten Eric Zemmour lär inte bli Frankrikes nästa president. Men han har kastat om hela den politiska spelplanen.

Av Katarina Barrling

Torsdagen den 11 februari 2021 stod två personer i en fransk tv-studio och debatterade. Den ene var Gérard Darmanin, inrikesminister i Emmanuel Macrons regering. Den andra var Marine Le Pen, partiordförande för Nationell Samling (Rassemblement National, RN). Båda var klädda i mörkblått. Debatten handlade om hur man motverkar religiös separatism. Men det som framförallt fastnade var inte inläggen i sak utan en sarkastisk kommentar från Darmanin till Le Pen: ”Jag tycker Madame Le Pen är litet vacklande, litet vek.” Knappt fyra år tidigare hade Emmanuel Macron, i Sverige beskriven som den allra snällaste typen av folkpartist, vunnit presidentvalet på ett liberalt program. Nu stod hans egen inrikesminister och anklagade Le Pen för att vara en vekling i frågor om islamism. Det har hänt en del.

För Le Pen var valet 2017 ett misslyckande. Även de egna anhängarna var besvikna. Inte minst sågs hennes insats i slutdebatten mot Macron som *catastrophique*. Le Pen var aggressiv och avbröt konstant Macron som artigt försökte komma in i samtalet med sitt verserade *Men Madame, Madame...* Sedan dess har hennes ambition varit att framstå som mer sansad, saklig och balanserad. Så även i debatten med Darmanin – därav hans syrliga kommentar.

Den franska valrörelsen så här långt har präglats av det oväntade, men just nu tyder det mesta på att just Darmanins ord under den här debatten pekar fram mot den situation som råder. Och även om det sannolika är att president Emmanuel Macron väljs om, framstår det inte som lika självklart längre. Det har dykt upp en rad hinder, som har att göra med både sakfrågor och valteknik.

I Frankrike krävs över 50 procent av rösterna för att kunna väljas till president. Om ingen kandidat får det hålls efter två veckor en andra valomgång. Där deltar endast de två kandidater som fick flest röster i första omgången. Det är som upplagt för taktikröstning. Längre utgick alla från att det kommer att stå mellan Macron och Le Pen i den andra omgången och att Macron därmed vinner. Det gör de inte längre.

Det är här Le Pens påstådda vekhet kommer in. Och Éric Zemmour. Det är hennes ansträngningar att ”normalisera” RN som har lagt grunden för det missnöje som möjliggjort Zemmours högljudda entré. Zemmour anser verkligen att Le Pen är för vek. När hon betonar att islam är förenligt med fransk kultur hävdar han motsatsen. Uppenbarligen är det också många fransmän som delar hans syn. Periodvis har Zemmour haft runt 17 procent av rösterna och legat över Le Pen som sjunkit kraftigt i opinionen.

Och även om Zemmours triumftåg har börjat halta, har han fortfarande en påfallande stark ställning, i mitten av januari runt 14 procent, cirka 2 procentenheter under Le Pen. Och även om han inte skulle göra ett succéval i paritet med de inledande förväntningarna, talar mycket för att hans uppdykande satt igång en dominoeffekt som kan påverka valets utgång. Till exempel kan hans framgång ha bidragit till att Éric Ciotti helt oväntat vann den första omgången i Republikanernas primärval. Ciotti ligger nära RN och Zemmour i synen på migration och rättsfrågor. Favoriten sedan länge, Xavier Bertrand, gick inte ens vidare till den andra omgången, som istället vanns av den från början otippade Valérie Pécresse, bland annat tidigare utbildningsminister. Hon ligger nu runt 16,5 procent i opinionen, och tack vare att Le Pen sjunkit så mycket efter Zemmours inträde har Pécresse och Republikanerna numera goda chanser att gå vidare till andra omgången.

Zemmour är sedan länge ett känt namn i Frankrike: författare, debattör, tv-personlighet och skribent för *Le Figaro*. I Frankrike kategoriseras han som högerextrem, längre ut på ytterkanten än Le Pen. Själv menar han att han står för det som högerpartiet Republikanerna stod för fram till för några decennier sedan, och bland anhängarna finns också till stor del republikaner. Även hans hårdaste kritiker, och de är många, pekar på hans intellektuella skärpa och retoriska skicklighet.

Många har jämfört honom med Donald Trump, och det finns en air av ”Make France Great again” och ”Drain the swamp” över hans budskap, även om han framför det på ett mer franskt kultiverat sätt och utan basebollkeps. Zemmour är en intellektuell, och många menar att han i den delen har ett underläge gentemot Le Pens mer folkliga framtoning. Och han talar alltså mer om islam och invandring än vad hon gör numera. Budskapet är att invandringen gör att den franska befolkningen successivt byts ut, och den franska kulturen därmed hotas. Zemmour är en polemiker, och har bland annat skrivit en pamflett där han varnar för det han ser som en ”feminisering” av samhället: *Le premier sexe*, en kritik av Simone de Beauvoirs *Le Deuxième sexe*, och många ser honom som misogyn. Så sent som den 18 januari dömdes han för tredje gången för hets mot folkgrupp (eller liknande), denna gång för att han pekat ut minderåriga migranter som kriminella. Zemmour kommer att överklaga domen som han menar är politisk, och syftar till att förhindra honom att peka på samband mellan

>>

FOTO: SAMUEL BOWIN/TT

invandring och brottslighet. Han lyfter ofta fram sin egen bakgrund som algerier (berber) och jude, och hävdar att det är fransk kultur som han försvarar, inte en viss folkgrupp.

För Zemmour handlar allt om fransk kultur och historia. Även priset på baguette är en fråga om Frankrikes överlevnad. När den stora affärskedjan Leclerc härförleden sänkte priset på baguette invände Zemmour att prissänkningen slår ut riktiga bagerier, fransk hantverkstradition och därmed fransk kultur. Det lägre priset beror enligt honom på import av råvaror (av lägre kvalitet). Den billiga baguetten blir en symbol för hur globalisering hotar landet. Just köpkraft är en tung politisk fråga i Frankrike och Zemmour har kritiserats för att inte ägna den delen i människors liv tillräckligt intresse. Han ses överhuvudtaget som mer höger i ekonomiska frågor än Le Pen. Själv stammar Zemmour från enkla förhållanden; han är välutbildad men har inte gått i någon av de franska elitskolorna. Han knyter hela tiden an till historien, är en stor beundrare av Napoleon och när han kungjorde sin kandidatur i december i en tio minuter lång film var anspelningarna på de Gaulle och dennes frihetstal till fransmännen den 4 juni 1940 övertydliga: ett dunkelt rum inrett i äldre stil, ett skrivbord med mikrofon och en bunt papper som Zemmour läste innantill ifrån.

I skrivande stund framstår det som osannolikt att Zemmour skulle gå vidare till en andra omgång, än mindre besegra Macron – om denne nu kandiderar. Högst sannolikt kommer Macron att göra det, men så sent som i mitten av januari hade han ännu inte lämnat besked. Macron tillträdde med ambitionen att förändra. Han kom in från sidan, skapade ett nytt parti, och körde förbi de två historiskt stora partierna: Republikanerna och Socialistpartiet, det senare i spillror efter Macrons seger.

Macron hann också sätta igång några stora förändringsprojekt, till stor del inriktade på att förbättra Frankrikes ekonomi. Men verkligheten kom och satte käppar i hjulet. Först de Gula västarna. Sedan pandemin. Utöver det har Macrons president-

period också präglats av en rad dramatiska och tragiska händelser. Ett antal terrorattentat, mest uppmärksammat det islamistiska mordet på läraren Samuel Paty. Branden i Notre-Dame. Kriminalitet och grovt våld på nivåer som präglar mycket av samhällsdebatten, och när Macrons tidigare mentor inrikesminister Gérard Collomb lämnade regeringen i oktober 2019, gjorde han det med de ödesdigra avskedsorden: "Idag lever vi sida vid sida, men jag befärar att vi imorgon kommer att leva som varandras motståndare."

Och de här frågorna förföljer Macron. Presidenten har ett förhållandevis högt förtroende, och i opinionsmätningarna inför valet ligger han runt 25 procent. Men kriminalpolitiken är hans svaga punkt. Valet av Gérald Darmanin, allmänt känd som hårdför, ses som ett försök att kompensera för denna brist – som inte blir enklare av Zemmours inträde. Det pågår nu en sorts kapprustning på området, där även Macron deltar. Häromveckan återknöt Pécresse till arvet från Nicolas Sarkozy, när hon lät meddela att det är hög tid att ta fram "högetrycksvätten", den som Holland och Macron lämnat kvar i källaren.

Det krävs enligt Pécresse en storrengöring för att få bort kriminella, våldsvarkare och droghandlare från gatorna, och är det någon som ska berövas sitt medborgarskap så är det dessa proklamerade hon – med tydlig anspelning på Macrons uttalande om att de som inte låter vaccinera sig inte är några riktiga medborgare. Och Zemmours löfte att den som kan påvisa någon skillnad mellan Macron och Pécresse ska få en backcider i belöning, lär inte göra henne mer återhållsam med bildspråket framöver. Och även Macron växlar alltså upp. Under ett besök i Nice lät han nyligen meddela att han vill storsatsa på polisen: 2030 ska det finnas dubbelt så många poliser på Frankrikes gator som idag.

Macrons positionering gentemot högern förstärks av att vänstern är så svag – att det skulle bli en vänsterkandidat som han kommer att stå mot vid den andra valomgången framstår just nu som osannolikt.

Jean-Luc Mélenchon som med sitt Okuvade Frankrike (La >>

"För Zemmour handlar allt om fransk kultur och historia. Och även priset på baguette är en fråga om Frankrikes överlevnad."

Des baguettes françaises.

FOTO: ISTOCK

FRANSKA NERVER

När allt verkade möjligt: valnatten 2017.

FOTO: SYLVAIN LEFEVRE/GETTY IMAGES

France Insoumise) närapå tog sig vidare till andra valomgången 2017 ligger nu betydligt sämre till. Då, 2017, stod han för något nytt, både med sitt kampanjarbete och med ett vänsterpopulistiskt budskap som kunde locka väljare i grupper som annars skulle kunna gå till Le Pen. Det okuvade Frankrike kunde också dra nytta av socialistpartiets sammanbrott. Mélenchon är dessutom en, även med franska mått mätt, sällsynt skicklig retoriker. Men nu harvar han på – runt 8,5 procent. Och om han förra valet kunde växa fram som en ny kraft ur en försvagad vänster, framstår han nu som en del av denna.

Det är inte så att det saknas vänsterfrågor som engagerar väljarna: ojämlikhet och köpkraft ligger högt, och cirka 45 procent av fransmännen räknar sig som vänster om man ser till sakfrågor, men vänstern förmår helt enkelt inte samla sig.

En del som skulle ha kunnat välja vänstern har gått till Le Pen. En del har gått till Macron – en dubbel förlust för vänstern skulle man kunna säga eftersom Macron som, då han valdes hade en framtoning av vänsterlutande mitten (formellt räknas han som

mitten), med bakgrund som statsråd i socialisten François Hollandes regering. Men Macron för i väsentliga avseenden en politik som i Sverige skulle betraktas som tydligt höger, och hans egen gamla chef, den tidigare presidenten François Hollande, har syrligt kallat honom för en president för de rika.

Men även om man räknar bort Macron så är Vänstern mer splittrad än någonsin. Det vimlar av kandidater och ingen verkar beredd att ställa sig bakom någon annan i ledet – alla vill gå först. Och ingen kandidat ligger just nu över 10 procent.

På vänstersidan finns kommunister som Fabien Roussel (som till Mélenchons förargelse inte vill ställa sig bakom honom). Längre in mot mitten finns Paris borgmästare Anne Hidalgo, från socialistpartiet och med urbangrön profil. Hon har inte alls varit så framgångsrik som en del hade väntat sig, och får bara runt 3,5 procent i mätningarna just nu. Hennes framtoning är den av bobo – bourgeois bohème – ett uttryck som väcker motsvarande associationer som Södermalm i Sverige. Hon är dessutom förknippad med huvudstaden. Inget av detta innebär någon genväg till väljare ute i landet. Men många menar också att hon heller inte lyckats locka storstadsväljare i den utsträckning som man skulle

Kan rubba Macron: Valérie Pécresse.

FOTO: ALAMY

FRANSKA NERVER

Oppositionen: Jean-Luc Mélenchon, Anne Hidalgo, Éric Zemmour, Marine Le Pen och Christiane Taubira.

FOTO: ALAMY

kunna förvänta sig. Hennes (och Mélenchons) motvind blir inte mindre av att den tidigare justitieministern under François Hollande i januari nu också meddelade sin kandidatur. Christiane Taubira inträdde, bland annat för att ta upp striden med Zemmour. Hon står för typisk vänsterpolitik så som högre minimilöner och mer resurser till vården, men söker också skapa en grön profil. Hennes tillträde innebär inga goda nyheter för de kandidater som trängs på den redan överbefolkade vänstersidan, där hon väntas kunna dra till sig från såväl Mélenchons ytterkantsvänster som Hidalgos vänster och Yannick Jadots gröna väljare (de gröna väljarna räknas i Frankrike som vänster). Taubira har länge stridit för minoritetsrättigheter och väntas därför kunna dra till sig yngre väljare och dem som vill ha mer av "le wokeism" i fransk politik.

Splittringen innebär en ond spiral där de sakfrågor där vänstern skulle kunna vinna gehör hamnar i skymundan av diverse organisatoriska frågor om utformningen av primärval och omröstningsmetoder. Samtidigt har den traditionella högern under Republikanerna förmått ena sig. Och Pécresse har nu knutit till sig flera av dem som förlorade mot henne, däribland Ciotti.

Utöver systemet med två valomgångar finns ytterligare en formalitet som gör slutresultatet svårt att förutspå, nämligen "le parrainage". För att kunna ställa upp behöver en kandidat samla minst 500 underskrifter från politiskt förtroendevalda, i de flesta fall borgmästare. Och det är inte alltid lätt, i synnerhet inte för ytterkantskandidater. De förtroendevalda vill inte stöta sig med väljare, eller rentav utsättas för hot. Diskussionen växer nu i Frankrike om det rättvisa i systemet. Den fråga som ställs är om det är rimligt att miljontals röster ska räknas bort för att en kandidat inte lyckas samla detta stöd, och vilka risker innebär det när

stora grupper väljare stängs utanför den demokratiska processen? Principdiskussionen påminner om den i Sverige om huruvida Sverigedemokraterna skall stängas ute från politiskt inflytande.

Zemmour har alltså kastat om spelplanen inför valet på många sätt. Oavsett hur det går för honom har han redan haft avgörande påverkan. Han har fått politikens högersida att närma sig hans perspektiv, och direkt och indirekt även fått Macron att ta ytterligare steg åt höger. Han har fått diskussionen om migra-

tion och kriminalitet att hamna ännu högre upp på dagordningen och dessutom ökat uppmärksamheten runt identitetsfrågor. Han har inspirerat ytterligare vänsterpolitiker att kandidera och därmed ökat splittringen inom vänstern, och därmed ytterligare ökat sannolikheten för att det blir en högerkandidat som ställs mot en alltmer högerinriktad Macron i valets slutomgång. Genom att försvaga Le Pen har han kraftigt förbättrat Republikanernas möjligheter att bli det högerparti som går vidare till andra valomgången. Zemmour är alltså Pécres-

ses värsta rival och bästa vän på en gång – hon har allt att vinna på att han fortsätter att ligga på en förhållandevis hög nivå, eftersom det får Le Pen att sjunka. Och även om det mest sannolika är att Macron skulle besegra även Pécresse i en andra omgång, så utgör hon en svårare motståndare än Le Pen såtillvida att det är betydligt färre som är beredda att rösta mot sin övertygelse (det vill säga för Macron) för att undvika att Pécresse kommer till makten, än som blir fallet om Le Pen ställs mot Macron. Så osvuret är bäst. Men det vore onekligen en ödets ironi om Zemmours uppdykande och den dominoeffekt den satt igång skulle innebära att en kvinna blir Frankrikes nästa president. I så fall är det inte bara Frankrikes spelplan som författaren till *Le Premier sexe* har kastat om, utan också sin egen.

"Länge utgick alla från att det kommer att stå mellan Macron och Le Pen i den andra omgången och att Macron därmed vinner. Nu är det inte alls så självklart längre."

Katarina Barrling är docent i statsvetenskap vid Uppsala universitet.

I de Gaulles anda

För många fransmän är utrikespolitiken viktig i valet av president. Nu erbjuds de två helt skilda uppfattningar om Frankrikes roll i världen.

Av Carl-Vincent Reimers

Landsfadern och presidenten Charles de Gaulle skriver i *Mémoires de Guerre*: "Frankrike kan inte vara Frankrike utan storheten." Av alla generalens citat måste detta nog ses som ett av de mer tankvärda. Inte nödvändigtvis för att han hade rätt, men för att det på ett kärnfullt sätt beskriver den franska elitens självupptagenhet över vilken roll landet bör spela i världen.

Det utrikespolitiska intresset delas också av allmänheten. Enligt en opinionsundersökning, publicerad i december av den utrikespolitiska tankesmedjan Open Diplomacy, anser tre av fyra fransmän att utrikespolitiken är viktig för en presidentkandidat. Och även om gallisk prålighet lätt får lågmälda nordbor att dra lite på smilbanden så finns här åtminstone ett korn av sanning i föreställningen om landets inflytande.

Frankrike rankas regelbundet som ett av de länder i världen med störst mjuk makt, med andra ord kulturellt och politiskt inflytande. Landets språk är fortfarande ett av världens mest studerade, trots blott 77 miljoner modersmålsalare världen över, och åtnjuter därtill en svårslagen prestige. Paris fortsätter att vara ett globalt centrum såväl för internationell modeindustri som för konst och för översättning av litteratur. Denna alltjämt starka kulturella utstrålning – rayonnement – är fortfarande viktig för fransmännens självbild, men också för deras utrikespolitiska ambitioner.

Parallellt med den mjuka makten åtnjuter landet en särställning också ur militärt och säkerhetspolitiskt avseende. Det är fortsatt en permanent medlem av FN:s säkerhetsråd, är en kärnvapenmakt och har en militär förmåga med global räckvidd. Det sistnämnda är inget man tvekar att använda för att nå sina politiska mål, inte minst i det Nord- och Västafrika som många ledande politiker fortfarande betraktar som en ofrånkomlig intressesfär. Därtill är försvarsindustrin betydande för landets ekonomi.

De utrikespolitiska ambitionerna är delvis en spegelbild av landets geografi. Trots att stora delar av dess kolonialvälde avvecklats har Frankrike fortfarande territorium i alla världsdelar. Bara i Stilla havet bor 1,5 miljoner fransmän. Flera av de utomeuropeiska förvaltningsområdena, som Guadeloupe och Martinique i Karibien, är dessutom fullt integrerade län (départements) som vilken annan region som helst i Fastlandsfrankrike (France métropolitaine).

Talrika öar runt om i världen ger också Frankrike fördelen att förvalta den största marina ekonomiska zonen i världen, till och

med större än den amerikanska. Sammantaget besitter landet en geopolitisk särställning som jämförbara europeiska länder bara kan drömma om.

Trenden mot minskat globalt inflytande är trots allt tydlig om man betraktar utvecklingskurvan i århundraden snarare än i decennier. På så sätt påminner situationen på flera sätt om Storbritanniens. Likt briterna kämpar fransmännen med att hitta en ny roll i världen efter ett förlorat kolonialimperium, men med en avgörande skillnad: Där Storbritannien i kölvattnet av brexit föresatt sig att inta en självständig roll, med visionen om ett Global Britain, ett "Singapore vid Themsen", har de franska maktambitionerna tvärtom muterats in i EU-systemet med målsättningen att bygga europeisk suveränitet.

Utvecklingen har drivits på med full kraft av president Emmanuel Macron, men uppfattningen om EU som en förlängning av fransk global maktutövning är betydligt äldre än så. I många av de grunddokument som utarbetades på 1950-talet av franska politiker och som ledde till grundandet av EU:s föregångare EG genljuder ett geopolitiskt grundackord som betonar nödvändigheten för de västeuropeiska länderna att gå samman (underförstått: under franskt ledarskap) för att kunna återupprätta sitt globala inflytande. Inte minst gäller detta den tidigare franske premiärministern och utrikesministern Robert Schumans plan om bildandet av en europeisk kol- och stålgemenskap, föregångaren till dagens EU, som artikulerade målsättningen att vidmakthålla europeiskt herravälde över, och exploatera, den afrikanska kontinenten.

Planen på ett integrerat Francafrique var fortfarande levande så sent som under Nicholas Sarkozy tid som president (2007–2012) men nu tycks tanken vara om inte övergiven så åtminstone betydligt mer anpassad till en nutida demokratisk kontext. Under Macrons mandatperiod har tvärtom mer gjorts än under de tre tidigare presidenterna sammanlagt för att göra upp med sitt koloniala förflutna. Däremot är idén om EU som en geopolitisk hävstång inte minst för förbindelserna till Afrika fortfarande stark vilket skiljer Frankrike från inte bara Storbritannien utan också från Tyskland.

För det övriga EU, inte minst för Sverige, får detta avgörande konsekvenser. Efter det att brexitstormen slutligen bedarrat står Frankrike kvar som EU:s enda kvarvarande militära stormakt. Den >>

FRANSKA NERVER

FOTO: ELIOT BLONDET / GETTY IMAGES

globala politiska utvecklingen tycks samtidigt ha gett Frankrike rätt i flera avgörande frågor på EU-nivå, inte minst om behovet av större europeisk försvarskapacitet för att balansera USA:s fokus på Stilla havet.

I och med att Frankrike under nuvarande ledning använder EU som sin främsta utrikespolitiska arena kan inte heller fransk utrikespolitik enbart ses som en självständig axel mot vilken vi kan upprätta våra egna relationer. Den franska statsmakten utövar ett betydande inflytande inom ramen för samma EU-institutioner som vi själva är delar av. Därmed blir de doktriner och vägval som utarbetas i Paris av stor betydelse för Sverige och hela Norden.

I det avseendet finns två tydligt åtskilda visioner för hur en fransk utrikespolitisk doktrin bör se ut, om man beaktar de kandidater som av många bedöms ha goda chanser att ta sig till andra omgången i årets presidentval: den sittande liberala presidenten Emmanuel Macron och den högerextrema författaren Éric Zemmour.

Macron ägnade redan i sin pamflettbok *Révolution. C'est notre combat pour la France* (XO Éditions, 2016) två kapitel åt att klargöra sin hållning om EU och utrikespolitiken. Med den som riktmärke för de senaste årens utrikespolitik kan man konstatera att han i relativt hög grad också har följt den doktrin som han då mejslade ut för en fransk publik.

Ideologiskt verkar Macron i en upplysningstradition, där Frankrike ses som en viktig garant för att sprida de universalistiska och demokratiska värderingar som han betraktar som intimt förknippade med nationen. Det är en linje som i grunden är liberal och vänligt inställd till multilateralt samarbete, men som samtidigt inte förnekar stormaktsintresset som grund för internationella relationer. På så sätt placerar sig Macron någonstans mitt emellan den gamla sortens gaullism och den liberala multilateralism som hittills varit vägledande i EU:s utrikespolitik.

I klartext innebär det att han är frihandels- och globaliseringsvänlig men att han inte tvekar att driva krav på nya skatter för de amerikanska nätjättarna. Parallellt har Macron prioriterat riktade satsningar för att utveckla den franska startup-scenen (La French Tech), genom den statliga investeringsbanken Bpifrance (Banque publique d'investissement), med målet att göra Frankrike "den ledande kraften i Europa" för techbolag. En satsning som verkar ge utdelning. På tio år har landets ekonomiska centrum Paris gått från att vara dvärg inom branschen till att 2019 gå om Berlin i antal investerade miljarder.

Globaliseringen får enligt Macron inte stå i vägen för att Frankrike ska kunna "styra över sitt öde" heter det i *Révolution*, vilket i praktiken innebär att EU ska kunna styra över sitt öde, eftersom EU enligt det Macronska synsättet är den enda realistiska politiska nivå som effektivt kan upprätthålla Frankrikes globala ambitioner under 2020-talet. Denna vision har också upprepats flertalet gånger, dels i det linjetal han höll vid Sorbonneuniversitetet 2017, dels i det tal han höll i december förra året där prioriteringarna för det franska ordförandeskapet i Europeiska rådet under

Solitt partnerskap.

FOTO: ALAMY

första halvan av 2022 lades fram. Målet är tydligt: ett "enat, demokratiskt och suveränt Europa".

De sakpolitiska kraven följer samma mönster. Inför ordförandeskapet har Macron föreslagit en reform av Schengen för att ta större kontroll över EU:s yttre gränser, gå fortare fram med de koldioxidtullar som ska skydda hållbara europeiska producenter från orättvis konkurrens, och att ta större kliv vad gäller EU:s försvarspolitiska ambitioner. Inte minst för att stärka det som kallas för Europeiska försvarsfonden som fick mindre finansiering än vad fransmännen först hade hoppats på.

Flera händelser de senaste åren har även fått mer skeptiska länder att gå i Macrons riktning, om än inte så resolut som han skulle önskat. Det gäller inte minst den amerikanska prioriteringen av Kina i utrikespolitiken. Sverige, som länge intog en tydligt skeptisk linje ifråga

om all form av militärt samarbete på EU-nivå, har nu delvis ändrat inställning. På hemmaplan verkar allmänheten ge presidenten godkänt i utrikespolitiken: 29 procent menar att landets inflytande har ökat under Macron, en knapp majoritet gentemot de 24 procent som bedömer att inflytandet har minskat. 45 procent bedömer det som intakt (*Les Echos* 10/12 -21).

Parallellt har Macron tagit egna kliv i riktning mot mer europeisk strategisk suveränitet. I slutet av 2021 tecknades ett avtal med Grekland om leverans av fyra fregatter med företaget Naval Group, samma företag som genom samarbetet Aukus blev snuvade på att sälja ubåtar till Australien, och tidigare samma år beslutade Kroatien att köpa det franska jaktplanet Rafale. Det var första gången en europeisk postkommunistisk stat valde att köpa stridsflyg av en europeisk leverantör istället för av en amerikansk.

Ett vanligt missförstånd i debatten är att Macron skulle vara antiamerikansk. Inget kunde vara mer fel. Tvärtom betraktar Macron USA som en viktig och pålitlig partner. Enligt hans synsätt bildar USA och Europa den demokratiska västvärldens två civilisatoriska socklar. Här är det historiska perspektivet väsentligt och det faktum att Frankrike och USA ur ett liberalt perspektiv är två republikanska brödrarfolk. Marquis de Lafayette står staty

"Ett vanligt missförstånd i debatten är att Macron skulle vara anti-amerikansk. Inget kunde vara mer fel. Tvärtom betraktar Macron USA som en viktig och pålitlig partner."

utanför Vita huset för sina insatser i det frihetskriget och Thomas Jefferson, som bodde och verkade i Paris, hyllas på otaliga franska avenyer och torg. Däremot bör det transatlantiska partnerskapet enligt Macron byggas på två jämlika och suveräna parter: en europeisk, där Frankrike intar en tung position, och en amerikansk. Det innebär att han gärna står upp för att kunna beskatta amerikanska nätjättar, men föga ifrågasätter den civilisatoriska gemenskapen med den amerikanska demokratin och dess intima band till också det franska statsskickets grunder.

En nästan diametralt motsatt uppfattning om världen och Frankrikes roll i den finner man hos den som ser ut att ha stor chans att bli Macrons motståndare i andra omgången i presidentvalet: högerradikalen och reaktionären Éric Zemmour. Om Macron delvis erkänner de multilaterala institutionernas betydelse förkastar Zemmour dem helt. För honom är världspolitiken en civilisationernas kamp, där det franska statsintresset hotas av såväl islam som ett expansivt, imperialistiskt Kina. I ett inlägg på Twitter i oktober skriver han: "Frankrikes utrikespolitik, det är försvaret av det franska intresset i utlandet. Det är allt. Det är inte att predika moral i hela världen till den grad att ingen längre lyssnar på oss."

Zemmours definition av detta franska intresse skiljer sig från Macrons. Istället för att definiera det i termer av 1789 års värderingar om frihet och demokrati går han längre tillbaka i historien. När han i ett debattprogram fick frågan hur han skulle definiera Frankrike blev svaret "Rom-Rom", i betydelsen att Frankrike är den kristna traditionen i katolicismen (Rom) kombinerat med Napoleons vilja att återupprätta det romerska Europa (Rom). Någonstans här befinner sig också, får man förmoda, styråran i den utrikespolitik han vill föra.

Kanske är det därför inte märkligt att Zemmour ser Ryssland under Vladimir Putin som det stora hoppet i och med att han enligt honom står upp mot amerikansk imperialism och försvarar sin nationella kultur på grundval av den kristna civilisationen. Det religiösa temat, där gemenskapen i kristenheten blir en utrikespolitisk princip, tog sig ett konkret uttryck när han mellan den 11 och 14 december förra året besökte Armenien på sin första utlandsresa som presidentkandidat. Bortsett från att Armenien har starka kulturhistoriska band till Frankrike – exempelvis hade den folkkäre *chanson*-artisten Charles Aznavour rötter i landet – är det också en gammal kristen nation.

Under ett tal vid ett kristet kloster nära den turkiska gränsen värdade han till ett starkare försvar av Armenien som en "kristen nation" i "ett islamiskt hav", helt i linje med Zemmours fientlighet mot muslimer. Det faktum att Armenien nyligen förlorade ett kort men blodigt krig med det muslimska grannlandet Azerbajdzjan, bidrar naturligtvis till besökets ödesmättade kulturkrigssymbolik.

Även sakpolitiskt står Zemmour för en annan agenda. I kampanjboken *La France n'a pas dit son dernier mot* (Rubempré, 2021), som till formen mer liknar en dagbok än en politisk programförklaring, går han till angrepp mot Nicholas Sarkozys beslut 2007 att återinträda i Natos gemensamma militärkommando. Därmed

bröt Sarkozy med den konsensus som rått sedan 1966, då president de Gaulles tog Frankrike ur kommandot i syfte att värna landets strategiska autonomi..

Emmanuel Macron har visserligen själv kritiserat Nato för att vara "hjärndött" i hanteringen av dagens internationella kriser, men Zemmours kritik är av en annan kaliber. Nato, skriver Zemmour, är inget annat än en förlängning av amerikansk statsmakt. I praktiken en sorts amerikanskt imperium efter den modell som president Woodrow Wilson förutspådde redan under första världskriget. Något sådant gynnar inte Frankrikes intressen. utan kommer i förlängningen att göra Frankrike "till ett Polen eller Spanien bland andra". Strykt slår han fast han att de enda som blev nöjda med återanslutningen till Natos militärkommando var de franska officerare som "förbättrade sin lön och sin engelska".

Det tilltänkta europeiska försvar, som enligt Macron bör ta Natos plats i försvaret av den gemensamma säkerheten, kallar Zemmour för ett "Noch Less-odjur som inte intresserar någon förutom den franska eliten, medan europeiskt försvar på resten av kontinenten betyder US Armys betryggande fanor". Därmed erkänner han ändå USA:s betydelse för europeisk säkerhet.

Med detta stormaktspolitiska synsätt betraktar han också

Tyskland, Frankrikes viktigaste allierade och en av grundpelarna i EU, som i praktiken osjälvständigt. Tyskland, menar Zemmour, gav upp sina försvarspolitiska ambitioner till Nato efter andra världskriget.

Också den viktiga franska försvarsindustrin menar Zemmour har påverkats negativt av den västliga försvarsalliansen. Det som Nato kallar "interoperabilitet" menar Zemmour bara är förtäckt språk för att "tvinga alla länder att köpa försvarsmateriel som är made in USA" och undanröja franska konkurrenter.

Ät vilket håll vill då Zemmour att Frankrike ska gå? Det korta svaret lyder: Tillbaka till den gaullistiska visionen om ett Stormaktsfrankrike, helt utan beroenden av andra."

maktsfrankrike, helt oberoende av andra.

Det kanske lugnar en del att Zemmour bedöms ha små chanser att klara en seger i presidentvalets andra omgång. Det mesta tyder på att Macron kommer att kunna samla såväl den moderata vänstern liksom den moderata högern i en nationell uppslutning liknande den 2002 mot Jean-Marie Le Pen, eller den 2017 mot Marine Le Pen.

Dessutom ser uppstickaren i högerpartiet Republikanerna, Valérie Pécresse, som beskriver sig som "en tredjedel Thatcher och två tredjedelar Merkel", ut att kunna ge båda en rejäl match om högerväljarna och kanske själv knipa en plats till andra omgången.

Icke desto mindre visar den ideologiska spännvidden och det intellektuella djupet i Macrons och Zemmours respektive program att det utrikespolitiska vägvalet fortsatt har stor betydelse för fransk politik.

Carl-Vincent Reimers är ledarskribent i *Blekinge Läns Tidning*.

Upplyst patriotism?

I en valrörelse dominerad av krav om att sätta Frankrike först måste Emmanuel Macron undvika att fastna i högernationalistisk retorik. Det gäller därför att visa att det är EU som är rätt arena för att skapa inflytande, både för Europa och för Frankrike.

Av Jan-Olof Bengtsson

Precis när det gamla året övergick i det nya, lystes Eiffeltornet upp i koboltblått tillsammans med EU:s gula stjärneblem. Samtidigt hade den franska trikoloren hängande från Triumfbågen bytts ut mot EU-flaggan.

"Opatriotiskt!" skrek det politiska högerblocket. "En attack på fäderneslandets identitet."

EU-flaggan satt bara uppe i knappt 48 timmar.

"Patriotism!" Och olika varianter på slagordet "Frankrike först!" blir också huvudteman när fransmännen går till presidentval den 10 och 24 april. Följt av parlamentsval i juni. Från nyåret och sex månader framåt är Frankrike dessutom ordförandeland för EU:s 27 medlemmar. Ett uppdrag som passar president Emmanuel Macron perfekt. Inte minst för att han i kraft av detta europeiska statusuppdrag där han själv sätter mycket av agendan, kan distansera sig från sina rivaler i presidentvalet genom att vara lite för mer.

Helt klart kan vi räkna med en ganska gapig och aggressiv valrörelse. Särskilt från extremhögern där Marine Le Pen, ledare för Nationell samling nu gör ett tredje försök att bli president. Misslyckas hon, vilket jag tror hon gör, är det troligtvis slutet på hennes politiska karriär. Epitetet "den ständiga tvåan" kommer att äta upp henne.

Mycket kommer att kretsa runt begreppet att "bevara Frankrike franskt". Men graden av självförhålligande avgörs av hur långt partierna och kandidaterna i anständighetens namn vågar gå.

Hur många som röstar är naturligtvis oklart med pandemin i full gång. Och med kraften i den, rädslan för eventuella karantäner, sjukhusinläggningar och inskränkt rörelsefrihet. Emmanuel Macron tänker i alla fall göra allt för att hålla samhället öppet hela vägen och därmed framstå som en president att lita på, som har kontroll. Därför spelar han ganska högt på att smittan ska vika av. Den officiella valkampanjen startar den 28 mars.

Dock, politikertröttheten i landet breder ut sig. Vid kommunalvalet 2020 stannade 58 procent av väljarna hemma. Vid regionvalet i somras uteblev hela 66 procent. I åldersgruppen 18–24 år röstade bara 15 procent. Sådant skakar om både politiker och statsvetare. Varför detta ökande ointresse?

Vid presidentvalet 2017 uteblev nästan 25 procent av väljarna, påspått av att nästan 700 000 gick till vallokalerna och röstade

blankt. Hur blir det om några månader? Och även om Macron vinner presidentvalet är det inte säkert att det blir hans parti som får bilda regering efter parlamentsvalet eller får majoriteten i nationalförsamlingen. Det avgör väljarna i juni.

Varför valde exempelvis tre miljoner fransmän att bli "Gula västar", som vände de vanliga partierna ryggen och i helig ilska gick i återkommande lördagsdemonstrationer spridda över landet? Det hela började som protest mot höjda bensinpriser i oktober 2018 men utvidgades sedan till frustrerad samhällskritik i största allmänhet.

Det här blev en mäktig politisk rörelse som tog etablissemangen och regeringen på sängen. En rörelse som saknade både partiledare, kansli och telefonnummer, men som framgångsrikt mobiliserade medborgarna via nätet. Och som till många etablerade partiers lycka självdog bakom påtvingade munskydd och ständigt spritade händer när pandemin tog fart. Men det finns inget som säger att sådana här protestyttringar inte kommer tillbaka.

För att förstå det stundande presidentvalet måste vi ta avstamp i det förra från 2017. För det var då hela det franska politiska landskapet förändrades.

Där hade vi en välutbildad ung bankman som från i stort sett ingenstans kom, såg och segrade med sitt nybildade parti La République En Marche (LREM). Macron som blev inplockad i den socialdemokratiska regeringen under François Hollande, tröttnade på vad han var del av. Istället startade han något nytt, som han själv beskrev som "varken höger eller vänster". Och där han på ett program med antibyråkrati, marknadskrafter, friare företagande, konkurrens och med Frankrike i täten i ett europeiskt perspektiv, övertygade en majoritet av dem som röstade att följa med på hans resa. Övertygade blev även ett antal avhoppade profilpolitiker från både konservativa Republikanerna (LR) och Socialdemokraterna (PS).

Egentligen var det hela sanslöst. Men oprövad som Macron var, och med väljarnas nyfikenhet på det nya, gav det resultat.

LREM drog in i nationalförsamlingen med absolut majoritet och med en hel mängd glada ledamöter utan någon som helst politisk erfarenhet stod verkligen för något annat. Det räckte med att >>

FRANSKA NERVER

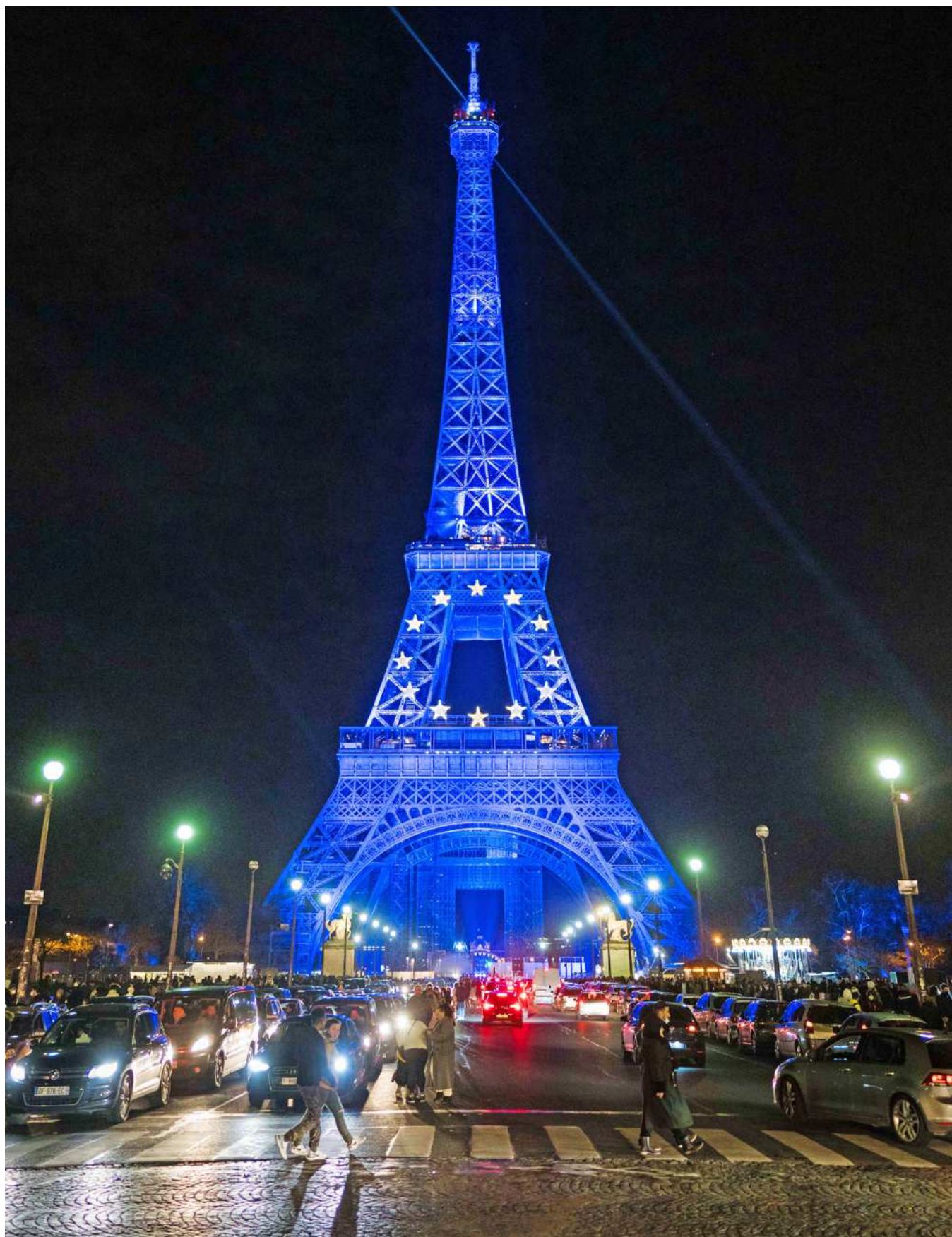

FOTO: EDWARD BERTHELOT / GETTY IMAGES

Har nog kommit för att stanna. FOTO: FRANÇOIS NASCIMBENI/GETTY IMAGES

ansöka hos det nya partihögkvarteret via nätet för att kandidera som parlamentsledamot. Nu har de suttit i nästan fem år (även om en del i partigruppen blivit frustrerade frifräsare). Kritiker talar i spydiga ordalag om "världens enda gräsrotsparti som styrs upifrån". Men vad gjorde det? Allt var nytt, allt var möjligt!

Sammantaget och lite generaliserat är Frankrike ett typiskt 70–30-samhälle. Alltså 70 procent höger och extremhöger mot 30 procent vänster och grönt av olika schatteringar. Det är alltså fel att tro att gatukravaller, rykande bildäck och de ständigt jourhavande på barrikaderna med sina röda slagord är en bekräftelse på det franska vänstersamhället. För det finns egentligen inte. Den fackliga anslutningen i landet är mindre än tio procent. Egentligen talar vi om en väldigt småborgerlig nation.

Emmanuel Macrons resa mot makten är spektakulär. Bland annat hans taktik att ha plockat in ministrar från flera konkurrerande partier. Den gamla devisen: "styra genom att splittra" verkar ha fungerat.

Det är ingen slump att Macrons första premiärminister Edouard Philippe hämtades från just Republikanerna. Dessutom den nuvarande Jean Castex och finansministern Bruno Le Maire.

Edouard Philippe har från sin nuvarande position som borgmästare i Le Havre passat på att grunda det borgerliga partiet Horizons och stöder Macrons omval fullt ut. Det är en bra draghjälp eftersom Philippe i mätningarna är Frankrikes mest populära politiker.

Politiska bedömare tror för övrigt att Macron och Philippe gjort överenskommelsen att Macron kommer att stödja sin gamla vän i presidentvalet 2027 som tack för hjälpen då han inte längre kan väljas om.

Från Socialdemokraterna plockade president Macron sin inrikesminister Gerard Collomb (som avgått), och sin utrikesminister Jean-Yves Drian.

Så vad är det Macron utträttat under sin mandatperiod med bara ett halvår kvar?

Det började mindre bra 2017 när han ville se fransk press och massmedier närmast som instrument och megafon för sin egen politik, när han behagade kalla. Han var dessutom närmast

oåtkomlig för intervjuer och stod liksom över sådant. Pompös helt enkelt, sneglande bakåt mot de Gaulle.

Så Macron lärde sig den hårda vägen att inte jäcklas med pressen. Under hela mandattiden har han kämpat för att bli mera folklig, och försökt tvätta bort stämpeln som intellektuellt arrogant vilket inte är det lättaste. Dock säger även hans värsta fiender att han är fullständigt orädd i kontakterna med vanligt folk och kastar sig gärna rakt in i folkhav och över avspärningar när han känner för det, till livvakternas stora irritation. Det har resulterat i några örfilar, kastade ägg och äpplen men utan att han verkar skrämmas.

När han började regera försökte han precis som så många före honom att strömlinjeforma pensionssystemet och höja den katastrofalt låga pensionsåldern. Att göra Frankrike mera konkurrenskraftigt och anpassat till dynamiken ute i övriga Europa. Men med ett väldigt blandat och påvert resultat.

Höjd pensionsålder borde bli en valfråga även nu, men blir det inte eftersom den är lika eldfängd som tidigare. Hans vallöfte om att sparka en mängd kommunal- och statsanställda blev heller inte framgångsrikt. Han genomförde dock en del avregleringar på arbetsmarknaden vilket gjorde det lättare att avskeda och därför lättare att anställa och som särskilt gynnade småföretagen. Arbetslösheten började krypa nedåt. Men sedan kom coronapandemin och förstörde kurvan. Statsskulden av BNP ligger nu på 116 procent.

Frankrike är fortsatt väldigt genomreglerat med mängder av gamla ineffektiva byråkratiska strukturer och rigida kommunala livstidsanställningar. Fria marknadskrafter ses med misstänksamhet, det statliga ägandet av industrier och fabriker är stort. Landet släpper heller inte gärna in utländska företag som vill etablera sig.

Mätningar visar att Macrons landsmän sammantaget inte är särskilt imponerade av vad han utträttat på det inrikespolitiska planet där köpkraften, "pouvoir d'achat" är det centrala ämnet vid middagsborden. Men under coronapandemin har han helt klart vuxit i uppskattning och uppfattas som mer statsmannalik.

Hans agerande på den internationella politiska arenan är en annan femma och där ser fransmännen honom som en president som framgångsrikt tillvaratar landets

världspolitiska intressen.

Macron känner de både arga och stundtals uppgivna strömningarna i samhället, medan extremhögern pucklar på honom. Och har på grund av opinionsläget med både genomförda och avslöjade terrorattentat fått honom att gå lite högerut.

Hur möter då center-höger-mannen Macron paroller om att allt är flyktningpolitikens fel och det livsviktiga i att återupprätta nationens storhet? Jo, genom att ge Frankrike en framträdande roll inom EU. Och visa landsmännen att det är EU som är rätt arena för att skapa inflytande, både för Europa och för Frankrike.

Det finns ett roligt talesätt som undrar om Frankrike är en del av Europa? Eller om Europa är en del av Frankrike? Men lite allvar finns det bakom.

Emmanuel Macron kan tacka sin lyckliga stjärna över att det är hans land som sedan den 1 januari och ett halvår framåt håller i taktipinnen för EU där han får stora möjligheter att styra och prioritera. Förra gången var för 13 år sedan.

"Egentligen talar vi om en väldigt småborgerlig nation. Gula västarna var för övrigt ingen vänsterrörelse som många i omvärlden tycks tro. Tvärt om!"

FRANSKA NERVER

FOTO: SYLVAIN LEEVRE/GETTY IMAGES

Den tredje statsmakten på avstånd från den första.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Under pandemin har Europaparlamentets möten i Strasbourg varit väldigt begränsade då allt sköts från Bryssel. Ett utmärkt tillfälle att skrota utlokaliseringen till den lilla franska staden en gång för alla, kan tyckas? Men det ställer inte Macron och Frankrike upp på.

Det franska ordförandeskapet blir dessutom mer svårjobb för många utländska journalister eftersom dokument, rapporter, handlingar, dagordningar med mera nu plötsligt skickas ut på franska och inte som brukligt är, på engelska.

Presidentens övergripande mål under det franska ordförandeskapet är att göra EU till en mer integrerad och starkare världsmakt för att kunna stå friare mot USA, Kina och Ryssland. Att Macron kallat Nato för "hjärndött" är ingen slump. EU måste kunna lita på sin egen förmåga när det börjar blåsa storm i världen. Eller som han sa i sitt nyårstal:

"Det nya året 2022 måste bli en vändpunkt för Europa!"

Vi får se hur fortsatt väloljad den "fransk-tyska motorn" är. Och hur Macrons alltmer tillspetsade europeiska idéer om övergripande integration fungerar med det nya socialdemokratiska styret i Berlin.

Som fransk patriot (inte nationalist) gäller det för Macron att inte låta skuldbelägga landets invandrare som roten till allt ont

och därmed ramla ner i den debattsörjan. För honom är det inte ursprunget som gör en människa till fransman eller inte utan om hon delar värderingarna.

Macron är tydlig med att låta bygga ett alltmer integrerat Europa som en samlad och respektfull kraft, med Frankrike så klart vid rodret. Det kan fungera genom att flytta fokus från invandringen men ändå upprätthålla "Frankrike först!"

Det här betyder också att Macron måste visa något bärande delresultat i positiv riktning redan under årets första tre månader, före valet. För övrigt samlar han EU:s stats- och regeringschefer till toppmöte i Paris den 10–11 mars. Allt positivt som kommer ut där blir viktigt i hans valkampanj och distanserar honom från hans rivaler.

Men, som så mycket annat just nu beror den politiska verkligheten och hur det går i valet, på om smittan viker av i god tid. Även om antalet vaccinerade är större än de som förväntas rösta.

Tänk om landet drabbas av en gigantisk smittökning, låt säga i mitten av mars?

Det skulle inte gagna Emmanuel Macron.

Då blir det nog inte fem år till.

Jan-Olof Bengtsson är fri skribent, tidigare EU-korrespondent, ledarskribent på *Kvällsposten* och boende i Frankrike sedan fem år.

Periferin protesterar

En majoritet fransmän lever i ekonomiskt och socialt utsatta områden. Det kommer att påverka valresultatet.

Av Karin Stensdotter

President Emmanuel Macrons mandatperiod har inte kantats av kriser, den har varit kriser, ärvda kriser och nya kriser. När Macron valdes 2017 hade undantagstillståndet till följd av terrorattentaten 2015–16 ganska nyligen upphävts av president François Hollande. Och EU tampades fortfarande med sviterna av migrationskrisen, även om Frankrike inte var ett av de stora mottagarländerna.

Macron gick till val på förändring, på den då så populära *disruptionen*. Han började tappert med att försöka reformera de (statligt) järnvägsanställdas villkor, vilket resulterade i en klassisk fransk kris med demonstrationer och framförallt strejker under flera månaders tid. Ja, det var en traditionell fransk kris, orkestrerad av i grunden svaga men mycket närvarande fackföreningar – en del av den gamla värld Macron betraktade som passé.

Den senaste långvariga och fortfarande pågående krisen är förstås coronapandemin. I Macrons fall satte den slutgiltigt punkt för reformagendan. När tunga nedstängningar såg ut att vara den enda möjligheten att hålla sjukvården någorlunda på fötter beslutade presidenten och hans regering att företag och arbetstillfällen skulle räddas, *coûte que coûte*, kosta vad det kosta vill, och massiva stödpaket lånades upp och pumpades ut. Något som förmodligen bidragit till Macrons relativa popularitet nu i slutet av mandatperioden.

Men det är den andra krisen som i sammanhanget av nära förestående val är intressantast, den som kom att kallas ”de gula västarna” efter demonstranternas val av klädsel – de neongula skyddsvästarna som är obligatoriska att ha med i en vanlig personbil. De gula västarnas protester startar i november 2018 på många platser ute i landet där de blockerar köpcentrum, motorvägsavfarter och rondeller i protest mot en höjning av bränslepriset. Även om några allvarliga incidenter uppstår är demonstrationen inledningsvis fredlig. Demonstranternas uppsåt är att stoppa kommersiella transporter, inte vanligt folk.

Protesterna eskalerar rasande snabbt och västarna tar sig in till Paris där de utan att ha ansökt om sedvanliga demonstrationsstillstånd samlas vid emblematiske byggnader och platser som de går lös på. Triumfbågen vandaliseras, butiker på Champs-Élysées slås sönder och plundras. Det hela fortsätter vecka efter vecka. Västarna protesterar inte längre bara mot höjda bensinpriser, utan mot regeringens sociala och ekonomiska politik i stort, samtidigt som kraven är inbördes motsägelsefulla. Måltavlan för protesterna är Emmanuel Macron själv – ”de rikas president”.

Här kolliderar presidentens ’appy *Start-up nation* med en del av en social verklighet få hade en aning om ens existerar.

Macron backar, drar tillbaka höjningen av bränslepriserna, lovar mer pengar till dem med lägst löner. Inget hjälper. Västarna är fortsatt extremt våldsamma och det även verbalt mot presidenten. Rörelsens ledare eller språkrör byts ut eller avsätts hela tiden. Västarna tål inte att någon tar plats, företräder dem, eftersom de inte litar på någon som helst auktoritet. De kräver att förhandlingar med premiärministern ska direktsändas på sociala medier.

Under vintern fortsätter blandningen av oroligheter och kravaller på Champs-Élysées. Polisen griper hundratals demonstranter och använder tårgas och en sorts granater. Flera västar skadas. Med tiden ”professionaliseras” demonstrationerna. Västarna berättar att de lärt sig hur man ska slåss med polisen av AFA-aktivister. Och samtidigt fortsätter demonstranterna ute i landet att samlas under sina kulörta lyktor vid rondeller och avfarter.

President Macron, som påstås ha inspekterat det skyddsrum från kalla krigets dagar som ska finnas långt nere i jorden under Élyséepalatset då hoten mot hans person är som värst, kommer så småningom på att lösa konflikten på lokal nivå, med något han kallar Den stora debatten. I kommunerna runt om i landet ges möjligheter att lämna förslag, liksom debatter ordnas med olika grupper av missnöjda medborgare. Allt dokumenteras noga inför framtiden. Och så småningom lugnar konflikten ned sig. Men, säger många bedömare, egentligen utan att ha fått en riktig lösning.

För vad var det egentligen vi såg hända där i direktsändning?

En kollision mellan två världar. I den ena befinner sig presidenten Emmanuel Macron, han personifierar den på ett sätt som förstås själva ämbetet kräver. Presidentvalet i Femte republiken är ”mötet mellan en man och ett folk”, enligt general de Gaulle, den nuvarande konstitutionens upphovsman. Och den franske presidenten har med demokratiska mått mätt ovanligt mycket makt. Utrikespolitik, diplomati och försvar är hans avdelningar. Han har även den exekutiva makten vid kriser, och kriser har vi ju sett många de senaste åren. Men det Macron som nyvald president dessutom väljer att göra är att förstärka den här aspekten, förmodligen i kontrast till sina två närmaste företrädare. Nicolas Sarkozy blev med tiden rejält impopulär, mest för att han lade sig >>

FRANSKA NERVER

FOTO: LUCAS BARIOULET / GETTY IMAGES

i precis allting, hade en åsikt om allt, syntes i rutan var och varannan dag. Han blev inte omvald. François Hollande blev ännu mer impopulär då han gick till val på att vara en "vanlig kille", och sen visade sig vara det också. Hollande kunde inte ens ställa upp till omval, så illa var det.

Dessa misstag vill inte Macron göra om, så han förklarar att han är en "jupitersk" president. Han ska liksom stiga ned från höjderna och tala till folket ytterst sparsamt och då endast i för nationen centrala frågor. Hans föreslagna reformer innehåller också en reducering av fackföreningars och andra organisationers inflytande. Till detta kommer att han har en regering ihopsatt av få kända proffspolitiker från de etablerade gamla partierna (Republikanerna och Socialisterna) och många okända från civilsamhället – också något han har gått till val på i sin disruptiva verksamhet. Hela den buffert av välkända ansikten som skulle kunna dämpa situationen har Macron skalat bort. Han är alltså ensam i mötet med folket som det visar sig i form av de gula västarna.

Och det blir uppenbart att det här, de gula västarna, hade han inte sett komma.

Någon som däremot hade sett västarna komma är kulturgeografen Christophe Guilluy. I sin bok *La France périphérique* (Flammarion, 2014) ungefär Det perifera Frankrike, presenterar han sina studier av Frankrike som ställer vedertagna idéer om landet på ända. Den dominerande bilden av Frankrike i media och det allmänna medvetandet är att landet är urbaniserat – den överväldigande majoriteten av befolkningen lever i städer – och att två tredjedelar av dess invånare tillhör "medelklassen". Guilluy läser om statistiken från INSEE (motsvarande SCB) och kompletterar med kartor och får fram en annan bild.

Alltsedan rekordårens slut har landets ekonomiska, sociala och kulturella resurser sakta förflyttats. Processen startar under 1980-talet då industrinedläggningar och omlokaliseringar tar sin början. Då pressas först arbetarklassen och sedan även andra grupper ut ur framförallt de stora städernas stadskärnor och sedan närförorter, där bostäderna blir alldeles för dyra för "vanligt folk". Gamla arbetarstadsdelar och ibland hela industristäder "försvinner" och tas över av de nya "eliterna" där akademiker, mediefolk och förstas politiker och deras administration dominerar. I den krans av miljonprogramsområden som byggts under 1970-talet runt dessa gamla stadskärnor flyttar invandrarna in, och här uppstår den nya besvärliga situation med stor genomströmning och "stök" vi nu så väl känner till. Skolresultaten sjunker och otryggheten blir stor. Den vita arbetar- och lägre medelklassen väljer – eller tvingas – att flytta ännu längre bort utanför städerna. De hamnar i dess yttersta periferi, där de blir beroende av bil för sina förflyttningar, vad de än vill eller måste göra. Detta är ett av de områden Guilluy kallar för det perifera Frankrike. Det andra är förstas landsbygden, byarna och de små städerna. Men också de mellanstora städerna visar sig tillhöra det perifera Frankrike då industrin försvinner. Inga nya arbetstillfällen kommer i dess ställe och service försvinner.

Den ekonomiska motorn i hela den här processen är vad vi kallar globaliseringen. Men det globaliserade Frankrike har också territorier som vinner på förändringen, platser dit investeringar,

Såg tidigt vad som var på gång: kulturgeografen Christophe Guilluy.

FOTO: ALAMY

både privata och offentliga, flyttar. Platser där gamla universitet byggs ut och nya skapas, där arbetstillfällen uppstår inom nya sektorer och där en välutbildad högre medelklass har råd att bosätta sig. Guilluy visar att dessa platser inte alls är "det urbaniserade Frankrike" utan snarare endast landets tio största städer med världsstaden Paris i en klass för sig. Resten av landet ligger i den globaliserade ekonomins bakvatten. Här försvinner sakta men säkert service, arbetstillfällen och investeringar. Och här, i det perifera Frankrike Guilluy räknar och ritar fram på kartor, bor majoriteten av befolkningen. Och i denna majoritet är arbetare och lägre medelklass dominerande. Det perifera Frankrike är därmed satt på kartan.

"Macron backar, drar tillbaka höjningen av bränslepriserna, lovar mer pengar till dem med lägst löner. Inget hjälper."

Att den här faktiskt genomgripande förändringen av samhället som ju inte bara skett i Frankrike utan i hela västvärlden, inte skulle få några politiska konsekvenser är förstas en absurd tanke, som väl ingen längre tänker.

I sin nästa bok, *Le crépuscule de la France d'en haut* (Flammarion, 2016), ung. Skymningstid för Frankrikes eliter, undersöker Guilluy närmare vilka konsekvenserna blir. Han konstaterar att det perifera Frankrike i mycket högre grad än resten av landet låter bli att rösta eller också röstar på det högerpopulistiska Nationella fronten (idag omdöpt till Nationell Samling), och att Frontens väljare statistiskt är unga. Medelålders och än mer pensionärer röstar på de gamla etablerade partierna, Socialistpartiet för offentliganställda och en liten grupp pensionärer, Republikanerna för medelålders välutbildade väljare och mer välbeställda pensionärer. När han extrapolerar de här resultaten ser han att de gamla partierna kommer att krympa, liksom att det högerpopulistiska Nationella fronten med sina unga väljare har framtiden för sig.

Han konstaterar även att socialisterna, som sedan 1980-talet försökt byta väljare, från arbetarklassen och den lägre medelklassen till vad de kallar den nya arbetarklassen, nämligen invandrarna och i någon mån andra minoriteter, kommer att försvinna först. All statistik säger att invandrarna är för få för att utgöra väljar-

bas för ett politiskt parti och de går dessutom i låg utsträckning till valurnorna. För det perifera Frankrike, som lever ekonomiskt på marginalen, är de ekonomiska frågorna fortfarande centrala, något socialisterna tycks ha glömt.

I presidentvalet 2017 ser vi detta hända. Men inte bara. Något som inte ens Christophe Guilluy kan förutse händer samtidigt. En ung före detta minister i François Hollandes regering lyckas med något ingen hittills har lyckats med i fransk politik: att samla ”den breda mitten”. Emmanuel Macron väljs till president och får sedan egen majoritet i Nationalsamlingen, mot alla odds och utan någon klassisk partiapparat. Istället rusar plockar han några ministrar från både socialisterna och republikanerna och tar resten från civilsamhället. Till valkretsarna ute i landet hämtas kandidater in på casting från Macrons följare (parti) på internet.

På så vis bidrar Emmanuel Macrons La République en marche till de etablerade partiernas sönderfall. Att det överhuvudtaget är möjligt har förstås många orsaker, men fransmannens besvikelse på och leda vid de gamla politikerna och partierna är säkert avgörande. Macron lovar (som Sarkozy och Hollande före honom) något nytt.

Sedan dess har vi haft kommunal- och regionval i Frankrike, båda under pandemin. Här har valdeltagandet varit lägre än någonsin och resultatet, förutom att ett par städer vunnits av gröna kandidater, har däremot varit som förr. Socialister och Republikaner har i stort sett hållit sina städer och regioner. Varken Macrons eller Le Pens partier har vunnit några segrar. En förklaring är det låga valdeltagandet. Det är äldre människor som röstar och de röstar på de gamla partierna. En annan förklaring är att de gamla partierna har sin

Det andra Frankrike: bortglömt och i förfall.

FOTO: ANDY ARTHUR/ALAMY

organisation och sin lokala förankring. En tredje förklaring är att dessa val inte alls på samma sätt som på nationell nivå präglas av konflikter. I en välkött region där valet handlar om kollektivtrafik, lokala företagsstöd och gymnasieskolan finns inte så mycket att bråka om.

För Christophe Guilluy kommer all politisk förändring ”underifrån”. Folket, eller som menar fortfarande är en majoritet i ett typiskt västland, ”vanligt folk”, är de som driver politikerna framför sig (även om de senare ofta tar lång tid på sig för att begripa vad som händer). I vanligt folks intresse idag ligger, enligt Guilluy, en hårt reglerad invandring och en stark välfärdsstat. Att vanligt folk är kritiska till invandringen beror enligt Guilluy inte på att de skulle vara mer rasistiska än andra, utan på att det är de som får leva med den otrygghet som snabb och stor invandring för med sig, både ekonomiskt, socialt och kulturellt. Det slipper däremot eliterna som sitter bakom sina betalmurar i stadskärnorna och kan därför vara betydligt mer toleranta. Och trygghetssystemen behöver vanligt folk av den enkla anledningen att de har små och ofta osäkra inkomster.

”Resten av landet ligger i den globaliserade ekonomins bakvatten. Här försvinner sakta men säkert service, arbetstillfällen och investeringar.”

För Guilluy är den väg de danska socialdemokraterna med stödpartier slagit in på de senaste åren den som bär framåt. Men han konstaterar också att det oftast är konservativa högerpopulister som lyckas locka vanligt folk till valurnorna genom att gå till val på en politik med just sådana inslag. Boris Johnson och Donald Trump (i en amerikansk kontext där protektionism ersätter välfärdsstat) är exempel på det.

I valrörelsen har debatten inledningsvis hamnat mycket längre högerut än någonsin tidigare. Delvis beror det på den oväntade kandidaturen från polemikern och

högerpopulisten Eric Zemmour som på ett osminkat sätt tar upp exakt de här frågorna. Hans teman: ”det stora folkutbytet”, islams omöjlighet inom republikens ramar och Frankrikes öde som nation – har hittills satt agendan.

Republikanernas kandidat, ligger också långt till höger inom sitt partis ideologiska gränser. Och så har vi Marine Le Pens högerpopulistiska och i jämförelse med Zemmour, betydligt mer folkliga, Nationell samling, som tuffar på ideologiskt någonstans mellan de två andra. För olika fraktioner av vänstern och de gröna kandiderar ett tiotal personer där endast en, vänsterpopulistiske Jean-Luc Mélançon, kommer över 10 procent i opinionsundersökningarna. Det tidigare statsbärande Socialistpartiets Anne Hidalgo svävar kring 5 procent. Den utplåning av detta parti som Christophe Guilluy förutspådde kommer med stor sannolikhet att fullbordas i det här valet.

Slutligen ser vi den sittande presidenten Emmanuel Macron, som i förra valet lyckades mosa vänstern genom att samla mitten, och som nu, även han, har glidit högerut, även om han fortfarande balanserar i ett ideologiskt både-och.

Det är först i april-maj vi får veta hur det går. Men en sak kan man redan nu konstatera: De underifrån kommande förändringar och rörelser som Christophe Guilluy ringat in och satt siffror och ord på, slår igenom redan i valkampanjen. Och med tanke på hela det politiska fältets glidning högerut kommer de även att påverka valresultatet.

Eller för att tala med Guilluy igen. I längden kan inte politiken strunta i ”vanligt folk” och det beror på att vanligt folk fortfarande är i majoritet.

Karin Stensdotter är författare och bosatt i Paris.

Slavar under arvet och miljön

Man kan ha invändningar mot Émile Zolas naturalistiska idéer.
Men det litterära resultatet är magnifikt.

Av Conny Svensson

Under andra hälften av 1800-talet var Émile Zola tidvis Frankrikes mest lästa författare. Att populariteten hållit i sig vittnar de många filmatiseringarna av hans romaner om. Att han tilltalat

Jean Renoir och andra framstående regissörer är inte överraskande. De litterära förlagorna är ofta både spännande och rafflande i god mening. Zola drar sig heller alls inte för det melodramatiska och publikvänliga.

Hans romansvit om släkten Rougon-Macquart är ett av de mest grandiosa projekt som litteraturhistorien känner. Trots de väldiga proportionerna fördes verket till ett lyckligt slut. Ambitionen gick utöver det mesta. Frankrike under andra kejsardömet 1851–70 skildrades och avslöjades obarmhärtigt i 20 omfångsrika romaner, utgivna 1871–1893. Samtidigt är denna väldiga krönika över Napoleon III:s Frankrike också en släkthistoria med återkommande personer. Några av svitens romaner blev bestående klassiker, medan andra mer eller mindre föll i glömska.

Övergripande faktorer som förklarar händelserna är – i naturalismens anda – den darwinistiska kampen för tillvaron där den starke segnar och den svaga går under. I den deterministiska bilden av naturen ingår också föreställningen om arvets och miljöns avgörande betydelse. Det naturalistiska programmet, med dess pseudovetenskapliga pretentioner, anses bli bekräftat av de volymer som ingår i sviten.

För att förbättra bevisvärdet varierar de enskilda delarna vad gäller miljö och tematik. Varje roman renodlar alltså en aspekt. Exempel: *Nana* handlar om en prostituerads karriär, från ett liv i lyx och överflöd till armod och dryckenskap. *Germinal* (*Den stora gruvstrejken* eller *Dagbräckning*) är en av de tidiga och mönsterbildande arbetarskildringarna, men utan genrens vanliga romantisering. Proletärerna framstår som lika egoistiska som de förmögna gruvägarkapitalisterna. Klasskampen brutaliserar båda parterna.

Le ventre de Paris (*Hallarna*) handlar om de numera försvunna Hallarna, i Zolas roman en symbol för en evigt tuggande och sväljande mänsklighet. *Au bonheur des dames* (*Damernas paradis*) visar hur ett modernt storvaruhus slår ut små kvartersbutiker, som drivs till undergång. Också konstnären framställs som en tragisk och undergångsdoemd gestalt, i romanen *Œuvre. La bête humaine* (*Människodjuret* eller *Människans lägre jag*) rör sig bland järnvägsarbetare, av naturkrafterna har de blivit samvetslösa förbrytartyper. Den filmatiserades 1938 av Renoir, med Jean Gabin i huvudrollen. I andra av svitens delar skildras landsbygdens bönder, som liknar själlösa djur, cyniska politiker utan skrupler, storstadens medelklass, arbetare som avblinda naturkrafter drivs till kriminalitet.

Detaljrikedomerna ingår i det naturalistiska programmet, därigenom vidgas bevismaterialet. Krogens alla flaskor med etiketter preciseras till färg och form, arbete och hantverk av alla de slag

”Under andra hälften av 1800-talet var Émile Zola tidvis Frankrikes mest lästa författare.”

Conny Svensson är professor emeritus i litteraturvetenskap. Hans senaste bok är *De läste Dante. Från Boccaccio till Tage Danielsson* (2020).

FOTO: GETTY IMAGES

Émile Zola, porträtterad 1890.

>>

beskrivs nog och utförligt, läsaren förs in i tvättstugor och smedja, en matbutiks utbud omnämns (stekt potatis med musslor och persilja, blodkorv i flottigt papper), hyreshusen har höns på gården, husväggarna är färgade av spetälska och rost. Man kan ha sina betänkligheter mot det litterära programmet, men resultatet är magnifikt. Med både patos och exakta iakttagelser målas en enastående totalbild av Frankrike under mitten av 1800-talet.

Det är alltså ingen uppbygglig bild som ges av andra kejsardömet i Frankrike. Överallt lögn och korruption, ett samhälle i politiskt och moraliskt förfall. "Människans lägre jag" får stort utrymme. Det tycks vara ovisst om något "högre jag" alls existerar.

Samhällsskildringen får sin ram av medlemmarna i en familj, som består av två skilda grenar. Namnet Rougon signalerar överklass, rikedom och framgång. Macquart däremot förknippas med underklass, fattigdom, dryckenskap och kriminalitet. Tudelningen beror på att ättens urmoder har två söner med olika män. En inom äktenskapet och en illegitim, för att begagna tidens språkbruk.

Romansvitens första del *Rougonernas uppkomst* skildrar ättens framgångar genom opportunism, då Napoleon III tar makten som kejsare. Borgarna är fega och inställsamma, arbetarna upproriska. Huvudmannen i familjen gör sedan framgångsrik karriär som minister i *Son Excellence Eugène Rougon*. Där beskrivs han som en skrupelfri maktbaserad, med uppdrag att hänsynslöst slå ner på all opposition. Fri press och parlamentarism avskyr han. Socialt kan

han beskrivas som uppkomling, ättling av bönder i södra Frankrike. Minister Rougon förstår att sätta skräck i folket. Han bryr sig inte om anklagade republikaners eventuella skuld eller oskuld. Endast antalet har betydelse, varje region ålägges att leverera en viss mängd som straffas. Samma metod användes senare av Josef Stalin under hans skräckvälde.

Romansviten avslutas med *Le Docteur Pascal* (*Doktor Pascal*), men kejsardömet politiska och militära undergång skildras mycket målande i *La Débâcle* (*I grus och spillror*). Romanen handlar om Frankrikes totala nederlag i tyska kriget 1870. Krigets grymhet beskrivs åskådligt och detaljerat i denna bok som är en av de stora fredspredikningarna i världslitteraturen. Blodet sprutar, käkar krossas, inälvor rinner ut ur kroppar. Generalerna och kejsarens tjänare är förstas både inkompetenta och enfaldiga. I sin roman har Zola valt ut en renodlad aspekt på kriget, ett "hörn". Boken rör sig hela tiden kring striderna om en by och till slut ett hus i samma by Bazeilles. "Pars pro toto", säger ett latinskt talesätt, "delen i stället för det hela". Kriget i den franska byn betecknar hela kriget liksom ätten Rougon-Macquart betecknar hela Frankrike under andra kejsardömet.

Mycket elände beskrivs i den stora romansvitens 20 delar. Ändå finns här en då och då framträdande livstro som tar sig starka intryck. Så i den avslutande volymen *Doktor Pascal*. I romanen om fransk-tyska kriget beskrivs ju rena blodbadet. Anmärkningsvärt är att just denna gräsliga skildring slutar i hoppfullt ljus: "Det härjade fältet låg i träde, det nedbrända huset i aska, och Jean gick, ödmjuk och sörjande, framtiden till mötes, gick för att taga del i det stora, svåra värfvet att bygga upp ett nytt Frankrike."

Om en av romanerna ska utväljas som representativ och konstnärligt särskilt lyckad får det bli *L'Assommoir* (*Krogen*). Huvudperson är tvätterskan Gervaise, född 1828. Hon tillhör den andra av romansläktens fyra generationer. Hennes familjerelationer belyser sambandet mellan de fiktiva individerna. Kurtisanen Nana är hennes dotter och med olika män har hon tre söner; den kriminelle Jacques i *Människans lägre jag*, strejkledaren Etienne i *Den stora gruvstrejken* samt målaren Claude Lantier i *Euvre*. Gervaise är utan tvivel den mest kända av familjesvitens många personager.

En viktig inspiration för Zola var den store samhällsskildraren och satirikern Honoré de Balzac. Anmärkningsvärt är att de båda upprättade formliga släktträd över sina litterära personskapelser.

Émile Zola påverkades också av författare som var mer avlägsna i tid och rum. Strindberg, som beundrade honom, sammanställer honom med den romerske satirikern Juvenalis: "Nana som i en Juvenalis gisslande stil skildrar det rysliga hundlivet, som fördes under Andra Kejsardömet." Zolas mästarskap ligger inte minst i hans enastående förmåga att suggestivt gestalta hur ett obevekligt öde styr människors liv. Hans romaner, inte minst *Krogen*, levandegör med skakande övertygelse det gradvisa förfallet och undergången. Så är det också hos den grekiska antikens stora tragöder. Kung Oidipus prisar i upptakten till pjäsen om honom övermodigt sin lycka, men sedan slutar det med katastrof och att han tillintetgjord sticker ut sina ögon. Både hos Sofokles och Zola framstår det tragiska skeendet som determinerat, och det utvecklas med stor logik och obönhörlig konsekvens. Hos Sofokles styr ödet, hos Zola styr arv och miljö över människorna. De stretar emot men liknar råttan som tvingas leka till kattens grymma nöje.

Gervaise har två små barn utan att vara gift med barnafadern, de lever tillsammans i ett dystert hyresrum på ett billigt hotell i arbetarkvarter. I romanens första kapitel blir hon övergiven men

"Hans romansvit om släkten Rougon-Macquart är ett av de mest grandiosa projekt som litteraturhistorien känner. Trots de väldiga proportionerna fördes verket till ett lyckligt slut."

Illustration ur Zolas roman *Krogen*.

FOTO: ALAMY

FOTO: ALAMY

det är ingen olycka eftersom mannen är supet och en arbetsskygg odugling. Istället gifter hon sig med den glade plåtslagaren Coupeau, som länge har beundrat henne. Allt tycks under några år gå den unga familjen väl i händer. De båda makarna arbetar flitigt och skapar gemensamt ett blygsamt välstånd. De byter upp sig till en bättre bostad. Gervaise blir företagare i sybehörsbutik, deras ändrade umgänge vittnar om förbättrad status socialt.

Hon är nöjd med livet och uppfattar sin framgång som självklar. Romanens läsare vet emellertid mer än vad hon gör. Gervaise är född Macquart, som "lastdjur" åt en despotisk far, och den läsare som känner till den deklasserade ättens vidare öden förstår att undergången infinner sig förr eller senare. Lika okunnig är kung Oidipus, bland de fiktiva gestalterna vet alla andra personer i dramat att kungen mördat sin far och gift sig med modern. I enlighet med den tragiska ironins språkbruk får orden motsatt innebörd.

Gervaises föreställning om lycka är ett arbetsamt liv i lugn och ro, med en snäll och nykter karl som inte slår henne. Detta lovar henne Coupeau, han som på sin höjd någon gång dricker ett litet glas plommonlikör. Men det går just som Gervaise fruktar, att den mönstergilla äkta mannen senare blir notorisk drinkare och hustrumisshandlare. Dottern Nana föds, Coupeau manar skämtsamt den nyfödda att "inte bli en slamsa utan förständig som pappa och mamma". Och så besannas de varnande orden. Nana blir lyxprostituerad, med framgång i ungdomen men ett slut i sjukdom och misär. Hennes liv skildras av Zola i den roman som är uppkallad efter henne.

"Peripeti är den plötsliga förändringen av det som sker till dess motsats", heter det i Aristoteles *Poetik*. En sådan peripeti hör hemma i *Kung Oidipus* och andra grekiska tragedier. En likartad vändpunkt finns också i Zolas *Krogen* och den inträffar just när lyckan tycks som störst. Paret Gervaise och Coupeau har efter moget övervägande bestämt sig för att låta hustrun ta hand om en butik. Då händer det. Dottern ropar på sin pappa som arbetar uppe på taket, han distraheras och faller handlöst ner på marken "som ett klädbylte, kastat uppifrån". Aldrig mer kommer Coupeau att kunna fungera som pålitlig arbetare med nödvändiga inkomster. I fortsättningen blir snart allt gradvis och obehagligt sämre för Gervaise och hennes familj, hopplösheten är total. I de antika tragedierna tycks det vara ödet som fördelar olyckorna, vad det nu innebär. I Zolas roman är det väl snarast slumpen som råder, eller kanske ironiskt nog faderskärleken. Coupeau förlorar ju fotfästet just när han böjer sig fram och tittar efter dottern.

Läkarna är dyra, pengarna försvinner och Coupeau är inte samma man som före olyckan. Den långa konvalescensen gör att han får smak för att slå dank, och att återgå till arbetet på hustaken lockar inte. Han börjar dricka vin med alkoholiserade kumpaner och kommer hem berusad på kvällarna. Gervaise håller samman familjen med idogt arbete i butiken, som hon kunnat köpa med lån av den snälle grannen Goujet. Maken har dåligt ölsinne, med våldsbrott mot hustru och barn som följd.

Alkoholens fördärv är romanens genomgående tema. I boken får vi följa Coupeaus gradvisa förfall från muntert vindrickande till fasansfull undergång i delirium. Arvet antyds som förklaring, även pappa Coupeau har varit plåtslagare och dessutom dött, då han i fyllan har fallit från ett tak. Den nyktere unge mannen har alltså burit på anlag för alkoholism, som har frigjorts. Även miljön spelar in, med alkohol och promiskuöst leverne.

Porträttet av Coupeau är en obönhörlig studie i drinkarens psykologi med dess självömkande lögn och undanflykter. Återkommande tidsangivelser som "ett år /ett par år förflöt" markerar valda vänd-

punkter då situationen förvärras ytterligare. Till en början uppfattas Coupeaus dryckenskap som en oförarglig lustighet, men så övergår han till starksprit, blir periodsupare och dricker sig redlös.

En tydlig och ödesdiger vändpunkt är firandet av Gervaises namnsdag (ungefär 50 sidor i romanen). Zola skapade i likhet med Dostojevskij gärna masscener med överdåd av mat och dryck. De sista slantarna går till en sex kilos gås med diverse förrätter. Detta är en av världslitteraturens mest överdådiga måltidsskildringar. Under festen dyker hennes förre älskare, hattmakaren Lantier, upp. På Coupeaus enträgna inbjudan flyttar han in som inneboende. De båda männen blir såta supbröder som dricker upp Gervaises krympande intäkter från tvättinrättningen. Zola beskriver med makaber utförlighet hur Coupeau ligger redlös i sina egna uppkastningar, mer berusad än någonsin tidigare. Gervaises avsky gör att hon accepterar Lantier som älskare. Den moraliska upplösningen är fullständig och nätterna delas upp i ett sjaskigt *ménage à trois*. Gervaise känner sig "utnött" av de båda männen.

Till råga på allt är dessutom den fräcka dottern Nana blivande prostituerad.

Allt andas förfall. Drickandet har satt tydliga spår hos förre plåtslagaren: "Det pussiga ansiktet med käkar som en apas blev för supet och började anta en blårod skiftning." Grannen, den nyktere och arbetsamme smeden Goujet, är däremot det som Coupeau en gång har varit men inte längre är.

Oidipus upplever en kortvarig ljusning omedelbart före slutkatastrofen. För ett ögonblick tycks räddningen vara inom räckhåll. Samma dramaturgi är tydligt tillämpad i Zolas roman. Under en tre månaders uppryckning arbetar Coupeau nykter på landet och kommer med hem med välbehövliga slantar. Men, som Gervaise resignerat konstaterar, vackra visor är aldrig långa. De pengar som kommer in de super Coupeau sedan upp och nu går

det raskt sämre. Gervaise måste avyttra butiken och familjen flyttar in i en sämre lägenhet, "ett rum och ett krypin". Förre plåtslagaren dricker varje dag och börjar med rejäla återställare. Anfall av delirium följer, drinkaren far ut och in på en asyl. Ungefär 40 år gammal ser han ut som en gubbe. Hyn går i grönt, "påminnande om ett lik som ligger och ruttar i en pöl." Även Gervaise faller efterhand för dryckenskapen och blir sin mans like i det avseendet. Kvällarna ägnas åt dryckenskap och slagsmål.

Destilleringsapparaten på krogen gläds över sitt nya offer. Detta människoliknande monstrum symboliserar alkoholen som nedbrytande kraft, introduceras på de första sidorna och återkommer på slutet. Denna maskin tycks skratta hånfullt inför sina offers lidanden.

När Coupeau sista gången tas in på sjukhus blir hustrun ensam i sin smutsiga håla. Det går så långt att hon tigger småslantar på gatorna och till och med bjuder ut sig erotiskt, utan resultat eftersom hon inte längre är attraktiv på den sexuella marknaden. Hon, som ägt högt anseende som yrkeskvinna i kvarteret, summerar sitt liv: "Att ha arbetat i femtio år och nu gå omkring och tigga!" Coupeau dör i delirium och hustrun följer honom några månader senare. "Ett intressant fall", tycker läkarna om mannen som har haft en lång svit av ohyggliga anfall. I fyra månader har han i sin dödsdans hallucinationer och sprattlar med benen mot sin vilja.

Émile Zola håller inne med samhällskritiken och konstaterar lakoniskt att i Napoleon III:s kejsardöme har Frankrike blivit en bordell. Samhället är en djungel där de starkaste vilddjuren tar för sig av bytet. Detta kommenteras insiktsfullt av gamle likbäraren Bazouge, alltid berusad: "Reglerna? Det finns inga regler [...] det enda som finns är hederlighet." ✨

LITTERATUR

Människor som gett sig av

Den nya samlingsvolymen med den danske författaren Søren Ulrik Thomsen visar vilken förstklassig lyriker han är, menar **Henrik Nilsson**.

NÄR JAG VAR i tonåren gjorde Ragnar Strömbergs antologi med ung dansk poesi, *Beväpnad med vingar* (1987), ett stort intryck. Bland de starkast lysande namnen i grannlandets åttiotalsgeneration återfanns Pia Tafdrup och den Michael Strunge som hade gått bort några år före publiceringen. Boken rymde dessutom rader av Søren Ulrik Thomsen (född 1956) som ännu inte har klingat av i mitt medvetande. Det blir tydligt när jag möter dem på nytt i *Samlede Thomsen* (Gyldendal). Den över tusen sidor tjocka volymen innehåller jämte hans diktsamlingar även den essäistisk som hela tiden har löpt som en parallell ådra i författarskapet, samt spridda tidskriftsbidrag och tal från Danska Akademien, där Thomsen sedan många år är ledamot. Återigen påminns jag om vilken förstklassig lyriker han är, vilket inte minst kommer till uttryck i samlingarna *Hemfälen* och *Skakad spegel*, som tidigare har tolkats till svenska av Lars-Håkan Svensson respektive Jonas Rasmussen.

Den nyutkomna tegelstenen rymmer också den oförglömliga långdikten *Det værste og det bedste* från 2002, som inspirerad av Charles Bukowskis dikt "The worst and the best" åkallar tillvarons mest tilldragande och motbjudande aspekter genom vardagslivets detaljer. Från "at barbere sig i koldt vand er det værste" till "det bedste er netop når flyet letter / og hele kroppen med voldsom kraft / presses tilbage i sædet". Insikten om att "alting stadig kan ske" hamnar passande nog i såväl det bästas som det värstas kategori. Kort sagt: det räcker inte att säga att jag har läst *Samlede Thomsen* den här vintern; jag har varmt händerna vid den.

De försvunna har länge spelat en framträdande roll i detta författarskap. Över sidorna rör sig skuggorna av människor som har gett sig av, till andra

sidan eller till någon annanstans i livet. En återkommande bild är den av Thomsen som cyklar på stadens gator och tittar upp mot lägenheter, där personer som han känt en gång har rört sig. Nu bebos rummen av främlingar. Författaren är emellertid också uppmärksam på spåren efter de okända livet. Så var fallet i *En hårnål klemmt inde bag panelet – noter fra eftertiden* (2016),

Författaren är emellertid också uppmärksam på spåren efter de okända livet.

vars självbiografiska prosastycken inleds med att berättaren sitter och lyssnar på radio i sitt kök och tänker på den kvinna som tidigare bott i lägenheten – det enda hon har lämnat efter sig är just en hårnål instucken bakom panelen. Föga överraskande är det egna åldrandet ett viktigt drag i Thomsens senare böcker, men också den skarpa blicken för kontinuiteten i existensen, stadsrummet och samhällslivet. Här odlas en hälsosam skepsis mot såväl nostalgiker som utopister: "Misstro alla som längtar efter den gamla världen, och frukta dem som vill bygga en ny."

I SIN NYA BOK *Store Kongensgade 23* (Gyldendal) fortsätter Thomsen att i korta prosaanteckningar undersöka det osäkra

existentiella territorium där tid och rum möts. Konkreta platsangivelser har ofta förekommit i hans författarskap, och titeln syftar denna gång på adressen dit familjen under hans uppväxt flyttade från Stevns efter att fadern hade fått arbete på en bank i

Hellre hedervärd än nyttig

64 Martina Björk läser Cicero

En nederlagsdömd strid

66 Svante Nordin om filosofins 1968

Dante och bilderna

68 Laura Barbagallo ser en utställning

Drottningen bakom Sophiahemmet

70 Bo G Hall om Sofia av Nassau

Krönika

71 Mats Svegfors läxar upp brottsligheten

I korthet

71 David Andersson om vänner och fiender

Thomsen.

FOTO: TT

Köpenhamn. Lägenheten på fjärde våningen, där den blivande författaren visserligen bara bodde ett år innan han som sjuttonåring flyttade hemifrån, sägs vara förknippad med en intensiv, berusande förväntan om en kommande tid; en plats varifrån "framtiden alltid kommer att utstråla, även om den tillhör det förflutna". Känsligt följer Thomsen minnestrådarna som genomlöper den danska huvudstadens skrymslen och vrår, och det förvånar mig inte att en av de utländska författare som han refererar till är Nobelpristagaren Patrick Modiano, som ständigt har återvänt till det förflutnas labyrinter i sitt Paris.

På ett ställe i *Skakad spegel* (2011) konstaterade diktjaget att Store Kongensgade såg ut precis "som den gjorde för mer än

tre-tio år sedan / då jag i min nya blå skinnjacka / släntrade fram och liksom händelsevis / speglade mig när jag passerade / Cosmopolitan Kiosk och Dagbladet Information / eller satt i mitt rum ut mot gården / och läste Manjana och omodern poesi / om det gröna mörkret och det vita hospitalet / där min mamma var inlåst / medan världen växte åt alla håll".

ETT DECENNIO SENARE talar berättaren i den nya boken om lägenhetsadressen som "punkten där passarens spets kan placeras", en plats som allt tidigare drömligt pekade mot, och allt senare syftar tillbaka till. Redan på de första raderna får vi veta att de kommande sidorna har sin upprinnelse i en förlust: "14. mars kort efter

midnat døde min mor. Det er blevet tid at besøge Store Kongensgade 23 igen." Jagets tonårstid sammanföll med moderns psykiska sjukdomstid – då hon i långa perioder var inlagd och fick elchocksbehandlingar samt "monstruösa" mängder anti-psykotiska mediciner. Efter sju år tillfrisknade hon dock och gick tillbaka sitt arbete som sekreterare.

ÖMSINT OCH RESPEKTFULLT lyfter Thomsen fram också hennes glädje inför tillvaron, och berättar att han under arbetet haft tankar på att förse boken med svartvita foton, inspirerad av Orhan Pamuks *Istanbul* och W G Sebalds *Austerlitz* – men att han övergivit planerna eftersom ett par av dessa bilder hade riskerat att reducera modern till ett alltför entydigt offer för depressionen och psykiatri. Kvar blir bara den svartvita bilden av huset som utgör bokens omslag. En klok reduktion – författarens suggestionskraft och kapacitet att återskapa stämningar och miljöer lämnar nog så många bilder på läsarens näthinna.

Så blir Store Kongensgade 23 en utgångspunkt både för jagets tidiga upptäckter av Köpenhamn, litteraturen och kärleken – och för familjelivets tragedier. Friheten och sammanbrottet är skrivna på samma adress. Det säger också något om Thomsens författarskap i stort, som simultant håller uppsikt över det lyckliga och det svåra i livet, och där förhoppning och förstämning lever sida vid sida. Även under de värsta dagarna säger han sig själv ha "varit alltför nyfiken på morgondagen för att ha självmordstankar". Boken är tillägnad ungdomskärleken Jane och i den avslutande, vackra scenen har de träffats en sommarkväll många år senare för att äta middag på en krog som av en händelse vetter just mot huset som allting har kretsat runt.

Jag kommer att tänka på en passage i den förra boken, *En hårnål klemmt inde bag panelet*. Där minns författaren hur han som ung tog nattåget söderut. Han brukade alltid hålla sig vaken tills han hade passerat Hamburg eftersom han tyckte att resan först då hade börjat på allvar. En sådan natt stod han i gången och skärmade av ansiktet med händerna för att bättre kunna urskilja den nordtyska stadens ljus och hamnens lyftkranar. Bakom sig hörde han konduktören närma sig i gången – just när mannen gick förbi sträckte han upp handen mot strömbrytaren för att släcka lamporna i taket så att resenären lättare skulle kunna se ut. Därefter skyndade den vänliga konduktören vidare innan resenären hann tacka honom. En liknande tacksamhet känner jag själv under läsningen av denna bok. För att Søren Ulrik Thomsen frikostigt har delat med sig av liv, minnen, gator – så att vi bättre ska få syn på mörkret och ljusen därute. ✨

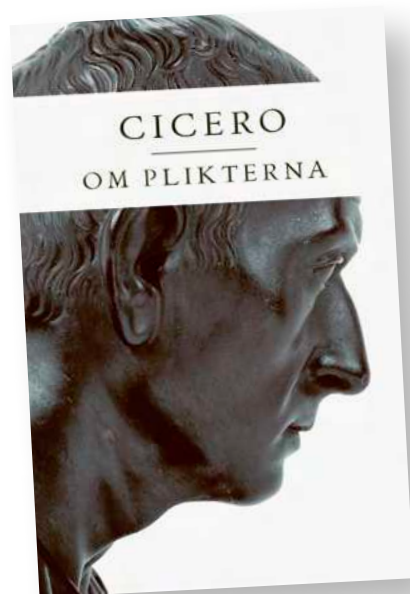
Hellre hedervärd än nyttig

Cicero skrev *Om plikterna* när det rådde kaos i den romerska republiken. Det är en handbok i att agera klokt och värdigt, skriver **Martina Björk**.

”INGENTING ÄR NYTTIGT om det inte samtidigt är hedervärd.” Den devisen kan sammanfatta budskapet i Ciceros *De officiis*, den moralfilosofiska skrift som kom att bli den store romarens sista verk. För första gången sedan 1861 finns den nu i svensk översättning med titeln *Om plikterna*, utgiven på Daidalos förlag. Översättare är latinisten Magnus Wistrand, som också har skrivit förordet. För efterordet står idéhistorikern Bo Lindberg.

Om plikterna utgår från den grekiske stoikern Panaitios och är en handbok i konsten att agera klokt och värdigt inför de uppdrag man ställs inför. Den är riktad till den tjugoårige sonen Marcus, student i Aten, men i vidare bemärkelse till unga romare i liknande ställning som förväntas styra riket i framtiden.

Allt är i upplösning när den drygt 60-åriga Cicero författar *Om plikterna* på hösten 44 f Kr. Den romerska republiken med sina 500 år på nacken är i kaos efter diktatorn Julius Caesars år vid makten. Vid tiden för verkets tillkomst har Caesar varit död i ett halvår. Framtiden för det romerska riket är oviss.

På det personliga planet har den senaste tiden varit tung för Cicero. Han är nyskild och har just mist sin vuxna dotter, död i barnsäng. Sorgen har övermannat den store statsmannen, han som själv har skrivit stoiska tröstebrev till sina vänner och varnat för alltför stora känslouttryck. Familjen har också splittrats av lojalitetskonflikt. Brodern och svågern är anhängare till Caesar, medan Cicero är gammal vän till Pompejus, Caesars gamle kumpan som undanröjdes efter slaget vid Pharsalos 48 f Kr. Fast besluten om att inte överge sig själv och sina ideal har Cicero avböjt de inviter som Caesar gjort för att försöka vinna över honom till sin sida.

EFTER EN LÅNG karriär som politiker, advokat och författare har republikens förgrundsgestalt Cicero vänt sig från offentligheten, från det samhälle som han inte längre känner igen. Sorgen över det förlorade statsskicket är tydlig i de många brev som Cicero skriver till vänner och bekanta under den här tiden, liksom i *Om plikterna*. Han har, som han beskriver det, inte kunnat stå ut med sitt eget folks eller sina ledares uppförande och moral.

När världen är galen är det en provande utmaning att behålla sin sinnesnärvaro, att tänka klart och inte låta sig dras med av massan. Att dra sig undan för att läsa och skriva filosofi är ett sätt för honom, en av Roms främsta ledare, att hålla fast vid förnuftet, öva sig i visdom och lindra vemodet. Det är det mest hedervärda han kan göra i rådande situation, skriver han.

Och det är just det hedervärda, på latin *honestum*, som är det centrala i *Om plikterna*. Att handla hedervärdt är varje människas plikt, såväl i det offentliga som i det privata livet. Det är detta som håller samman gemenskapen och förtroendet människor emellan. De hedervärda egenskaper som Cicero radar upp är de klassiska dygderna: vishet, tapperhet, måttfullhet och rättvisa. En god medborgare och ledare visar respekt för lagarna, håller sitt ord

och har sanning och vishet som ledstjärnor. Politikern bör ha en helhetssyn på samhället och förstå att ”ta hand om hela samhällskroppen och inte bara tillgodose somliga av dess delar på bekostnad av de andra”. Annars är risken att man ”öppnar dörren för något fullständigt fördärligt i samhället, nämligen uppror och oenighet”.

ANSVARSFULLA UPPGIFTER KRÄVER karaktärsfasthet och mod. Modet är en dygd som kämpar för en rättvis sak. Denna rättvisa ”strålar fram av sitt eget inre ljus”. Hur kan man då avgöra vad som är rättvist? Den som lutar till sitt förnuft och värnar om sin urskillningsförmåga ser det. Den som tvekar över vad som är rättvist riskerar att göra sig skyldig till orättvisa. Därför, menar Cicero, måste en handling som utgår från osäkerhet vara förbjuden.

Men, säger andra, en stat måste styras utifrån principen om det nyttiga. Hur bör man handla när det nyttiga står i konflikt med det hedervärda? Feltänkt, hävdar Cicero. De som tror att nyttan är det främsta värdet faller lätt i den både farliga och felaktiga idén att en slug strategi är nyckeln till ett gott styre. Dessa människor ”måste

Han har, som han beskriver det, inte kunnat stå ut med sitt eget folks eller sina ledares uppförande och moral.

befrias från sin villfarelse och helt och hållet fås att tro och hoppas att det är genom hedervärda planer och rättvisa handlingar, inte genom bedrägeri och argan list, som de kan uppnå det de önskar”. Nyttan står aldrig i konflikt med det hedervärda. Ingenting är nyttigt om det inte samtidigt är hedervärdt. Ändamålen helgar aldrig medlen.

Den som handlar grymt och listigt i tron att det är nyttigt stiger ned till djurens nivå, vilket är ovärdigt och strider mot människans sanna natur. Ciceros råd är fjärran från den machiavelliska härskarteknik som beskriver hur man med rävens list kan lura folket och med lejonets grym-

FOTO: ALAMY

Cicero talar.

FOTO: GETTY IMAGES

Julius Caesar vid Rubicon.

het straffa det, under sken av att man tar ansvar och handlar i godhetens och rättvisans namn. Ciceros ledare håller sig för god för sådant. Den som skall leda andra måste vara vis och får inte ha några baktankar eller agera för egen vinnings skull. Förr eller senare kommer folket att fatta hat och störta det bygge som har byggts på falskhet. Det var det som blev Caesars öde, konstaterar han, Caesar som i trolöshet mot staten och folket "vände upp och ned på all mänsklig och gudomlig rätt för den ledarställnings skull som han för sin egen räkning hade fantiserat ihop utifrån felaktiga föreställningar".

MED MAKT FÖLJER risken att förledas och korrumpas, även för de stora begåvningarna, varnar Cicero. Därför är det av största vikt att behålla urskillningsförmågan, att hålla sinnet rent för att göra rätt bedömningar. Tidigare generationers romare uppvisade denna styrka, illustrerat med flera exempel i *Om plikterna*. Med sitt verk lägger Cicero hoppet på det framväxande släktet att återupprätta det som för-

fäderna skapat och att återställa ordningen i en förvirrad tid.

Världen behöver visa och modiga människor. "Det finns människor som inte vågar säga sin mening, hur bra den än är, därför att de är rädda för att bli impopulära", skriver Cicero. Självt är han van att framföra sin åsikt och har tränat sig i att leva ett liv utan rädsla. Därför ser han det nu som sin plikt att bryta isoleringen och göra en insats. Under arbetet med *Om plikterna* engagerar han sig i politiken igen: "De som av naturen fått förmågan att sköta offentliga uppdrag bör kasta all tvekan överbord och söka ämbeten och delta i statens styrelse; för på annat sätt kan inte samhället styras och inte heller själslig storhet visa sig."

Republikens röst har kallat honom, som han skriver i ett brev vid samma tid. Han måste dra sitt strå till stacken för att ge folket friheten tillbaka. Han lägger sitt krut på att bekämpa Marcus Antonius, som efter mordet på Caesar har blivit Roms mäktigaste man. Cicero betraktar honom som en fara för riket, något han utvecklar i fjorton tal i senaten, "de filippiska talen". Det

är med livet som insats. Ett år senare är han själv död, mördad av Antonius män.

"CICERO LYCKADES INTE bevara den romerska republiken", skriver Bo Lindberg i sitt efterord. Det är sant, men han gav sitt liv för den, något som han själv betraktade som ytterst hedervärt. Eftervärldens dom har varit delad. Somliga har betraktat Cicero som frihetens förkämpe, andra som naiv idealist. Men klarsynt var han och orädd. Han levde som han lärde.

Om plikterna är ett av Ciceros mest kända verk och har lästs av många skolelever genom århundradena. Även om den främst riktar sig till en ledande elit är den tillämpbar för var och en i alla tider. Cicero ger oss verktyg för att förstå den roll vi innehar och vilka plikter den medför. Han påminner oss om vikten av att tänka och se klart och förutse konsekvenser, att följa vårt förnuft och öva våra dygder. I vilka sammanhang vi än befinner oss i och hur hårt det än stormar är det en plikt att "under alla omständigheter försvara rätt och heder". ✨

En undergångsdömd strid

68-revolten skakade om den nordiska filosofin. Det beskrivs i en ny, omfattande studie, skriver **Svante Nordin**.

VAD GJORDE 1968 med filosofin i Norden? Det är frågeställningen i Carl-Göran Heidegrens nya bok *Kamrater, anti-auktoritära människor. Den nordiska filosofins "1968"* (Daidalos). Titeln är ett citat från studentledaren Rudi Dutschkes anrop till Vietnamdemonstranter i Berlin 1968.

Frågeställningen besvarar Heidegren i en 600 sidor omfattande bok, baserad på år av forskning. Huvuddelen utgörs av en genomgång land för land av de nordiska erfarenheterna.

I Danmark, liksom i de övriga nordiska länderna, behärskades filosofin sedan slutet av andra världskriget av den framförallt anglosaxiskt inspirerade analytiska filosofin. Justus Hartnack i Århus var den kanske bäst kända företrädaren, men i Köpenhamn var inriktningen likartad.

Studentupproret började plötsligt i mars 1968 när studenterna i Köpenhamn demonstrerade mot professorsväldet och mot den som de såg det föräldrade danska akademiska kulturen. De krävde studentdemokrati. De ville radera elfenbenstornet och ha samhällsrelevans. Snart fann de i marxismen en teori för den omvälvning de önskade. Till en början låg deras krav i linje med statsmakternas önskan om att bryta universitetens självförvaltning och skapa ett starkare politiskt inflytande. När detta började stå klart tenderade de radikala studenterna emellertid att dra örnen åt sig. Ibland kunde de i fortsättningen till och med alliera sig med konservativa professorer i kamp för akademisk frihet och akademisk bildning. De kritiserade "positivismen", den naiva tron på vetenskap och teknik. När denna positivism tolkades som ett stöd till teknokratiske reformer uppifrån hamnade vänsterstudenterna en smula på samma sida som gammaldags akademiska lärare. Men vid det laget var det för sent för att hejda omvandlingen av universiteten.

I BÖRJAN AV 1970-talet hade den filosofiska diskussionen förändrats till oigenkännlighet i Danmark. Marxismen, som tidigare inte spelat någon egentlig roll, hade tagit över. En dansk specia-

litet blev den så kallade "kapitallogiken". Den bedrevs mest intensivt vid institutet för idéhistoria i Århus och fick en kraftfull ledare i Hans-Jürgen Schanz. Kapitallogiken gick med tyska förebilder ut på att analysera logiken i Marx skrifter och att med hjälp av en Hegelsk och Marxsk metod dyrka upp verkligheten. Schanz berömda magisteruppsats, *Til rekonstruktionen af kritiken af den politiske ekonomis omfangslogiske status* (1973), gav redan genom titelns klang av exklusivt djupsinne en vägledning

till den sorts undersökningar det handlade om. Kapitallogiken fick avläggare också i Norge, Finland och Sverige.

År 1971 avskaffades Filosofikum, den danska preliminära examen som sedan 300 år alla studenter hade tvingats genomgå. Därmed minskade filosofins specifika vikt i det danska universitetssystemet drastiskt. Med den väldiga tillströmningen av nya studenter hade det, menade man, blivit ohanterligt att upprätthålla ett sådant krav.

OM DEN RADIKALA kritiken bidrog till att spränga de gamla akademiska formerna hade universitetens kvantitativa expansion ännu större betydelse. Denna

Köpenhamns universitet.

FOTO: GETTY IMAGES

Ålborgs universitet.
FOTO: ALAMY

Roskilde universitet.
FOTO: ALAMY

Om den radikala kritiken bidrog till att spränga de gamla akademiska formerna hade universitetens kvantitativa expansion ännu större betydelse.

expansion yttrade sig även i inrättandet av nya universitetscentra i Roskilde och Ålborg. Särskilt RUC i Roskilde blev ett fäste för marxism och kommunism, där striden mellan de olika politiska fraktionerna upptog mycket av utrymmet.

I NORGE HADE filosofin länge dominerats av Osloprofessorn Arne Næss och hans elever. Næss var benägen att göra gemensam sak med vänsterstudenterna, men kom i ett senare skede framförallt att utveckla en "ekosofi" som fick marxisterna att känna sig omkörda. Från början var Næss dock en analytisk filosof och empirist, liksom många av hans lärjungar.

En ockupation av Filosofisk institutt i Oslo 1969 blev en dramatisk inledning till kraven på en förnyelse av filosofin i samhällskritisk riktning. Samtidigt drev studenterna sin kamp mot "Ottosen-kommittén" med dess krav på införande av fasta studiegångar.

En viktig figur för studentrevolten i Norge blev Hans Skjervheim. Han trädde fram med en kritik mot en objektiviserande vetenskap som beskyldes för att reducera människor till ting och till föremål för maktutövning. Det var en kritik som fann stödpunkter hos den unge Marx liksom hos Frankfurtskolan. När Skjervheim sedermera blev professor på RUC utsattes han för stalinistisk mobbning, hans föreläsningar blockerades och han tvingades

sluta. De "anti-auktoritära" studenterna var i många fall långt mera auktoritära än de gamla professorer de revolterat mot.

I Norge behölls examen philosophicum med påföljd att antalet anställda filosofer växte med samma hastighet som studentkullarna. Det bidrog till en månghövdad debatt om inte minst marxismen, där exempelvis Jon Elster och Dag Österberg deltog och drog tolkningen åt olika håll.

FILOSOFIN I FINLAND hade en särställning i Norden genom det dominerande inflytandet från två internationellt välkända filosofer, Georg Henrik von Wright och Jaakko Hintikka. Deras roll var en garant för att den analytiska filosofin dominans inom filosofifämnet aldrig rubbades. Samtidigt var i synnerhet von Wright öppen för nya strömningar och blev genom sin kritik mot teknokrati och teknologi med tiden en profet också för många vänsterstudenter, både i Finland och i Sverige.

Moskvakommunismen och dess "öst-marxism" hade en roll i den finska debatten som saknade motsvarighet i övriga nordiska länder. Pertti Lindfors kan nämnas som en företrädare.

Framhållas bör också Ludwig Wittgensteins betydelse, förmedlad genom von Wright men också genom Erik Stenius och Lars Hertzberg. Intresset för Wittgenstein kunde ibland förenas med intresse för den "humanistiska marxismen" och för Frankfurtskolans tankegångar. Nämnas bör även Juha Manninen, en elev till Hintikka som blev professor i idéhistoria i Uleåborg och en framstående kännare av Hegel och Marx. Hegeltraditionen från Snellmans dagar dog aldrig helt ut i Finland.

I SVERIGE DOMINERADE den analytiska filosofin vid filosofinstitutionerna. Men revolten kom också här. Den handlade om universitetsreformer som ville totalspärra all utbildning (UKAS). Den handlade också om filosofi. I Stockholm fick den sitt

centrum genom föreningen Unga Filosofer som från 1968 gav ut *Häftet för Kritiska Studier*. Där var den viktigaste angelägenheten en kritik mot "positivismen" (varmed avsågs den analytiska filosofin i dess helhet), detta närmast under inspiration från Frankfurtskolan.

I Lund blev det istället i kretsen kring tidskriften *Zenit* inflytanden från den franska Althusser-skolan och dess brittiska avläggare som dominerade. Också kapitallogiken med dansk inspiration gjorde sig gällande i tidskriften *Tekla*.

Inom *Tekla* gjorde för övrigt Carl-Göran Heidegren själv sina lärospår i studiet av Marx och Hegel. De ledde fram till en doktorsavhandling i sociologi under handledarskap av Joachim Israel, inflytelserik marxistisk professor i Lund, med Hegels filosofi som ämne. Senare kom Heidegren att avlägga en ny doktorsexamen, denna gång i idé- och lärdoms historia. Kombinationen av sociologi (där Heidegren numera är professor) och filosofi/idéhistoria blev hans kännetecken. Den präglar också boken om 68-filosofin.

Vad 1968 innebar i alla de nordiska länderna var inte minst att samhällsengagemang skulle få ett genombrott inom filosofin. Elfenbenstornet skulle överges, det var tanken. Kunde det ske utan att ämnets integritet och vetenskapliga allvar skadades? De officiella, analytiskt inriktade ämnesföreträdarna trodde inte det. De har med några undantag kunnat hålla ställningarna i alla de nordiska länderna, samtidigt som olika former av "kontinental" filosofi erövrade andra humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen.

VILKA SLUTSATSER SKALL man dra av Heidegrens sakkunniga och grundliga genomgång av den roll 1968-revolten spelade för filosofin i Norden? Kanske att studentupproret, med alla sina galenskap, var en ganska naturlig revolt mot en teknokratisering och byråkratisering av högskolan som inte minst drevs fram av den drastiskt ökande studenttillströmningen. Detta är också en synpunkt som Heidegren lyfter fram. Kritiken mot "positivismen" och den "humanistiska marxismen" kan ses som del i en sådan revolt. I förvandlingen från elituniversitet till massuniversitet utkämpade vänsterstudenterna en sorts eftertrupsstrid. Den var nederlagsdömd bland annat därför att kombattanterna inte insåg att det handlade om en eftertrupsstrid. Avantgardet var ett arriärgarde men utan att förstå detta. Då måste man lida nederlag, men striden får just kanske därför att nederlaget är oundvikligt ett visst försöknande skimmer över sig. Hur som helst finns nu allt för filosofins vidkommande rejält och vederhäftigt dokumenterat i Carl-Göran Heidegrens bok. ✨

Dante och bilderna

Dantes betydelse för konsthistorien skildrades nyligen i en utställning i Florens, skriver **Laura Barbagallo**.

FÖRRA ÅRET VAR det 700 år sedan Dante Alighieri dog. Det uppmärksammades flitigt i den litterära världen, till exempel publicerades Anders Cullheds bok *Dante. Den förste författaren* i höstas (recenserad av Torsten Rönnerstrand i *Axess* nr 9/2021). Cullhed har också gjort en nyöversättning av Dantes verk *Vita Nuova*.

Dante är inte bara en av de främsta i världslitteraturen, han har också haft ett stort inflytande på konstens område. Nyligen ordnades en utställning på detta tema i Florens Bargellomuseum. Den hade fokus på Dante och *Den gudomliga komedin* i sekel-skiftets symbolistiska konstriktningar.

Det var tiden omkring år 1800 som Dante fick sin ställning som ett av de stora namnen i världslitteraturens kanon. Vid samma tid blev han även återupptäckt som konstnärlig inspirationskälla. I England och inte minst Skottland skedde det i den visionära, förromantiska atmosfär som påverkade konstnärer som William Blake och Henry Fuseli. I synnerhet Ugo Foscolos två artiklar i *Edinburgh Review* och en föreläsningsserie av Samuel Taylor Coleridge under 1818 fäste ljuset på florentinaren. Brittiska Romresenärer började under den här tiden uppmärksamma också den italienska kulturen före renässansen, och de tidigaste representationerna av Dantes underjord likt de av Nardo di Cione i Santa Maria Novella i Florens. Via dem spreds intresset till Mellaneuropa och Skandinavien. Bland dem som påverkades fanns också Johan Tobias Sergel, som var i Rom vid den här tiden.

I TYSKLAND HADE bröderna August Wilhelm och Friedrich Schlegel översatt Dante 1791. *Den gudomliga komedin* blev efter det en av de texter ur världslitteraturen som inspirerade den tyskspråkiga konstnärgruppen nasarenerna, som strävade efter en förnyelse av konsten genom att söka sig till medeltidens värld.

År 1861 publicerades Dante Gabriel Rossetti en utgåva av italienska dikter, inklusive Dantes *Vita Nuova*. Rosettis djupt kända kärlek till Dantes diktkonst och italiensk kultur fick ett avgörande inflytande

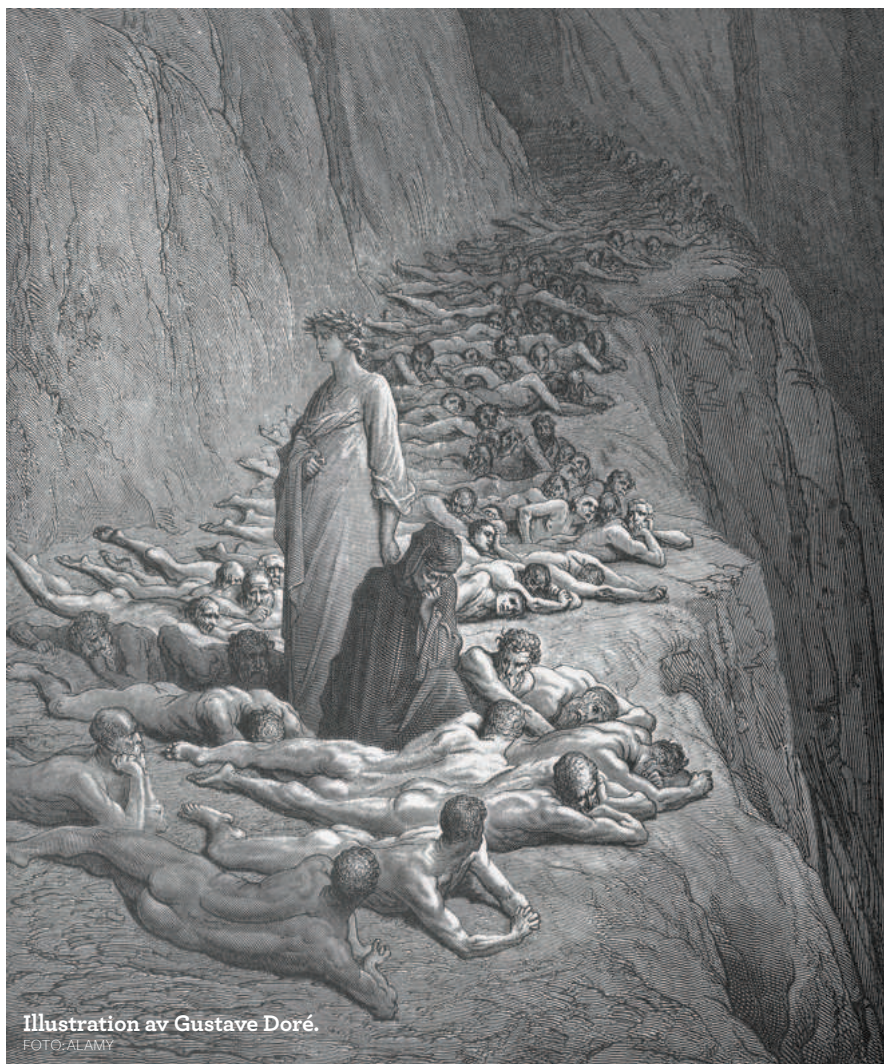

Illustration av Gustave Doré.
FOTO: ALAMY

på hans egen konstnärliga produktion och bildade den estetiska och moraliska grunden för den förrafaelitiska riktningen.

Vid samma tid nåddes en höjdpunkt i den populära framställningen av *Den gudomliga komedin* i och med publiceringen av Gustave Dorés illustrationer av verket i Frankrike. Teophile Gautier skrev att Doré hade en talang för att skildra naturen från dess fantastiska och mystiska sida. Landskapet i sig, även utan personer som befolkar det, ingjuter en känsla av skräck. Denna typ av atmosfär skulle senare komma att tolkas i ett psykologiskt ljus av Böcklin i *De dödas ö*.

En vändpunkt i synen på Dante som konstnärlig förebild ägde i någon mån rum 1887, i och med upptäckten av Sandro Botticellis illustrationer för *Den gudomliga komedin*. Historien bakom upptäckten har en intressant koppling till drottning Kristina.

Efter hennes död 1689 förvärfvade påven Alexander VIII hennes personliga manuskriptsamling, som inkorporerades i Vatikanbiblioteket. 200 år senare upptäckte forskaren Josef Strzygowski sju ark med åtta teckningar för *Den gudomliga komedin* av Botticelli i samlingen. Botticelli började illustrera *Den gudomliga komedin* 1480 på uppdrag av Lorenzo di Pier Francesco de' Medici, kusin till Lorenzo de' Medici, "il Magnifico". Botticelli hade utfört teckningarna på pergament med konturerna utförda av silver- och blystift och detaljerna med bläckpenna. Bara några få var delvis färglagda. Samtidigt med Strzygowskis upptäckt hade en annan forskare, Friedrich Lippman, hittat och åt Kupferstichkabinett i Berlin införskaffat 85 pergamentblad ur samma serie. Samlingen hade tillhört hertigen av Hamilton i Skottland och såldes 1882. Det samlade verket, 92 teck-

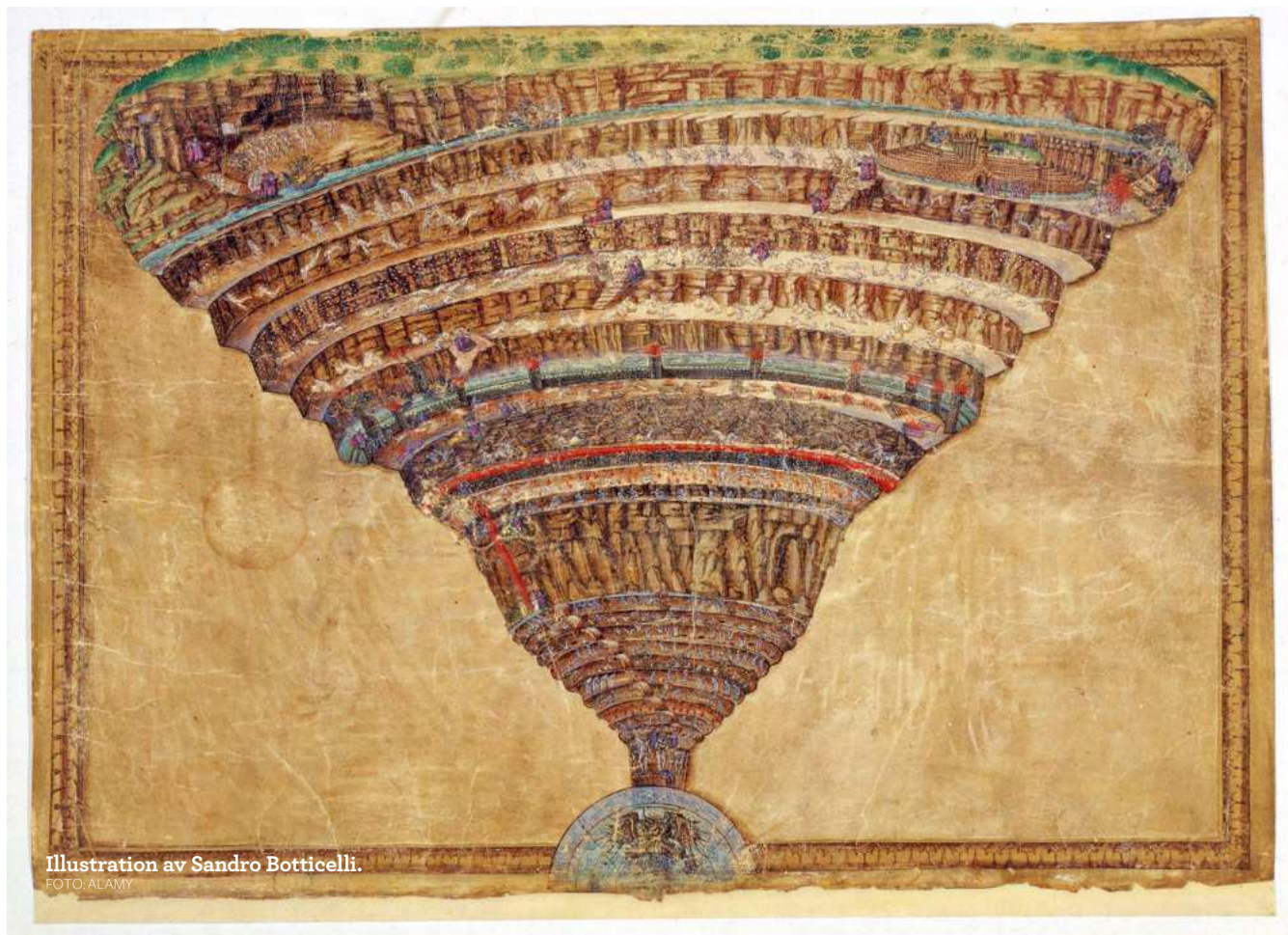

Illustration av Sandro Botticelli.

FOTO: ALAMY

ningar, publicerades av Strzygowski och Lippmann och väckte stor beundran och uppmärksamhet i samtiden.

BOTTICELLIS FRAMSTÄLLNINGAR AV sinnesstämningar genom teckningen som medium var helt nytt jämfört med tidigare representationer av Dantes verk. Svartvitt var både det mest moderna och det mest lämpade sättet att framställa patos. Det passade de symbolistiska och dekadenta stämningarna under det sena 1800-talet, när konstnärer sökte ett nytt, uttrycksfullare framställningssätt som kunde fånga deras anda och individualitet på ett friare sätt. Konstkritikern Ugo Ojetti skrev apropå detta: "Det som idag kallas att illustrera Dante betyder för konstnären att först och främst illustrera sig själv, konstnärens själ, passioner, tro och smak, och därefter tidens dito; och sedan, möjligtvis, att illustrera Dante."

Flera författare och tänkare under slutet av 1800-talet trodde att *Den gudomliga komedin* innehöll meddelanden till invigda. Den esoteriska förgrundsgestalten Joséphin Peladan och författare som Eugène Aroux och Eliphas Levi försökte tolka Dantes för all del ofta kryptiska språk i ljuset av rosenkreutzska eller hermetiska teorier. I början av 1900-talet förfäktade René Guénon i essän *L'esotérisme de Dante* idén att diktaren skulle ha varit medlem av ett hemligt säll-

Konstnärer sökte ett nytt, uttrycksfullare framställningssätt som kunde fånga deras anda och individualitet på ett friare sätt.

skap och lämnat meddelanden gömda i verserna. Enligt Guénon hade Dante och hans efterföljare kontakter med tempelriddare och sufister, brödraskap som sökte efter det obeskrivliga Absoluta, samma väg som följs i *Den gudomliga komedin*. Misstanken väcktes att Dante i själva verket tillhörde katarerna, en mycket fashionabel sekt vid sekelskiftet, ett exempel på tidens neurotiska underströmningar.

Över hela Europa tolkades Dante i konsten utifrån tidens stämningar. I den fransk-belgiska symbolistiska miljön ägnade den plågade Henry De Groux Dante 1898 en hallucinatorisk cykel om femtio pasteller åt *Inferno*. De ställdes också ut i Samuel Bings berömda galleri *L'Art Nouveau* i Paris 1903. I Tyskland gav Franz Stassen *Den gudomliga komedin* en tydlig jugendstilprägel med drag av kroppsdyrkan och riddarsagor.

I Italien inleddes det nya århundradet med en illustrationstävling av *Den gudomliga komedin* utlyst av förläggaren Vittorio Alinari. Dante prisades högt, som en andlig symbol, en hjälte och en profet. För Gabriele D'Annunzio var han vid denna tid nästan en övermänniska. Alinaris tävling var en viktig episod genom att den gav konstnärer och förläggare en möjlighet att hävda sig på den internationella scenen och få uppmärksamhet.

AVSLUTNINGSVIS KAN MAN nämna den serie av illustrationer som konstnären Amos Nattini ställde ut 1931 på Jeu de Paume i Paris med stor framgång. Nattini var en mästare i sina framställningar av människokroppen och inriktade sig på den mänskliga figurens uttrycksfullhet, snarare än landskapet, i sin serie. De fördömda i helvetet antar här samtida drag. Tack vare verkets monumentala modernitet välkomnades det av fascistregimen, som försökte lägga beslag på Dante för patriotiska syften. År 1937 överlämnades ett exemplar av Nattinis verk till Hitler som en gåva från Mussolini.

Man kan med andra ord konstatera att Dantes bildspråk, som hade sina källor i den kristna och klassiska traditionen, föll i både exceptionellt god jord under det mångskiftande 1800-talet, tack vare dess inneboende modernitet. ✨

Drottningen bakom Sophiahemmet

Sofia var drottning under en avgörande period i vår historia. Hon skildras i en ny biografi, skriver **Bo G Hall**.

CARIN BERGSTRÖMS BOK OM Oscar II:s hustru, *Sofia. En drottningens liv* (Historiska Media), har förutsättningar att erbjuda ett på flera sätt spännande innehåll. Den tid den utspelar sig i var direkt grundläggande för vad som sedan har följt.

Sofia var dotter till hertig Vilhelm I av Nassau. Hon var 21 år gammal när hon kom till vårt land, ett i det övriga Europa då rätt okänt utkantsrike uppe i norr. När hon dog, dagen före nyårsafton 1913, hade hon hunnit fylla 77. Oscar hade avlidit sex år tidigare.

Märkligt nog vet man föga om hur det faktiskt gick till när Sofia och Oscar möttes första gången. Han var på en rundresa till de europeiska hoven, säkerligen på jakt efter en passande hustru. I sammanhanget är det inte orimligt att uppfatta henne som en attraktiv spelpjäs på den furstliga äktenskapsmarknaden. Men

tycke uppstod tämligen omgående och förlovningen eklaterades redan några månader senare, i september 1856. Den 6 juni 1857 gifte de sig.

Sofia hade från början ingen anledning att tro att hon skulle bli drottning. Oscar blev kung 1872 sedan hans bror Carl XV hade avlidit vid blott 46 års ålder. Under Oscars och Sofias tid skulle den norska unionspartnern lämna sitt "felleskap" med Sverige. Landet utvecklades nästan i en språngmarsch från jordbruksekonomi till växande industrination, samtidigt som det genom emigration blev av med kanske femtedelen av sin befolkning.

Med andra ord omfattade hennes levnadslopp åtskillig dramatik, med definitiva omkastningar och tydliga krav på anpassning. Hur Sofia mötte dessa skeenden hade jag dock gärna velat läsa mer om

i den nya boken; hon ges exempelvis en överdriven men knapp roll vid unionskonfliktens fredliga lösning.

BOKEN FÖRMEDLAR DÄREMOT intrycket av ett i stort sett lyckat äktenskap. Det tyder rader av kärleksfulla brev, främst från henne, på. Långa tider var de två borta från varandra; han i stor utsträckning ute på resor, ofta invigande järnvägsstationer. Hon hade klen hälsa – även om det inte framgår vari denna bestod – och vistades därför mycket utomlands för dess vårdande. Med tiden fick de fem barn, fyra pojkar och en flicka. Den äldste sonen skulle 1907 efterträda Oscar som Gustaf V.

En omfattande ryktesspridning har hävdat att Oscar hade många sidoaffärer, något som behandlas överslätande i boken. Författaren nöjer sig med att citera Uppsalahistorikern Torgny Neveus redovisning i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, där denne summerar att Sofias attityd måste ha varit den överseende hustruns eftersom Oscar ingalunda var trogen.

Carin Bergström är docent i historia och har en bakgrund som överintendent för Kungl. Husgerådskammaren med Bernadottebiblioteket. Hon är en god stilist, som har valt att främst fokusera på olika förhållanden kring Sofias person och hennes familj, såväl den gamla som den nya i Sverige. Läsaren får mycken information om de kläder och smycken som Sofia bar, liksom om barnens uppföstran. Detta är kanske inte överraskande utan speglar väl det oscariska samhällets syn på rollfördelningen mellan makar.

ETT ANNAT OMRÅDE som då också ansågs höra till kvinnans ansvar var vård av gamla och sjuka. Det är där vi alltså finner bevis på Sofias bestående insats; enklast sammanfattad med ordet Sophiahemmet. I hög grad låg hennes initiativ bakom tillkomsten av detta sjukhus, liksom att Sverige fick riktigt utbildade sjuksköterskor. Detta arbete beskrivs insiktsfullt och utförligt. Samtidigt redovisas också hennes centrala medverkan ifråga om tre mönsterbildande sanatorier.

Bland bokens förtjänster finns likaledes många välvalda illustrationer jämte för all forskning så viktiga käll- och litteraturlistor, samt personregister. ✨

Mats Svegfors
är publicist.

Borttråcklad borgerlighet?

DE TRE VÄNSTERPARTIERNA har 144 mandat i riksdagen, de borgerliga partierna 205. Men det tycks inte spela någon roll, socialdemokraterna behåller regeringsmakten. Enligt SCB:s senaste stora undersökning skulle vänsterblocket tappa något men inte tillräckligt för att påverka regeringsinnehavet. Samma enligt den senaste sammanvägningen av opinionsundersökningar som Sveriges Radio gör: vänsterpartierna skulle få 154 mandat, 50 mandat färre än de borgerliga partierna (inklusive Sverigedemokraterna). Förutsättningarna för regeringsbildningen skulle inte förändras.

Men det är inte regeringen som beslutar om skatter, om lagar och om allt det andra centrala i politiken. Det gör riksdagen. Och sedan 2006 har vi en massiv övervikt till höger i den församling som utövar den politiska makten i Sverige.

Likväl tycks de politiska partierna på riksnivå vara fixerade, för att inte säga förhåxade, av vem som "vinner" regeringsmakten.

Visst är det lite mer komplicerat än så. Även en regering som saknar vanlig majoritet kan tänkas ha budgetmajoritet, det vill säga representera den största partikonstellationen vid de återkommande budgetomröstningarna i riksdagen. Men detta bestäms av hur partierna väljer att driva politiken i riksdagen. Centern har vägrat inordna sig i samma budgetkonstellation som vänsterpartiet. Centern har släppt fram vänsterregeringen men inte dess budget, det vill säga dess politik. Regeringen har bildats till vänster men politiken bestämts till höger.

DETTA ÄR NATURLIGTVIS inte någon nyhet för de politiska partierna; det är en beskrivning av den terräng där de rör sig dagligen.

Men däremot är det en okänd terräng för de allra flesta väljare. Vanliga borgerliga väljare inser inte att deras partier vinner val efter val och därmed politiken. Och vänsterväljare har svårt att förstå att de hela tiden kan förlora politiken trots att de vinner regeringsmakten. De politiska journalisterna rapporterar nästan bara om regeringsmakten. Och de gör det inte för att de är oförfärdiga vänsteraktivister utan därför att ledande politiker, inte minst borgerliga sådana, är närmast maniskt upptagna av regeringsfrågan.

Visst sitter en socialdemokratisk politiker i försätsset. Men kartläsaren är borgerlig. Och med en strategiskt verkande borgerlighet är – med de maktförhållanden som nu råder – det också en borgerlig karta som gäller. Så har det varit sedan 2006 och så kommer det sannolikt att förbli under överskådlig framtid.

OM INTE DE borgerliga partierna, framförallt moderater och kristdemokrater, tråcklar bort sig själva, vill säga. Låter de allt handla om regeringsmakten ger de sverigedemokraterna trumf på handen. SD kan ställa ultimatum. Vi släpper inte fram er statsminister om ni inte köper vår politik.

Men låt då förhandlingarna istället handla om politiken. Jag lovar: sd-väljare kommer snart att tröttna på sitt parti om det inte skulle stödja en borgerlig politik i riksdagen. Och socialdemokratiska partiledare – och inte minst deras partiaktiva – kommer snart att tröttna på att deras parti, mandatperiod efter mandatperiod, administrerar borgerlig politik i regeringsställning.

Detta kan också uttryckas mer provokativt. Den finns en "bred mitten i politiken". Den har inte regerat, men väl styrt, obrutet sedan 2006.

I korthet

När vänner blir fiender

Med jämna mellanrum dyker det upp nya stridsfrågor som kastar om debatten, så att gamla vänner blir fiender och fiender blir vänner.

Det har vi till exempel sett i invandringsdebatten. Den är naturligtvis inte ny men har de senaste åren fått en större intensitet och betydelse. I sin uppmärksammade bok *Demokratins skymning* (2020) beskriver Anne Applebaum hur högerpopulismens framgångar har lett till att tidigare vänner har slutat att hälsa på varandra. I Sverige har synen på hur man skall förhålla sig till Sverigedemokraterna spräckt den borgerliga alliansen.

I slutet av 1960-talet var den svenska vänstern enig i kampen mot USA-imperialismen. År 1969 utbröt dock gränsstrider mellan Sovjet och Kina, och två år senare gjorde den amerikanske säkerhetsrådgivaren Henry Kissinger en hemlig resa till Peking. USA:s ambition blev nu att ha en bättre relation till Kina än vad Sovjet hade, och en bättre relation till Sovjet än vad Kina hade. Det ledde till konflikter inom den svenska vänstern mellan de mer Sovjet- och Kinavänliga delarna. Maoisten Jan Myrdal skrev under ett antal år i *Svenska Dagbladet* och gjorde i en uppmärksam debatt 1980 gemensam sak med de borgerliga författarna Sven Fagerberg, Lars Gustafsson och Sven Delblanc.

De borgerliga politikerna och debattörerna Per Ahlmark och Carl Bildt hade en gemensam syn på kommunismen, liksom på vad de uppfattade som Socialdemokraternas flathet gentemot Sovjetunionen. De var överens i sitt stöd för FN-alliansens intervention i Irak 1991 och för ett svenskt EU-medlemskap. Efter Sovjetunionens upplösning blev dock oenigheten mellan dem allt större och ledde till personlig fiendskap. Bosnien och Israel var två frågor där de hade skilda uppfattningar.

På senare tid har synen på pandemihanteringen lett till liknande omkastningar. Peter Wolodarski och Göran Rosenberg har enats med *Svenska Dagbladets* ledarsida och Jimmie Åkesson i kraven på hårdare restriktioner och kritiken mot den svenska strategin. Pandemin har dessutom pågått så länge att en del debattörer har hamnat i opposition mot sig själva och hunnit kräva både fler och färre restriktioner.

David Andersson

Detta nummers recensioner:

Christian Abrahamsson begrundar ett postkolonialt tillstånd; **Mats Fält** ser en vänskap gå i kras; **Helena Granström** gör en glädjekalkyl; **Lars Åke Augustsson** utvärderar priskonkurrens; **Lena Kåreland** nalkas ålderdomen; **Karin Henriksson** hyllar hjältemodet; **Håkan Lindgren** tänker i termer av utveckling; **Magnus Robach** efterlyser samarbete; **Carl Rudbeck** ärver klassiskt; **Karin Stensdotter** gläds åt en undantagsmänniska.

Ej önskvärd: staty föreställande Edward Colston åker ner i Bristols hamnbassäng.

FOTO: TT

Barbari och kultur

Kolonialismens historia har blivit ett slagfält där dagens akademiker strider. Och folk välter statyer för att göra upp med gamla oförrätter. Christian Abrahamsson söker efter en historia dold bakom ideologiska abstraktioner.

POLITISK HISTORIA

Den 7 juni 2020 välter Black Lives Matter-demonstranter i Bristol en staty som föreställer Edward Colston (1636–1721). Skälet till att man välte statyn och slängde den i Bristols hamn var att Colston under sin livstid hade varit en aktiv deltagare i den transatlantiska slavhandeln. Hans staty hade inte varit okontroversiell innan demonstranterna valde att välta den. Och det skulle visa sig att Colstons staty bara var den första av en lång rad statyer av personer med band till det brittiska imperiet som skulle komma att på olika sätt plockas undan. Samma ikonoklastiska process följde i spåren av BLM-protester i en lång rad länder. De hetaste striderna ägde rum i USA där protesterna hade tagit sin början efter George Floyds död. Till dags dato har hundratals statyer och minnesmärken plockats bort. I vissa fall, som i exemplet med Victor Schoelcher, av vil-

ken två statyer på Martinique förstördes, är det svårt att se kopplingen till BLM:s kritik av slaveriets historia då Schoelcher var central för att Frankrike avskaffade slaveriet 1848. Han var för övrigt även en tidig motståndare till dödsstraffet.

Den formella avkolonialiseringen av stora delar av världens koloniserade territorier skedde under en 20-årsperiod från mitten av 1950-talet till mitten av 1970-talet. Andra tidigare kolonier blev självständiga långt tidigare under sent 1790-tal och under 1800-talet. Det är svårt att hävda att det fortfarande finns imperier i den bemärkelse som de tidigare existerade med omfattande territoriell kontroll eller direkt styre över andra territorier och stater. I någon mening upphörde den sortens imperium i och med Sovjetunionens fall 1991. Trots det framstår imperiernas historia och kolonialismens kvardröjande effekter som en av vår tids stora historiska slagfält.

Decennierna efter den formella kolonialismens avskaffande bestod av en dub-

bel intellektuell rörelse där den ena delen handlade om vad nationellt självbestämmande skulle innebära – tydliga exempel på intellektuella och statsmän som ägnade sig åt det arbetet kan sägas vara den senegalesiske presidenten och författaren Léopold Senghor och den martinikisk-franske poeten Aimé Césaire – och den andra delen handlade om hur den nya postkoloniala världen ska förstås och begreppsliggöras. I båda riktningarna av denna dubbla rörelse är frågan om historien helt central. Men det är möjligt att argumentera för att historien i högre grad blir ett slagfält i de akademiska discipliner som växer fram under samlingsnamnet postkolonial teori än i de diskussioner som äger rum kring innebörden av nationellt självbestämmande. Det är inte en diskussion jag kommer att föra här, det räcker att konstatera att för centrala teoretiker inom postkolonial teori, som litteraturvetaren Edward Said, är det möjligt att läsa de europeiska imperiernas historia som en historia som framförallt är inriktad på att förtrycka icke-västerländska folk.

>>

En ironi är att den manikeiska världsbild som, enligt Said, konstituerar västs syn på Orienten, döljer snarare än visar på alla de exempel då mötet mellan öst och väst var allt annat än präglad av en vilja till dominans. Detta är någonting som tydligt framgår i viktiga böcker från senare år, till exempel Suzanne Marchands *German Orientalism in the Age of Empire. Religion, Race, and Scholarship* (2009) och Jürgen Osterhammels magistrala *Die Entzauberung Asiens. Europa und die asiatischen Reiche im 18. Jahrhundert* (2013). Trots de uppenbara brister Says argumentation uppvisar, inte minst att han inte behandlar den tyska orientalismen, som otvetydigt var central för den akademiska orientalismen, har den bild han skapat kommit att spridas i alltmer vulgära tappningar. Det är, menar jag, svårt att föreställa sig kampen om förståelsen av imperiernas historia utan att ta med det faktum att Says bild har kommit att cementeras i beräkningen, ett exempel så gott som något på hur ideologiskt slagkraftiga teser får större spridning än argument som komplicerar historien.

Trots att de europeiska imperiernas och kolonialismens historia intagit en allt viktigare roll i samtidens kulturkrig och ideologisk positionering är det alltför sällan som historien explicit utgör utgångspunkt för diskussionen, som ofta fastnar i det implicita antagandet att "Europa" som ospecificerad entitet är ansvarigt för de skillnader som fortfarande existerar mellan olika delar av världen. Eller också får det likaledes odifferentierade begreppet "kolonialism" representera all europeisk aktivitet utanför Europa under en period som sträcker sig från Columbus ankomst till någon av öarna i Bahamas 1492 fram till idag. Den faktiska historien i all sin komplexitet försvinner bakom ideologiska abstraktioner vars främsta syfte tycks vara att fungera som slagträn i samtidens alltmer extrema ideologiska debatt.

Napoleon i krig: förebådar sen kolonialism.

FOTO: ALAMY

Den situation som jag beskriver i korta drag, några skulle säkert anklaga mig för att skapa en karikatyr, beror inte på ett bristfälligt kunskapsläge. Få områden är lika grundligt studerade som kolonial- och imperiehistoria, och mängden nya böcker som kommer varje år är omöjlig för en ensam person att orientera sig i. Det krävs dock bara grundläggande historiska kunskaper för att inse att de olika europeiska imperierna och kolonialmakternas historia skiljer sig åt, över tid och mellan imperier.

Denna självklarhet innebär vidare att en förståelse av det postkoloniala tillståndet måste börja med en förståelse av imperiernas särart och de olika former av kolonialism som de praktiserade. Detta är inte ett argument för att hävda att vissa former av kolonialism var bättre än andra, utan snarare ett argument för att vår förståelse begränsas om vi inte förstår se skillnaden mellan till exempel de former av bosättarkolonialism som

"Det nya är inte att varor, människor och idéer rör på sig, det nya är intensiteten med vilken de gör det."

varit den dominanta formen av kolonialism i Nord- och Sydamerika, Australien, Kanada och Nya Zeeland, och å andra sidan den handelskolonialism som präglade bland annat det brittiska imperiets relationer med Kina. Eller, för den delen, det faktum att imperiebyggandet och kolonialismen under långa perioder sköttes av ett antal företag med privata arméer och flottor som utverkade handelsmonopol på varor för europeiska marknader. Företag som the Hudson Bay Company, East India Company och Vereenigde Oostindische Compagnie var centrala aktörer för de framväxande europeiska kolonialmakterna och verkade ofta utifrån en kunglig fullmakt, en så kallad oktroj, som innebar att de hade den lagliga rätten att bedriva handel med ett visst territorium. Den marxistiske historikern Robert Brenners *Merchants and Revolution. Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders, 1550–1653* (2003) beskriver mycket väl hur denna del av kolonialismen inleddes med nya handelsvägar som huvudsyfte.

De senaste decennierna har en av de tydligare historiografiska trenderna varit olika försök att skriva global historia. Detta begrepp har kom-

mit att betyda en mängd olika saker men gemensamt är idén att förlopp, händelser och fenomen bättre kan förklaras ur perspektiv som inte är bundna till traditionella geografiska kategorier som regioner, nationalstater, städer och imperier.

Man kan hävda att detta inte nödvändigtvis är en ny historieskrivning, då vi har exempel på hur tidigare generationers historiker arbetade med till exempel Medelhavet som en geografisk enhet. Fernand Braudels storverk *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Epoque de Philippe II* (1949) är ett av de främsta exemplen på en form av global historia *avant la lettre*. Likaså kan vi se hur angränsande discipliner som till exempel antropologi och filologi länge har använt sig av jämförande perspektiv vilka inneburit en geografisk skala som kan betecknas som global, i det avseendet är Claude Lévi-Strauss fyra bandsvverk *Mythologiques I–IV* (1964–1971) ett av de bästa exemplen

på ett verk som sammanbinder vidsträckt geografiska områden. Vidare försöker den tyske historikern Sebastian Conrad i *What is Global History* (2017) utreda vad denna nya globala historieskrivning innebär och hur den skiljer sig från tidigare historiografiska traditioner som världshistoria och universalhistoria som också gjorde anspråk på att skriva historia på en global nivå.

Två av de senaste decenniernas mer storslagna verk inom global historia är Jürgen Osterhammels *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts* (2009) och Geoffrey Parkers *Global Crisis. War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century* (2020). Vad Parker och Osterhammel demonstrerar är hur ett rumsligt perspektiv som lämnar de traditionella, ofta omedvetna skalmodeller som historiker arbetat utifrån, kan ge nya förståelser av händelser och processer som analyserade var för sig inte förmår ge hela bilden. Vad böcker som Osterhammels *Die Verwandlung der Welt* åstadkommer är en förståelse av historiska förlopps samtidighet, någonting som blir särskilt givande under ett 1800-tal då vad geografen David Harvey har kallat för, den tidsrumsliga komprimeringen ökar. En snabbt globaliserande värld med nya och snabba transportmedel, ett växande borgerskap vars begär efter exotiska varor skapar nya och större marknader, nya kommunikationsmedel, soldater, köpmän och byråkrater som lever delar av sitt liv i främ-

mande länder kräver en annan form av historieskrivning. Något som Osterhammels bok på ett mästerfullt sätt demonstrerar. Det nya är inte att varor, människor och idéer rör på sig, det nya är intensiteten med vilken de gör det.

Det stora brottet mellan den tidiga kolonialismen och den sena äger rum efter de amerikanska och franska revolutionerna 1776 och 1789, med en utveckling som accelererar under Napoleonkrigen. När Wienkongressen är avslutad i juni 1815 står Storbritannien som segrare inte bara i Europa utan kanske framförallt i resten av världen. Alexander Mika-beridze har i en banbrytande ny bok, *The Napoleonic Wars. A Global History* (2020), studerat de napoleonska krigens globala effekter. Det är svårt att överblicka de konsekvenser som åren mellan franska revolutionen i juli 1789 och Napoleons slutgiltiga nederlag vid Waterloo den 18 juni 1815 kom att få för Europa och de europeiska kolonierna. I någon mening lever vi fortfarande i skuggan av Wienkongressen och de beslut som där fattades av diplomater som Metternich och Talleyrand. Efter 23 år av mer eller mindre konstanta krig kunde den maktbalans som kom att betecknas som *le concert européen* upprätthållas mer eller mindre utan avbrott fram till skotten i Sarajevo den 18 juni 1914.

Decennierna efter Wienkongressen kom att innebära stora förändringar i hur de europeiska imperierna formulerade sin relation till de utomeuropeiska besittningarna och kolonierna samt i hur deras status som imperier skulle förstås. Förra året utkom två böcker som grundligt behandlar de två europeiska stor-

”I någon mening lever vi fortfarande i skuggan av Wienkongressen och de beslut som där fattades av diplomater som Metternich och Talleyrand.”

makter – Frankrike och Storbritannien – vilkas ambitioner under 1800-talet kan sägas ha varit globala: dels Alan Lesters, Kate Boehmes och Peter Mitchells *Ruling the World. Freedom, Civilisation and Liberalism in the Nineteenth-Century British Empire* som behandlar det brittiska imperiets förändrade betydelse, strategier och ideologiska självförståelse under perioden 1838–1897; dels David Todds *A Velvet Empire. French Informal Imperialism in the Nineteenth Century*, vars huvudsyfte är att förklara den förändrade franska imperiepolitiken efter Napoleons fall och fram till och med Tredje republiken, som uppstår i och med Napoleon III:s fall i september 1870. Givet hur det franska och

The East India Company: hade kungligt beskydd.

FOTO: TT

det brittiska imperiet i stor utsträckning kom att definieras i relation till varandra – i de sätt varmed de konkurrerade om samma resurser, samarbetade för att uppnå vissa mål och hur de kom att formulera två skilda imperialistiska strategier – är det lämpligt att läsa *Ruling the World* och *A Velvet Empire* parallellt med varandra.

Lester, Boehme och Mitchell tar i *Ruling the World* tre årtal som utgångspunkter för att beskriva och analysera tre huvudsakliga ideologiska utgångspunkter i det brittiska imperiebyggandet, 1838 är det första årtal de behandlar. En huvudperson i den första delen av boken är understatssekreteraren i kolonialdepartementet James Stephen. Stephen var på många sätt en typisk representant för de tjänstemän som under den här tiden sökte anställ-

blir inte sällan tydligt hur implementeringen av policy, möjlighet att kontrollera utsända guvernörer och, inte minst, dubbla måttstockar i administratörernas egna filosofiska uppfattningar krockar. Lester et al betecknar 1838 som ”frihetens år”, något de är medvetna om är en ironi. Även om slaveriet avskaffades innebar 1830-talet en intensifiering av brittiska koloniala aktiviteter, inte minst i Australien, Kanada och Nya Zeeland. Slavarna, vars ägare blev kompenserade av den brittiska kronan, övergick till kontraktsarbete, något som i viktiga avseenden inte förändrade deras situation nämnvärt på sockerplantagerna.

ett övergripande ideologiskt mål för det brittiska imperiet under 1800-talet var idén om det civilisatoriska uppdraget, den vite mannens börda. Den idén når sin höjdpunkt under 1850-talet, vad Lester et al via årtalet 1857 betecknar som civilisationens år. En av de återkommande frågor som personer inblandade i kolonialpolitiken ställer handlar om synen på ”infödingen” och vidare hur man bör se på ”infödingarna” i imperiets olika delar. Skillnaden mellan hur man borde betrakta imperiets olika ”infödingar” var tätt sammanbunden med idén om en hierarki bland de olika raserna. Här var skillnaden som störst mellan synen på ”infödingarna” i bosättarkolonier som Australien och Kanada och i kolonier där britterna var i minoritet som i Sydafrika och Indien.

Lester et al visar tydligt hur de brittiska byråkraternas, politikernas och kolonialtjänstemännens självbild gång på gång konfronteras med den koloniala verkligheten. Det sista år de tar som utgångspunkt är 1879, ett år de betecknar som liberalismens år. Under andra halvan av 1800-talet har den kader som styr

ning inom den koloniala administrationen. Han var utbildad jurist, uttalad motståndare till slaveriet och kom från en familj med band till de västindiska kolonierna. Stephens är en av de jurister som gör huvudarbetet med den lag för att avskaffa slaveriet som parlamentet antar 1833 och som börjar gälla 1834 i Kapkolonin, för att sedan successivt börja gälla i resten av det brittiska imperiet.

Lester et al väljer att fokusera på ett antal centralt placerade byråkrater såsom Stephens och dessa byråkraters relation till den ofta mycket svårhanterliga situationen i vid den här tiden över fyrtio olika koloniala besittningar. Det

>>

Revolution på Haiti: följde mönster från Paris.

FOTO: ALAMY

imperiet blivit alltmer likriktad i bemärkelsen att det är män med liknande utbildnings- och familjebakgrund som rekryteras till kolonialdepartementet. Ett synsätt som många av dem delade var att det brittiska imperiet definierades av vad det *inte* var.

Det karakteriserades inte av det smaklösa glitter som kännetecknade det franska imperiet, inte av brutaliteten som spanjorerna uppvisade, heller inte av tyskarnas hänsynslöshet, ryssarnas despotism, osmanernas dekadens eller Qingdynastins efterblivenhet. Med det sagt så delade de alla uppfattningen att imperiet inte kunde styras utifrån samma principer som Storbritannien styrdes; vad som passade för britterna var inte lämpligt för "infödingarna". Så länge den brittiska kontrollen var säkrad, eller om den brittiska opinionen kritiserade regeringens många gånger öppna hyckleri i synen på de koloniala undersåtarna, kunde vissa liberala reformer genomföras i det koloniala styrsystemet. Men, som Lester et al, påpekar var de liberala principerna inte mycket värda så snart brittiska medborgare eller brittiska intressen hotades.

När allt damm har lagt sig efter franska revolutionen och napoleonkrigen har Frankrike förlorat några av sina mest lönsamma kolonier. Den viktigaste av dessa var utan tvekan Saint-Dominique, nuvarande Haiti, som hade varit en fransk koloni sedan 1627. Haitiska revolutionen var direkt inspirerad av de ideal som präglade franska revolutionen. Det finns mycket skrivet om haitiska revolutionen och nya tolkningar tillkommer ständigt. En av de bästa översikterna från senare år är Laurent Dubois' *Avengers of the New World. The Story of the Haitian Revolution* (2004). Frankrike förlorar 1804 även hela sin besittning i kontinental Nordamerika

genom den försäljning som Napoleon genomför av Louisiana, ett territorium som omfattade cirka 2 140 000 km² (att jämföra med Frankrikes nuvarande yta, 543 940 km²) och sträckte sig över stora delar av Mellanvästern upp till den nuvarande kanadensiska gränsen. En direkt konsekvens av franska revolutionen, revolutionskrigen och napoleonkrigen var att det franska imperium som hade existerat från tidigt 1600-tal var om inte en spillra så dock svårt sargat. David Todds *A Velvet Empire. French Informal Imperialism in the Nineteenth Century* försöker analysera den franska imperiepolitiken från den bourbonska restaurationen 1815 till och med grundandet av Tredje republiken 1870, då en ny och mycket intensiv fas av expansiv kolonialpolitik inträder.

Todds framställning av vad han betecknar som Frankrikes informella imperiepolitik skiljer sig i viktiga avseenden åt från Lester et al, då hans fokus i högre grad ligger på att analysera de bakomliggande filosofiska och intellektuella diskussioner som leder fram till det strategiskifte han identifierar. Även om den brittiska kolonial- och imperiepolitiken också var styrd av implicita och explicita filosofiska antaganden och teser, så hade britterna inte genomlevt en lika desorienterande period som fransmännen med revolutionsårens terror, Napoleons ständiga krig och en restauration – allt under loppet av några decennier. Det är inte svårt att förstå hur dessa erfarenheter utgjorde grogrund för nya idéer. En av de huvudlinjer Todd analyserar är idén om ett imperium utan suveränitet, det vill säga: ett imperium som inte eftersträvar den formella kontroll över koloniserade territorier som karakteriserade det brittiska imperiet. Vad Todd beskriver är

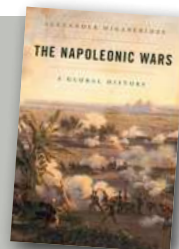
framväxten av så kallad mjuk makt, ett sätt att vinna inflytande genom handel, spridandet av kultur, vanor, normer och informellt inflytande.

Frankrike visste efter Wienkongressen att landets möjligheter att tävla med det brittiska imperiet var begränsade. Flera ledande franska intellektuella argumenterade rent av för vikten av att Frankrike skulle låta sig beskyddas av Storbritannien, att det verkliga hotet kom österifrån, och att det bästa sättet att undvika vidare konflikter på den europeiska kontinenten helt enkelt stod att finna i europeisk expansion utanför Europas gränser.

Många av dem som argumenterade för den nya franska informella imperialismen var frihandelsliberaler och flera av dem bekände sig till saintsimonismen, rörelsen uppkallad efter den tidiga socialisten Henri Saint-Simon (1760–1825), detta gällde särskilt efter julirevolutionen 1830. En av centralgestalterna i den här gruppen var ingenjören och senare professorn i politisk ekonomi vid Collège de France, Michel Chevalier (1806–1879).

Chevalier förkroppsligade tidens motsägelsefullhet i det att han i allra högsta grad var en produkt av upplysningens ideal samtidigt som han var en stark före-

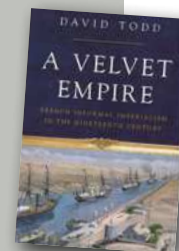
**THE NAPOLEONIC
WARS**
A GLOBAL HISTORY
ALEXANDER
MIKABERIDZE
Oxford University
Press 2020

**RULING THE WORLD
FREEDOM,
CIVILISATION AND
LIBERALISM IN
THE NINETEENTH-
CENTURY BRITISH
EMPIRE**
ALAN LESTER,
KATE BOEHME OCH
PETER MITCHELLS
Cambridge University
Press 2021

**A VELVET EMPIRE
FRENCH INFORMAL
IMPERIALISM IN
THE NINETEENTH
CENTURY**
DAVID TODDS
Princeton University
Press 2021

språkare för europeisk dominans, han uttryckte nostalgi över det förlorade imperiet i Nordamerika, samtidigt som han ansåg att det var bättre att jorden bröts av anglo-saxiska kolonistörer då han ansåg att fransmän var illa utrustade för att vara jordbrukare. För Chevalier var idén om kulturell dominans framför territoriell suveränitet central. Det franska imperiets inflytande skulle, menade han, bestå i en roll som ”lärare” och spridare av europeisk civilisation. Det är förövrigt i de här debatterna som begreppet ”europeisk civilisation” verkligen populariseras och blir till en metonymi för imperiepolitikens implicita och explicita syften.

Det är inte svårt att räkna ut att den franska imperiepolitiken, liksom den brittiska, många gånger inte lyckades med att uppnå de mål man utarbetat. Ett av de tydligaste exemplen på det under den period Todd beskriver är invasionen av Algeriet. Att en fullskalig invasion och kolonisation av Algeriet kom till stånd berodde på en lång rad faktorer inte minst intern fransk maktspolitik och de krig som det osmanska imperiet befann sig i under 1820-talet. Om Algeriet är undantaget är det samtidigt tydligt att det franska imperiets huvudstrategier, vad Todd kallar för ”champagnekapitalism” och ”investeringskolonialism”, strävade efter att öppna nya marknader för Frankrike samtidigt som man spred europeisk civilisation. Imperiet var en integrerad del av den franska självbilden även i den stympade form som kvarstod efter krigen och revolutionerna.

Även om *Ruling the World* och *A Velvet Empire* inte är uttalade bidrag till den form av global historieskrivning som jag diskuterar ovan, så är deras ansats präglad av insikten att geografin och de geografiska skillnaderna är centrala för att förstå mångfasetterade fenomen som imperier och kolonialmakter. Den tyske kritiker Walter Benjamin talar i ”Über den Begriff der Geschichte” om hur barbari och kultur befinner sig i en dialektisk relation och hur varje historiskt dokument innefattar relationen mellan kultur och barbarism. Jag är inte säker att jag skulle gå lika långt som Benjamin. Vad jag däremot är övertygad om är betydelsen av att inte kortsluta den dialektiken när vi försöker analysera och begreppsliggöra historien. Att utradera historien är varken en god idé eller möjligt. ✨

Christian Abrahamsson

Benito Mussolini: bombastisk egocentriker.

FOTO: GETTY IMAGES

Flexibel opportunist

POLITISK HISTORIA

Den oinvidge tror kanske att det var vänskap och solidaritet som präglade Benito Mussolinis känslor för sin alliansbroder i Berlin. Sanningen var snarast motsatsen. Trots att Mussolinis fascister kommit till makten redan 1922 – bara fyra år efter det för Italien segerrika första världskrigets slut – överglänste det nazistiska Tyskland efter maktövertagandet 1933 snabbt italienarna inom de flesta områden. Allt fler fascistpartier började prioritera kontakterna med Berlin före Rom och Hitler tog allt mer plats i europeisk politik. Mussolini tvingades backa och kunde inte längre på allvar agera som medlande ledare för en europeisk stormakt.

Hatet mot Hitler och dennes parti, som han delvis såg som en samling obildade extremister utan omdöme, kom att prägla Mussolinis syn på sin allierade och många av dennes politiska beslut. Det innebar inte att Italiens ledare själv drev på för en brytning eller någon form

av separatfred. Motviljan mot den tyska överlägsenheten kombinerades med en fatalistisk syn på Italiens öde. När han väl hade tagit djävulen i båten var det bara att segla vidare, även om väderutsikterna var usla. Mussolini vågade sällan protestera vid sina sällsynta fysiska möten med Hitler. Han försökte tolka diktatorkollegans underliga dialekt, och svarade på perfekt tyska med tydlig italiensk brytning, men undvek för det mesta att ifrågasätta den gemensamma marschen mot undergången.

Det är mycket som är svårt att förstå om man inte på allvar granskar Mussolini och hans värld, hans sätt att fungera och landets grundläggande förutsättningar för att delta i det storpolitiska maktspellet i en orolig tid. Maurizio Serras *Le Mystère Mussolini* levererar just en sådan djuplodande genomgång av Mussolinis väg till makten och vidare mot undergången. Serras bok lämnar inga stenar ovända, författaren hinna med allt från diktatorns kärleksliv till kons- tens ställning under diktaturen. Verdi är ett mer frekvent namn än Göring i

>>

hans berättelse. Han refererar ibland till egna släktingars erfarenheter från krigsåren. Serra är italienare, har varit verksam som författare och diplomat och är sedan 2020 ledamot i franska akademien.

Författarens grundläggande slutsats är att Mussolini först och främst var en opportunist. Han var inte dum men agerade ofta som en bombastisk ego-centriker. Intresset för andra människor var begränsat och viljan att ta ansvar för misslyckanden minimal. Mussolini avancerade där och när det var möjligt och var – före den ödesdigra krigsförklaringen i juni 1940 – alltid öppen för att ta ett steg tillbaka.

Före första världskriget är han en aktiv vänstersocialist och pacifist, som under sin exil i Schweiz umgås med många av Europas ledande socialister och kommunister. Senare ser han sitt lands deltagande i kriget som en möjlig väg till fram-

”Före första världskriget är Mussolini en aktiv vänstersocialist och pacifist, som under sin exil i Schweiz umgås med många av Europas ledande socialister och kommunister.”

gång och bidrar till brytningen med de tidigare allierade, Tyskland och Österrike-Ungern. Krigsaktivismen leder till brottet med socialismen och vidare till det egna partiet, en osannolik blandning av inbördes oförenliga grupper som hålls ihop av föraktet mot den gamla eliten och myten om den förlorade segern. I verkligheten fick Italien ungefär de landområden man blivit lovade av Storbritannien och Frankrike, inklusive Sydtirolen som absolut inte ville bli en del av det italienska kungariket. Däremot var problemen med att göra effektivt militärt motstånd mot centralmakterna – och behovet av hjälp från de västallierade – en stor plump i protokollet för landets patrioter, vilket undergrävde förtroendet för systemet.

Marschen mot Rom 1922 var inte särskilt imponerande och hade kunnat stoppas utan större besvär, av armén eller det kungatrogna gendarmeriet. Framgången var mer än något annat ett tydligt tecken på den gamla elitens svaghet och rädsla för att ta risker. Tidigare våldsamheter organiserade av den yttersta vänstern och fascisterna hade fungerat som skrämsekott. Efter den osannolika segern bygger Mussolini successivt upp en partistat, som dock aldrig blir lika totalitär som det nazistiska Tyskland. De gamla eliterna finns kvar, kungahuset består, de väpnade styrkorna kontrolleras inte direkt av partiet och de mer socia-

listiska inslagen i partiprogrammet förverkligas aldrig. Däremot bygger man upp en korporativ parallellstruktur där fascisterna tar större plats. Våldet är inte lika framträdande som i Berlin men mordet på socialisten Matteotti 1924 markerar samtidigt att hänsynslöst förtryck är en del av det nya systemet. Mussolini håller sig på avstånd men fördömer aldrig mordet eller andra liknande övergrepp.

Liksom i Francos Spanien pågår en ständig tävling om makt och inflytande mellan regimens olika stöddrupper. Här finns allt från vänsterfascister till entusiastiska monarkister och halvliberala företagsledare och konstnärer. Korruptionen breder ut sig och blir ett sätt att stilla hungern efter verklig makt och förändring. Rasismen är ingen viktig programpunkt under 1920-talet men senare anpassar Mussolini sitt budskap till den politik som bedrivs i Berlin.

Även judar som tidigare stått nära regimen blir av med sina medborgerliga rättigheter. I delar av det nya imperiet, som Sydtirolen och delar av Dalmatien, förtrycks den lokala befolkningen med syfte att tvinga fram en anpassning till italienska vanor och traditioner. I det erövrade Etiopien införs ett regelrätt apartheidsystem för att förhindra kontakter mellan främst italienska män och lokala kvinnor, något som Mussolini själv reagerat kraftigt emot. Italienarnas entusiasm för

Kapten Corellis mandolin: ockupanter som uppförde sig någorlunda.

det rasistiska budskapet är begränsad, det gäller även i Afrika. De hårda lagarna i Etiopien är ett av de tidigaste exemplen på rasistisk lagstiftning.

När alliansen med Berlin är cementerad utesluts judarna successivt från samhället. Med början i september 1938 förbjuds utländska judar att leva i landet. Medborgarskapet dras in för dem som blivit medborgare efter 1918. Judiska elever utestängs från statliga skolor. Äktenskap med en ”arisk” partner annulleras. Judar får inte äga företag som är viktiga för nationell säkerhet, anställa ”ariska” hushållsarbetare eller arbeta för banker eller försäkringsbolag. Istället för militärtjänst används judar för olika former av tvångsarbete. Efter kuppen mot Mussolini 1943 börjar deportationerna av även italienska judar till koncentrationsläger.

Ett intressant inslag i boken är Seras bild av den italienska ockupationen av delar av Grekland. Liksom filmen *Kapten Corellis mandolin* (2001) med Nicolas Cage hävdar författaren att relationerna ofta var vänskapliga mellan de italienska ockupationsstrupperna och lokalinvånarna. Detsamma ska ha varit fallet när italienska trupper under en tid kontrollerade delar av Ukraina. Andra uppgifter hävdar att bland annat det pinsamma misslyckandet med invasionen i Grekland, innan Mussolini räddades av Hitler, ska ha resulterat i ett regelrätt skräckvälde, mot vilket ibland tyska officerare tvingats ingripa. Mindre omstritt är att Italiens ockupationspolitik i sydöstra Frankrike och på Korsika var relativt skonsam för invånarna.

Mussolini försöker genom olika diplomatiska initiativ försena krigsutbrottet, väl medveten om att landet inte är rustat för krig. Målet är att endast gå i krig när det är uppenbart att Tyskland kommer att segra. Italien fortsätter de diplomatiska samtalen med London och Paris även när kriget närmar sig. Framförallt Quai d'Orsay i Paris avvisar idén att försöka köpa Mussolinis neutralitet med eftergifter i Afrika och Medelhavet. Hitler tar sällan hänsyn till italienska önskemål och informerar dessutom ofta inte Rom förrän i ett mycket sent skede, det gäller till exempel Operation Barbarossa i juni 1941. Mussolinis tidigare invasion av Etiopien och den senare katastrofala attacken mot Grekland är ett sätt att skapa handlingsutrymme och prestige för den egna regimen. Den tidiga kollapsen i Östafrika under början av världskriget och misslyckandet i Grekland ger motsatt effekt.

Serra betonar att den italienska försvarsmaktens insatser inte var så undermåliga som det ofta görs gällande. Ledningen var inte sällan bristfällig, logistiken fungerade inte tillfredställande och

utrustningen var klart sämre än vid krigsförklaringen 1915 men soldaternas insatser var ibland till och med heroiska. Den tyska fältmarskalken Rommel citeras på ett monument vid El Alamein. ”De tyska soldaterna överraskade världen. De italienska soldaterna överraskade sina tyska vapenbröder.”

Två centrala inslag i boken och huvudpersonens liv är kuppen 1943 och Salòrepubliken – den stat som Mussolini skapade i norra Italien efter förlusten av makten i Rom. Efter förlusten av Afrika och Sicilien vänder sig den gamla eliten, militären och fascistpartiets Stora råd mot Mussolini. Partiet beslutar den 24 juli att makten ska lämnas tillbaka till kungen som sedan tillsätter en ny regering. Bristen på genomtänkt planering leder till ett oklart läge som ger tyskarna tid att ta kontrollen över huvuddelen av landet. Kungen flyr och bidrar till upprättande av en italiensk stat i de södra delarna av landet, som kontrolleras av de västallierade.

Det underliga med julikuppen är att Mussolini inte tycks ha agerat för att förhindra den. Han visste säkert att något allvarligt var på gång men han vidtog nästan inga åtgärder, vare sig för att blockera planerna eller för sin egen fysiska säkerhet. Flera av hans motståndare kommer beväpnade med pistoler och granater till mötet med Stora rådet. Mussolini försvarar sig mot anklagelserna men gör inte motstånd när han senare fångas. Serra ser flera alternativa förklaringar. Antingen är diktatorn så slutkörd efter alla politiska och militära katastrofer att han inte orkar mobilisera något motstånd. En annan möjlighet är att han i vanlig ordning vill komma undan ansvaret för det som drabbat hans land. Det är bättre om andra får reda ut de komplicerade relationerna med både de allierade och tyskarna.

Oavsett vilken förklaring som är korrekt, så säger kuppen mycket om skillnaden mellan Tyskland och Italien. I Tyskland genomförs ett stort antal mordförsök mot Hitler men ingen i partiet vågar ifrågasätta hans ställning förrän på slutet, under våren 1945. I Italien lyckas Mussolinis partikamrater störta diktatorn utan att först försöka döda honom. Hitler har röjt möjliga motståndare ur vägen – det har hänt även i Italien men där har många istället flyttats till mindre centrala poster inom administrationen.

Efter att ha blivit räddad av tyskarna bildar Mussolini sin nya republik – den Italienska Sociala Republiken i norra och centrala delarna av landet. Serra konstaterar att det är tveksamt om han egentligen vill fortsätta sitt politiska liv, men han blir ändå ledare för en stat med 30

Diktatorskolleger: Mussolini vågade sällan protestera.

FOTO: GETTY IMAGES

miljoner invånare under tyskt beskydd. Författaren hävdar att Salòrepubliken – namnet kommer från den mindre ort vid Gardasjön som i praktiken fungerade som huvudstad – faktiskt var mer självständig än Pétaíns Vichyregim i Frankrike. Här blev tankarna på socialism i italiensk fascistisk version mer konkreta men de flesta initiativen blockerades av tyskarna. Även så ett förslag till löntagarfonder. Mussolini uppskattar att slippa hantera kungahuset men har problem med sitt eget parti. Utan den gamla eliten som motkraft blir det svårare att bromsa de mest entusiastiska fascistgruppernas krav på radikala åtgärder och ökat våld mot politiska motståndare.

Motståndet växer allt eftersom de allierade avancerar norrut. Fascisterna svarar med fängslanden, avrättningar och massakrer, men även mot sidan begår övergrepp. Tyskarna ingriper ibland men i huvudsak är det ett italienskt inbördeskrig som blir allt mer intensivt. När Tyskland till slut retirerar från Italien lämnas makten över till representanter för motståndsrörelsen och omfattande hämndaktioner genomförs från båda sidor. I Milano lämnar en prins över garnisonen till en sentida ättling till Dante.

Serra redovisar hur våldet sprider sig i stridernas slutskede. Situationen påminner om motsvarande situation i Frankrike 1944 och Danmark och Norge 1945. Ofta är det oklart varför någon mördas, på samma sätt som de exakta omständigheterna kring Mussolinis död förblir osäkra. Ville motståndsrörelsen röja honom ur vägen innan de allierade hade tagit över området – eller ville kanske framförallt Churchill slippa en rättegång då kontakterna mellan Paris, London och Rom under åren före krigsutbrottet kunnat bli ett pinsamt tema? Churchill hade dessutom under

en längre tid lovordat Mussolinis politik, inte bara de utmärkta järnvägarna.

Italienarnas fientlighet mot de västallierade blev aldrig vad den borde ha varit om entusiasmen för kriget varit större. Serra redovisar också att många hjälpte judar och andra hotade grupper att undkomma italiensk polis eller tysk militär. Motståndet var dock begränsat och inga allvarliga försök att störta regimen gjordes förrän fascistpartiets egna organ revolterade mot sin ledare. Italiens krigshistoria är knappast heroisk. Samtidigt ser författaren det som en fördel att det faktiskt var den italienska motståndsrörelsen som tog över makten från fascisterna i norr. Ätminstone symboliskt befriade italienarna sig själva från diktaturen. Under senare år har det blivit lättare att sakligt diskutera både diktaturens brott och motståndsrörelsens övergrepp. Alla fascister var inte djävlar och alla motståndsmän var inte änglar. Liksom i Frankrike, där ingen alls verkade ha levt i Vichy och i Danmark, där alla verkade ha varit heroiska motståndsmän, var det en diskussion som länge var omöjlig att föra.

Maurizio Serras *Le Mystère Mussolini* är en ovanligt välskriven bok som lyckas hantera de flesta frågor som är relevanta i sammanhanget. Vi får inte alltid svar men då istället väl underbyggda förklaringar till varför det ibland inte finns något facit. Italiens krigsår var en förvirrad tid då människors öden vävdes in i varandra på ett sätt som inte alltid är lätt att förstå. Historien har bara plats för en begränsad mängd logik och mod. ✨

Mats Fält

**LE MYSTÈRE
MUSSOLINI**
MAURIZIO SERRA
Perrin 2021

>>

Sorgen: en reaktion på en oåterkallelig händelse.

FOTO: GETTYIMAGES

Lusten och förlusten

MATEMATIK

Kanhända är den som ägnar sitt liv åt matematik i högre grad än de flesta andra förtrogen med erfarenheten av förlust. Få andra sysselsättningar kan erbjuda samma intensiva känsla av plötslig klarhet – känslan av att från ett ögonblick till nästa *förstå*. Matematikern Andrew Wiles, mannen bakom det intrikata beviset av Fermats stora sats, har liknat det vid att under en längre tid ha befunnit sig in ett stort hus som är helt nedsläckt och ha behövt treva sig fram i mörkret, till dess att man stött i möblerna så många gånger att man vet precis var de står. Och att sedan, efter ett halvår eller så, plötsligt finna lampknappen, trycka på den och se allting fullt upplyst.

En närmast oöverträffad upplevelse av tillfredsställelse alltså – men en som med nödvändighet beledsagas av sorg, för nästan i samma ögonblick som den vidsträckta känslan av insikt infinner sig är den förbi, och kommer därmed aldrig att få upplevas igen. Oavsett om det gäller barnets första inblick i hur talen kan läggas samman, den första gången en student förstår innebörden av ett matematiskt bevis eller den plötsligt mognade frukten av en yrkesverksam matematikers enträgna arbete, gäller samma grymma sanning: den överväldigande upplevelsen av ett AHA! får man till skänks en gång, och endast en. När dessa förhållanden väl har klarnat för en – när lampor-

na väl har tänts och rummet en gång blivit upplyst – finns det mysterium som mörkret skänkte helt enkelt inte längre kvar.

För den som bara undantagsvis kommer i kontakt med matematikens symboliska verklighet innebär denna förlust kanske som mest ett svagt stråk av besvikelse, men för den vars liv kretsar kring detta värv kan den mycket väl ge upphov till en verklig sorg. Ju större lust, desto större förlust. Och kanske är det därför inte så märkligt som det först kan tyckas att binda samman den mänskliga erfarenheten av att sörja – en känsla som tar både sinne och kropp i anspråk på ett ofta mycket omvälvande sätt – med erfarenheten av det mänskliga tänkandets mest abstrakta rum, nämligen matematikens. Just denna koppling utgör i alla fall kärnan i den emeriterade matematikprofessorn Michael Frames nyutkomna bok *Geometry of Grief*. Frame närmar sig här upplevelsen av sorg med hjälp av de redskap han har tillägnat sig under ett yrkesliv som matematiker med fraktal geometri som specialområde – delvis, får man intryck av, för att detta ämne utgör en så stor del av hans inre värld att det är hans enda möjliga sätt att skriva personligt om vilken erfarenhet som helst. Men också för att framlägga hypotesen att vissa av matematikens tankefigurer är möjliga att tillämpa på en mer allmän erfarenhet av sorg, och att de kanske till och med kan bidra till att lindra den.

Sorg, skriver Frame, är inte som man ibland vill förstå den bara ledsenhet på steroider. Den är både psykologiskt och

filosofiskt distinkt. Den förlust som väcker verklig sorg kännetecknas i synnerhet av sin slutgiltighet: Det barn som aldrig föds innebär ett liv som barnets föräldrar som aldrig någonsin kommer att få leva vid sidan av, den mor som dör kommer aldrig mer att be dig slå dig ned vid bordet och ta för dig av middagen, eller stryka dig över ditt hår och fråga hur du mår. Sorgen är med andra ord reaktionen på en oåterkallelig händelse, en som gör att livet i djupaste mening aldrig blir det samma igen.

I denna förståelse av sorg finner vi ett första argument för det i förstone lite främmande påståendet att matematiken har någonting att erbjuda den sörjande, för även om förlusten av ett förbrukat ögonblick av insikt, eller för den delen förlusten av en aningslös blick på världen i den stund som kunskapen om dess uppbyggnad sjunker in, kan te sig som närmast löjligt mild i jämförelse med förlusten av en älskad människa, så är oåterkalleligheten tveklöst en komponent hos dem båda två.

Och kanske, reflekterar Frame, är det utifrån denna iakttagelse möjligt att dra lärdom från det område han själv fördjupat sig i under sitt liv som matematiker: det som beskriver fraktaler, matematiska objekt vars enskilda delar har samma struktur som objektet som helhet, oavsett i vilken skala man betraktar det. Grenverk, ormbunkar och snöflingor är kända exempel, men fraktalstrukturen återfinns i många delar av naturen, och i en litet lösare bemärkelse också i det mänskliga livet: Dagens rytmer finner sin upprepning i årets rytmer som i sin tur liknar den rytm som präglar en människas levnadstid. Vore det då inte möjligt

att se sorgen på samma sätt, också den sorg som är så omvälvande att den tycks omöjlig att bryta ned i beståndsdelar?

B består inte varje sorg av en mängd små delsorger, som i sin tur kan förstås som mindre versioner av den stora sorgen: sorgen över att aldrig mer få dela en måltid, sorgen över att aldrig få böja på nacken för att dofta på det nyfödda barnets fjun, sorgen över att inte kunna ringa vännen för att berätta om någonting roligt som har hänt. I så fall, menar författaren, skulle ett sätt att hantera dessa mindre sorger kunna vara möjligt att överföra på den större, förlamande

”En av de länkar som Frame etablerar mellan sorg och matematik går via skönheten – som liksom sorgen alltid åkallar någonting transcendent.”

de sorgen – och kanske till och med kunna hjälpa oss att göra den en smula mindre outhärdlig.

I sina försök att närma sig sorgsupplevelsen tar Frame även det topologiska begreppet underrum till sin hjälp: Om man i analogi med matematikens abstrakta rumsbegrepp tänker sig livet som en mångdimensionell rymd, vars riktningar svarar mot alla de saker som kan ha betydelse i ett liv, så är det ett faktum att vi i vår upplevelse alltid kommer att befina oss i ett rum av lägre dimension, ett där bara vissa riktningar är medvetna för oss och tillmäts särskild vikt. Genom att göra denna struktur synlig för oss kan vi, menar författaren, medvetet arbeta med att förflytta oss mellan vårt livs möjliga underrum, till ett där sorgen kanske kan bli möjligare att bära. Kanske, är emellertid ett nyckelord – detta är bara en tanke, betonar Frame, möjligen är det till och med bara en from förhoppning.

Och på detta vis framskrider denna allvarliga men märkvärdigt konstlösa lilla bok: Anspråkslösa tankar som kanske bara är förhoppningar blandas med personliga minnen och försök att förstå sorgens natur och dess koppling till livets andra områden, och då inte minst matematiken. I ett ögonblick drabbas man av vemodet i Frames återkallelse av hur han som pojke bevittnar en drunkningsolycka i vilken en av pojkarna i ett syskonpar dör med den andre simmande strax intill, hur den unge Frame försöker sätta sig in i den överlevande pojkens sorg genom att fundera över hur han skulle känna sig om det hade varit hans egen bror, som också var där på stranden, som förolyckats – i nästa skrattar man högt åt en transkriberad dialog om sorgens olika faser ur komediserien *The Simpsons*.

En av de länkar som Frame etablerar mellan sorg och matematik går via skönheten – som liksom sorgen alltid åkallar någonting transcendent. Det snygga eller fina befinner sig liksom det ledsamma inom vardagens ramar, dessa företeelser ruckar inte på vårt existentiella fundament – men sorgen gör det, liksom den skönheten. Iakttagelsen utmynnar i en diskussion av skönheten som kännetecknad av en avvägd balans mellan det nya och det välkända. Varken konstmusikens atonala ljudbild eller perfekt och förutsägbart genomförda pianoskalor anser de flesta av oss vara det vackraste som finns.

Frame skriver eftertänksamt om djurs

upplevelse av skönhet, liksom om deras upplevelse av sorg, som i fler avseenden än vad vi kanske tror tycks vara besläktad med vår egen – och återger även evolutionsteoretiskt inspirerade hypoteser om sorgens funktion. Utifrån vissa av dessa kan sorgen förstås som en sorts malplacerad uppmaning till handling: Den djupa ångest som griper den som har förlorat sitt barn kan fungera som motor för att söka efter det och göra allt för att vinna det åter, men om barnet ligger dött i sjukhussalen intill är denna impuls ingenting annat än en evolutionär feltändring, och kanske, funderar förfat-

taren, kan sorg förstås just som den biologiskt kodade reaktionen på separation, parad med insikten om att den saknade aldrig, aldrig någonsin kommer att komma igen.

Geometry of Grief är en förbryllande riktninglös bok – egentligen varken särskilt teoretisk eller metodiskt tänkt, men inte heller en fullt genomförd personlig essä. Ändå är den läsvärd, kanske faktiskt just i kraft av att författarens ofullkomliga subjektivitet öppnar ett rum för den egna sorgen, som med nödvändighet kommer att skilja sig från hans: ”Sorg hänger intimt samman med kärlek, och kärlek är den allra mest personliga av erfarenheter.” Huruvida geometriens intrikata abstrakta strukturer verkligen har något att lära oss om sorgearbete vill jag låta vara osagt – men jag tror att allt som kan hjälpa oss att närma oss livets kanske svåraste sanning, nämligen den att allt vi älskar en dag kommer att vara borta för gott, är för viktigt för att bortse ifrån. Och dit hör, utan tvekan, Michael Frames bok. ✨

Helena Granström

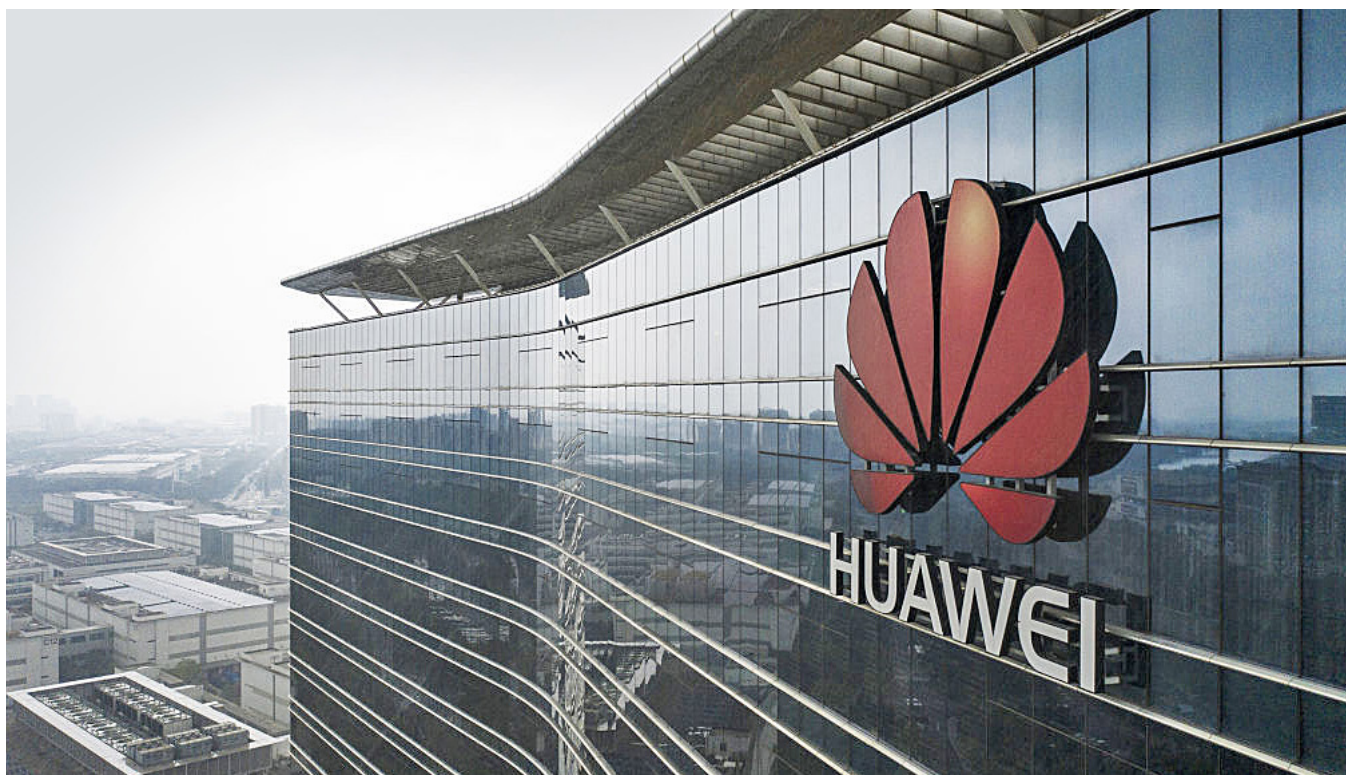

GEOMETRY OF GRIEF
REFLECTIONS ON
MATHEMATICS,
LOSS AND LIFE
MICHAEL FRAME
The University of
Chicago Press 2021

Grenverk: fraktalstrukturer i naturen.

FOTO: ISTOCKPHOTO

Huawei: satte på sig amerikanska skor.

FOTO: GETTY IMAGES

Geopolitikens Galne Gunnar

TEKNOLOGI

Beskrivningen i George Orwells 1984 (*Nineteen Eighty-Four*) är lika klassisk som den är aktuell: "Varje medborgare, eller i varje fall varje medborgare som var värd att övervaka, kunde under tjugofyra timmar av dygnet vara synlig för polisens ögon och inom hörhåll för den officiella propagandan, avstängd från alla andra kommunikationsmedel." Romanens hjältar, Winston Smith och Julia (som berättaren inte ger något efternamn), drömmer om och arbetar för att störta Storebror (Big Brother). Men läser man romanen noga inser man att de knappast är några altruistiska hjältar, utan att deras mål är att bli en del av en ny elit. Orwell lär oss att frihet är något utöver att bara upphäva en existerande ofrihet.

Sovjetunionens sammanbrott fick många att tro att kommunismens makt hade ersatts med kommunikationens makt. Nu skulle den enskilde medbor-

garen kunna yttra sig, organisera sig och ställa myndighetspersoner till svars. Visserligen hade Kinas ledning med blodigt våld slagit ner demonstrationer på Himmelska fridens torg år 1989, men våren 2000 kunde USA:s dåvarande president Bill Clinton ändå hävda: "Kina har valt att reformera trots riskerna. Man har valt att övervinna en mur av misstänksamhet och osäkerhet och engagera sig med resten av världen." Något tidigare samma vår talade Kinas dåvarande president Jiang Zemin till ledande kadrer i kommunistpartiet: "Sammanfattningsvis är den grundläggande politiken vad gäller informationsnätverk att aktivt utveckla dem [...] använda dem för våra egna syften och eftersträva en position där vi alltid har initiativet i den globala utvecklingen av informationsnätverk."

Lika godtrogna som Clinton har inte nutida kommentatorer varit inför det av Kinas nuvarande ledare Xi Jinping år 2013 lanserade projekt, som till svenska brukar översättas som "Nya Sidenvägen" och på engelska till *Belt and Road Initiative*

(BRI). Officiellt framställs det av Kina som ett infrastrukturprojekt med syfte att förbättra kommunikationerna mellan Kina, Europa och Afrika. Men i verkligheten finns det skäl att se Nya Sidenvägen som en plattform för en världsordning där många länder lockas in i kostsamma projekt som för överskådlig tid kommer att göra länderna ekonomiskt beroende av Kina. En god överblick på svenska är Bertil Lintner: *Det nya kalla kriget. Kampen om Indiska oceanen* (2018). År 2020 kom den amerikanske försvars- och säkerhetsforskaren Jonathan E Hillmans med sin granskning: *The Emperor's New Road. China and the Project of the Century*.

Hillman återkommer nu med en högaktuell studie av Kinas ambitioner att vinna världen med vad han kallar en elektronisk sidenväg: *The Digital Silk Road. China's Quest to Wire the World and Win the Future*. Han nyanserar den ofta lanserade anklagelsen mot Kina att man fuskat sig till sina framgångar på elektronikens område. "Det var mycket lögn, bluffar och stölder", skriver Hillman, men "vad som är mera chockerande är den myriad

av lagliga möjligheter som Kina utnyttjade.” Genom att locka med tillgång till den kinesiska marknaden fick man utländska företag att bjuda över, eller under, varandra. Dessa gav kinesiska partner tillgång till sina metoder; av den kinesiska staten understödda företag blev med tiden på så sätt medtävlare till de västerländska företagen.

Paradexemplet är Huawei, grundat av Ren Zhengfei år 1987. I början lovade man runt men höll tunt och mot slutet av 1990-talet härskade kaos i företaget. Då anlätade Ren amerikanska IBM som rådgivare. Han talade om för sina anställda att de måste bära ”amerikanska skor”. Då någon i ledningen uttryckte tvivel tog Ren fram en kniv: ”Om ni tycker att IBM:s skor är för trånga för era fötter, skär då bort era tår.” Sedan man fått ordning på

Såväl på den amerikanska landsbygden som i otaliga andra länder i andra världsdelar bryr man sig mindre om utländska hot än om höga kostnader.”

sina inhemska affärer började man expandera internationellt. I början av 2001 öppnade Huawei sitt nordamerikanska huvudkontor i Plano, Texas, och myndigheterna i den republikanskt styrda delstaten jämnade vägen för fortsatt expansion. Guvernören Rick Perry lobbade hos Ren i Peking och Plano gav bidrag på 712 000 dollar för att investera i ett nytt kontor för planering och marknadsföring.

Många av de kinesiska framgångarna kommer sig av att man satsat på sådana ekonomiskt underutvecklade områden där västliga och etablerade elektronikföretag inte såg någon marknad. 1999 kom en kinesisk representant till en stad norr om Nairobi, Kenya, och bodde där under nio månader, på ett hotell som saknade TV, telefon och badrum, tills han hade byggt upp ett fungerande system. Året efter var han, beväpnad med sina erfarenheter, i Etiopien på ett liknande uppdrag. I Kenya hade man konkurrens av brittiska Vodafone, i Etiopien hade staten monopol på telekommunikationen, men Huawei gick segrande ur anbudsprocessen i båda länderna genom att uppvakta statens representanter, vara billigast och leverera snabbast.

2019 hade Huawei byggt cirka 70 procent av Afrikas 4G-nätverk. Men vissa kostnader har inte syns i kalkylerna. Afrikanska unionens högkvarter i Etiopien byggdes och finansierades av Kina. 2018 rapporterade *Le Monde* att unionens servrar under fem år hade i hemlighet överfört data till Kina. Dock ville unionen inte stöta sig med sin största finansör

utan inledde ett nytt partnerskap, med Huawei. 2020 upptäcktes att material från högkvarterets övervakningskameror också skickades vidare till Kina.

Huawei finns också i Irak, med indirekt hjälp av USA. 2007 var säkerhetsläget sådant att de flesta företag från väst höll sig borta, men Huawei säkrade ett kontrakt värt 275 miljoner dollar för att bygga upp ett mobilt nätverk. Afghanistans dåvarande regering skrev 2003 avtal med Huawei och likaledes kinesiska ZTE för att bygga upp mobilnät. Men man behöver inte resa till Afrika eller Asien för att finna exempel.

Hillman reser till Glasgow, inte i Skottland, utan i Montana, USA. 70 procent av invånarna röstade på Trump år 2016; Trump höll tal under sommaren 2019, någon månad före Hillmans besök, och han varnade för riskerna med utrust-

ning från Huawei. Men Huawei hade stått för hela utbyggnaden av 4G-nätet i den glesbygd, nära Malmstrom Air Force Base, där det finns fler än hundra långdistansrobotar som kan kärnvapenbestyrkas. Ingen verkade under Hillmans besök särskilt bekymrad över Huaweis närvaro. Risker att förlora existerande internetjänster upplevdes som mer hotfull än en mera abstrakt fruktan för övervakning och utifrån kommande störningar. Såväl på den amerikanska landsbygden

som i otaliga andra länder i andra världsdelar bryr man sig mindre om utländska hot än om höga kostnader.

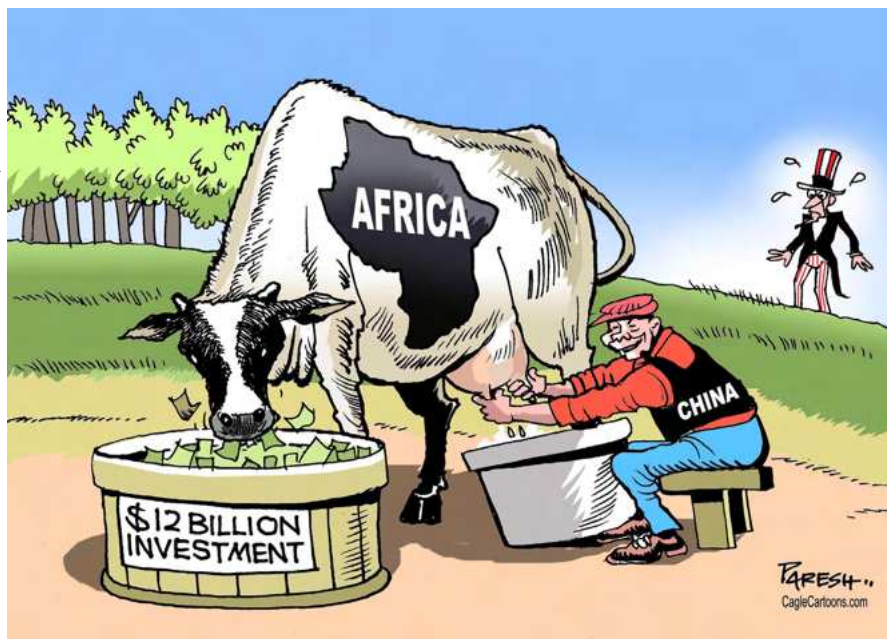
Men mobilnät är bara en möjlighet för Kinas statsunderstödda företag att övervaka människor. Mot slutet av 2020 var planen att det i Kina skulle finnas 626 miljoner övervakningskameror, nästan en för varannan människa. De tre stora statsunderstödda tillverkarna finns alla i teknologimetropolen Hangzhou: Dahua, Uniview och Hikivision, tungvikaren i sammanhanget. 2019 producerade man nästan en fjärdedel av världens alla övervakningskameror och sålde dem i 150 länder, inte minst i USA. När den amerikanska kongressen år 2018 utfärdade stopp för amerikanska myndigheters användning av kameror från Hikivision och Dahua visade det sig att 90 olika företag hade försett kamerorna med sina egna varumärken, vilket i vissa fall tvingade myndigheterna att demontera dem och undersöka komponenterna.

Kinesiska företag har exporterat hela övervakningssystem – kallade *smart city* eller *safe city* – till mer än hundra länder. Pakistan anslog 100 miljoner dollar för att förse sin huvudstad Islamabad med Huawei Safe City System. En struktur med nära 2 000 kameror, mer än 500 kilometer fiberoptiska kablar och en kommandocentral med 72 skärmar stod färdig 2016. 2018 steg i Islamabad antalet mord, kidnappningar och inbrott med 33 procent och hälften av kamerorna fungerade inte. I verkligheten kan Kina långt ifrån garantera någon praktiskt >>

Kinesisk export av övervakning: många tjänar en hacka.

FOTO: TT

Kinesiskt bistånd: mjölkar Afrika på information.

fungerande övervakning, men liksom med mycket av den elektronik som kinesiska företag marknadsför är det tillgänglighet och pris som trumfar kvaliteten.

Nu pågår en stor uppladdning på marknaden för satelliter. Det dominerande satellitnavigeringssystemet, gps, som ju utvecklades av det amerikanska försvaret, fick år 2000 kinesisk konkurrens. Liksom på andra områden tog kinesiska företag genvägar för att kunna förvärva nödvändig teknologi. Under betygelser om "jämskillighet och gemensam nytta" sökte man partnerskap med EU, som bör-

"Liksom det ursprungliga hoppet om att teknologin skulle kunna hjälpa demokratin, finns det ett verkligt löfte i samarbete mellan demokratier för teknologi."

jade bygga upp satellitnavigeringssystemet Galileo 2003. Sedan dess har kinesiska Beidou utvecklats till att vara noggrannare än gps i Asien-Stillahavsområdet och i samband med Nya Sidenvägen-projektet har man anlagt markstationer i en rad deltagande nationer. Kina marknadsför sig också till länder som är ute efter den status som blir belöningen om man skaffar sig en egen kommunikationssatellit. Man kräver en minimalt liten handpenning och ger möjligheter att låna upp till 85 procent av kostnaden i kinesiska banker. I början av 2021 hade man lockat åtminstone nio länder. Venezuela kallade sin satellit "Simón Bolívar" och Bolivia kallade sin "Tupac Katari" efter en annan nationalhjälte; alltså nationalism med hjälp av kinesiska satelliter.

Exemplet kommunikationssatelliter pekar också på att det finns möjligheter att konkurrera med Kinas framgångsrika satsningar på alternativ för jordens fattigare delar. Nästa generation kommunikationssatelliter, och det kan handla om tiotusentals, kommer till största delen vara sådana som går på mellan 500 och 2 000 km höjd, i så kallad *low earth orbit*, LEO. De kräver inte alls lika omfattande infrastruktur i form av kablar. Här har Starlink, ett projekt som Elon Musk ligger bakom, tagit ledningen. Även andra amerikanska och europeiska företag ligger långt framme. Men kommer företag

baserade i demokratiska länder att kunna behålla sitt försprång? Ju längre det dröjer innan dessa företag etablerar sig i många länder, desto mera ökar Kinas chanser att också här bygga upp alternativ som inte tar hänsyn till om samhället där man etablerar sig är öppet eller stängt. Kan man överlämna allt till marknadskrafterna? Det var ju så man tillät Kina att ta sina genvägar. Hillman ser vägval i framtiden:

"Liksom det ursprungliga hoppet om att teknologin skulle kunna hjälpa demokratin, finns det ett verkligt löfte i samarbete mellan demokratier för teknologi. Men att förverkliga detta löf-

te kommer inte att bli billigt, enkelt eller oundvikligt. Framgång kommer att kräva den rejäla dos av realism som fattades förra gången."

Det handlar om en realism i form av investeringar i forskning och utveckling. Kina kan redan ha överträffat USA (2018 stod USA för 28 procent av världens investeringar på dessa områden och Kina för 26 procent). Vidare krävs en samverkan så att Kina inte kan vinna fördelar och innovationer genom att ställa land mot land, företag mot företag, som man gjorde på 1990-talet. I en sådan samverkan, menar Hillman, bör Indien ha en alldeles särskild roll. 2025 kommer en fjärdedel av världens mobila abonnemang att finnas i Indien, vars medborgare kommer att äga en miljard smartmobiler.

Samtidigt importeras en stor del av teknologin i Indien från Kina, 40 procent år 2019. Tre av landets fyra största mobiloperatörer använder utrustning från Huawei och ZTE i 30 till 40 procent av sina nätverk – därför att dessa är billigast.

Det är också nödvändigt med en realism vad gäller privata företag i väst. Om det är något jag saknar i Hillmans annars värdefulla rapport, så är det en mer djupgående analys av hur drömmen om att västlig kommunikationsteknologi, som skulle leda till mer av demokrati i Kina, istället har resulterat i en verklighet där västliga kommunikationsföretag i hög grad har anpassat sig till det auktoritära styret i Kina.

Apple har, liksom Amazon och Microsoft, på den kinesiska regimens begäran lagt sina molntjänster på inhemska kinesiska servrar. Amerikanska företag som Seagate Technology, Western Digital och Hewlett Packard har, skriver *Wall Street Journal* den 26 november 2019, levererat till, servat och tjänat pengar på Kinas enorma övervakningsindustri. Och så vidare.

Winston och Julia var egentligen inget alternativ till Big Brother därför att de själva ville vara Big Brother. Demokrati hänger på politiska beslut i demokratiska församlingar och inte på ledningsgruppsbeslut fattade bakom stängda dörrar på kommunikationsföretag. ✨

Lars Åke Augustsson

**THE DIGITAL
SILK ROAD**
**CHINA'S QUEST TO
WIRE THE WORLD AND
WIN THE FUTURE**
JONATHAN E. HILLMAN
Harper Business 2021

Nicolas Poussin, *Apollon och Daphne*: sublim stil på ålderns höst.

FOTO: GETTY IMAGES

även yngre förmågor skapa verk av detta slag. Men på ålderns höst är man, menar Compagnon, inte sällan befriad från sociala konventioner och vågar därför på ett annat sätt trotsa dekorum.

Två synsätt gällande ålderdomen konkurrerar med varandra. Det första är av biologisk natur, vilket betyder att åldrandet ses som något fysiskt och organiskt. Då innebär detta att bli gammal oundvikligen en degradering. Enligt det andra synsättet betraktas åldrandet som en metafysisk och andlig process. Som representant för denna andliga ålderdom brukar man lyfta fram Johann Wolfgang von Goethe, vars verk bär präg av lugn klarsyn och serenitet.

Den tyske sociologen och filosofen Georg Simmel framhåller, vid sidan av Beethovens sista kvartetter, just Goethe och sista delen av *Faust* som exempel på verk som nått det väsentliga, både det djupaste och det mest personliga. Beethovens kvartetter, till sin stil utpräglat kompromisslösa, pekar också i sitt brott mot det harmoniska framåt, mot Arnold Schönbergs atonala musik.

Även åtskilliga konstnärer utvecklar i sina senare verk vad man kallar en sublim stil som skiljer sig från ungdomens alster. Det gäller bland andra Nicolas Poussin vars målning *Apollon och Daphne* utstrålar en atmosfär av frid och lycka samtidigt som den är fylld av en känsla av hotande katastrof. Detta verk tillkom 1660, fem år innan Poussin dog drygt 70 år gammal. Andra konstnärer som var aktiva högt upp i åren är italienaren Tizian och japanen Katsushika Hokusai. Den sistnämnde, särskilt berömd för sina träsnitt över berget Fuji, lär ha sagt när han 1849, 88 år gammal, låg på sin dödsbädd: Hade himlen gett mig blott tio år till, skulle jag ha kunnat bli en riktigt bra konstnär. Om fransmannen Edgar Degas sades det att hade han dött vid 50 års ålder, skulle han ha varit en habil konstnär men inte mer. Det var först under slutet av sitt liv som Degas' konst fick de riktigt stora dimensionerna.

Paul Cézanne hörde likaså till de konstnärer som mognade sent. Han strävade oavbrutet efter att bli bättre, men ansåg att han aldrig lyckades förverkliga sina drömmar. Hans konst nådde sitt högsta marknadsvärde i början av 1900-talet (han dog 1906 vid 67 år), medan Picasso, ett underbarn, var 26 år när priset på hans verk låg på topp. (Detta gäller inte dagens värdering av konst- >>

På upploppet

KULTURHISTORIA

Hur slutar ett liv som författare? Hur upphör ett skapande? Inte alla fungerade som George Sand, som satte punkt för en roman klockan två på natten för att en timma senare påbörja en ny. Det sena skapandet och ålderdomens plats i vår kultur var det tema som den franske litteraturprofessorn Antoine Compagnon valde att belysa under sitt sista läsår 2020–21 vid Collège de France i Paris, där han varit professor sedan 2006. Hans föreläsningar finns nu samlade i boken *La vie derrière soi. Fins de la littérature* ("Med livet bakom sig. Litteraturens slut"). Med utgångspunkt från ordet "fins" (slut) ger Compagnon här en exposé över hur inte bara litteraturen utan också konsten och musiken kan utövas av åldrande skapare.

Men hur ska "fins" egentligen tolkas? Mångtydigheten i begreppet framgår av att det står i pluralis. Med tanke på att "fin" på franska även har betydelsen

mål och intention, samt gräns och gränsområde, både ökar och försvårar tolkningsmöjligheterna. På ett plan kan det handla om att författaren eller konstnären helt enkelt bestämmer sig för att sätta stopp för sin aktivitet. Men det kan också handla om det skapande som sker under ålderns höst och då leda vidare till frågan om en författare är mer genial i mogen ålder än i unga år.

Innebär ålderdomen ett gradvis avtagande av skaparkraften eller är den tvärtom höjdpunkten? Stendhal såg ålderdomen som ett skeppsbrott. Hans senare kollega J M G Le Clézio fann däremot ungdomsåren avskyvärda. I en intervju när han som tjugotreåring publicerat sin första roman *Le Procès-Verbal* (1963) bekände han att han skulle vilja vara 80 år. "Då har man hela livet bakom sig. Då är man verkligen fri."

Compagnon ställer sig frågan i vad mån det är en myt, att ålderdomens verk uppvisar en särskild djärvhet, utmanar konventionerna och stundtals uppnår en extrem modernitet. Naturligtvis kan

verken utan den tid då konstnärerna var verksamma). Louise Bourgeois, som blev nästan 100 år gammal, slog inte igenom förrän hon hade hunnit fylla 60, och det var vid dryga 80 års ålder som hon hedrades med stora utställningar i New York och London. Själv menade hon att hon

*”Vid avslutad läsning har läsaren blivit föräldralös, menade Marcel Proust, som i **Le temps retrouvé** går ett steg längre och hävdar att lidandet är konstens grundmaterial.”*

var en långdistanslöpare som behövde tid på sig. De verk som gjort henne berömd hade hon inte kunnat åstadkomma i yngre år. Då var hon, som hon själv ansåg, inte tillräckligt sofistikerad.

Ännu en röd tråd i *La vie derrière soi* är sambandet mellan konsterna och död, sorg och melankoli, något som Compagnon vad gäller litteraturen följer från Michel de Montaigne till Roland Barthes. Sorgen liksom döden kan visa sig på flera sätt. I målningar av exempelvis Rembrandt och Frans Hals kan den avspieg-

la sig i de avbildade personernas blickar som försvinner bortom objekten och söker sig bortom tavlans ramar. Den kan infinna sig också hos läsaren, som när han närmar sig bokens sista sidor känner saknad över att behöva lämna de gestalter han fångats av.

Vid avslutad läsning har läsaren blivit föräldralös, menade Marcel Proust, som i *Le temps retrouvé* går ett steg längre och hävdar att lidandet, till exempel svartsjukan och sorgen, är konstens grundmaterial. Roland Barthes har en något annorlunda infallsvinkel. I den postumt utgivna *Journal de deuil* (2009), dagboksanteckningar skrivna i samband med moderns död 1977, frågar han sig om det inte vore ett svek mot och en profanering av den bortgångnas minne att fortsätta skriva när hon inte längre finns. Att upphöra med att författa kan vara både en frestelse och en skräck, vilket Compagnon ger flera exempel på. Att det kan vara svårt att lägga ifrån sig pennan eller penseln har både André Gide och Hans Hartung vittnat om.

Det var *La vie de Rancé*, det sista verk som Chateaubriand gav ut 1844, fyra år innan han gick bort, som gav Compagnon idén att närmare studera åldrande och skapande. Denna skrift, delvis en hagiografi om en 1600-talsmunk, är genom sin kompositionsteknik med många utvecklingar ett typiskt ålderdomsverk. *La vie de Rancé*, där huvudpersonens åldrande skildras ingående, var länge ett förbisett verk. Samtiden gav det ett blandat mottagande och kritiserade det för ett alltför fritt associerande. Idag beundras verket för sin spontanitet och infallsrikedom.

ett annat skönlitterärt verk som behandlas ingående är *Vergilii död* (1945) av den österrikiske författaren Hermann Broch. Romanen påbörjades då författaren satt i koncentrationsläger, varifrån han dock lyckades undkomma. Här skildras de sista timmarna i den romerske poeten Vergilius liv. Han bestämmer sig för att bränna sitt stora epos *Aeneiden*, då han ifrågasätter både sitt liv och sitt verk. På liknande sätt ifrågasatte Broch litteraturens roll och berättigande efter andra världskriget. Liv och död samspekar i denna roman såväl på ett personligt som på

ett politiskt plan. När romanens handling utspelar sig befinner sig historien vid en vändpunkt mellan den hedniska och kristna epoken, och när Broch skrev sin roman hotades den europeiska civilisationen av nazismen. Både författaren och den författare han skriver om ville avsvära sig litteraturen. *Vergilii död* blev också Brochs sista verk, hans svanesång.

Och givetvis ägnar Compagnon ett kapitel åt begreppet svanesång, som bygger på föreställningen att svanen hela livet är stum men strax innan den dör sjunger en vacker och smäktande avskedssång. Denna myt har en lång tradition som går tillbaka till antiken och har även satt många spår i den europeiska litteraturen, särskilt i den romantiska poesin.

Spännvidden är som synes stor i *La vie derrière soi* och författaren rör sig obehindrat mellan litterära texter, konstverk och musikkompositioner. Utgångspunkten för Compagnons resonemang kan vara såväl upphovsmännen själva, deras liv och erfarenheter, som de konstnärliga alstrarna. Dessutom hänvisar han flitigt till olika studier om åldrande och skapande alltifrån antiken, då Platon i *Staten* lovprisade ålderdomen, till modern tid och Simone de Beauvoirs magistrala verk *La vieillesse* (1970), som dock i mindre utsträckning tar upp litterärt skapande. Likaså finns det referenser till verk av den amerikanska forskaren Eve Kosofsky Sedgwick, den palestinsk-amerikanske litteraturvetaren Edward Said och den tyske filosofen Theodor Adorno. Namn och titlar droppar tätt över sidorna utan någon större systematik. Bokens komposition tycks mer associativ än kronologisk eller tematisk, vilket kan försvåra orienteringen i det rika materialet. En inledande översikt som ger bakgrund och placerar in de behandlade frågorna i en större kontext skulle, vid sidan av ett personregister, utan tvekan kunna underlätta läsningen. Jag saknar också en redogörelse

för hur synen på ålderdomen har förändrats över tid, något som hänger samman med hur människors livslängd successivt har ökat. Att vara gammal

Vergilius: tvivlade på liv och verk.

FOTO: GETTY IMAGES

LA VIE DERRIÈRE SOI
FINS DE LA LITTÉRATURE
ANTOINE COMPAGNON
Équateurs 2021

är inte detsamma idag som till exempel under 1700-talet.

För en svensk publik torde Compagnon vara mest känd för sin lättsamma och informativa presentation av Montaigne i boken *En sommar med Montaigne* (2014). Denna bok, som bygger på en fransk radioserie som sändes under några sommarveckor, blev en bästsäljare i sitt hemland och såldes i mer än 150 000 exemplar. Liknande böcker om Proust och Baudelaire följde. Även dessa nådde stora försäljningsframgångar och finns också i svensk översättning. Compagnons väg till litteraturen var emellertid inte spikrak. Han utbildade sig först till ingenjör vid École Polytechnique i Paris, men tröttnade snart på att konstruera broar och vägar, ändrade radikalt yrkesinriktning och gav sig i kast med litteraturen, påhejad av Roland Barthes med vilken han i unga år åt middag en gång i veckan. År 1985 blev han professor vid Columbia University i USA och 1994 vid Sorbonne i Paris.

Compagnon är i första hand Proust-forskare, men han har också blivit hyllad för sina studier *Le Démon de la théorie. La littérature est-elle une science exacte?* (1998) och *Les Antimodernes, de Joseph Maistre à Roland Barthes* (2005). I den förstnämnda tar han upp de strömningar från 1960- och 70-talen och framåt som i opposition till tidigare, ofta biografiskt inriktad forskning, försökt komma fram till nya tolkningar av litterära texter utifrån nya teorier, utvecklade av bland andra Pierre Bourdieu, Judith Butler och Gérard Genette. Compagnon ger här prov på en högst pragmatisk inställning i sin diskussion om de nya teoriernas möjlighet att bidra till ökad förståelse av skönlitteraturen. *Les Antimodernes* kan delvis ses som skriven i protest mot en utbredd glorifiering av det moderna. De antimoderna är enligt Compagnon inte i första hand de konservativa och reaktionära. Istället gäller termen de som går framåt genom att titta i backspegeln. Enligt Jean-Paul Sartre var det så Baudelaire förhöll sig till moderniteten. Genom analyser av författare som Chateaubriand, Flaubert och Cioran visar Compagnon hur motståndet mot det moderna kunde ta sig uttryck.

Compagnons senaste verk, *La vie derrière soi*, om ålderdomens plats i vår civilisation, är en lärd odysse genom de skapande konsterna, en briljant uppvisning av kunskap. Här erbjuds en läsning som är oavbrutet tänkvärd och lustfylld. ✨

Lena Kåreland

FOTO: GETTY IMAGES

Hjälte här och där

BIOGRAFI

På hyllorna med sakprosa i amerikanska boklådor trängs alltid ett antal böcker om republikens tillkomst och nationens helgonförklarade Founding Fathers. Just nu känns det som om de är fler än vanligt, kanske för att förläggare med säkra trendnäsor anade att det behövs påminnelser om de demokratiska idealen. Ett par av de nya titlarna är: *Travels with George* om en nutida färd i Washingtons fotsår, *The Last King of America* om brittiske kungen Georg III och *Hero of Two Worlds* om markis de Lafayette.

Turister som har besökt Washington, har sannolikt spatserat över Lafayette Square framför Vita huset, men de är förmodligen mer intresserade av demonstranterna som alltid häckar här än av fördjupade funderingar över vem den lilla stadsparken är uppkallad efter. Men i den mån samma turister – eller nyinflyttade utländska utsända diplomater eller journalister – läst historieböcker skulde de veta att fransmannen Lafayette tillhör hjältarna i amerikanska frihetskriget. Han lämnade åtminstone två bestående arv efter sig: dels *Déclaration des droits de l'homme*, rättighetsförklaringen från 1789 som han skrev utkastet till med bidrag från Thomas Jefferson; dels de röd-blåvita färgerna i kokarden som används än idag.

Den populärhistoriske poddpionjären Mike Duncan är berömd för serierna *The History of Rome* och *Revolutions*. Den första blev fröet till bästsäljaren om den romerska republikens fall, *The Storm Before the Storm*, och den andra till nya *Hero of Two Worlds* om de amerikanska och franska revolutionerna. Lafayettes långa liv skildras strikt kronologiskt och boken är späckad med citat, fakta och

biografiska data, även om förhållandevis perifer figur.

Duncan pluggade franska och tog med familjen till Paris för att forska på plats. Han är öppen om sitt tillvägagångssätt med redogörelser för de många biografierna och det digra arkivmaterial som han har använt sig av, inte minst *Mémoires, correspondance et manuscrits du général Lafayette*, i sex volymer som släktingar sammanställde efter hans död. Omslaget pryds av målningen som återges i flera uppslagsverk. Lafayette med sitt smala ansikte, höga panna, kravatt och guldträsad uniform. Man kan bara beklaga att förlaget tydligen inte ville kosta på sig att illustrera med fler porträtt (även av hustrun, de franska kungarna, Robespierre, Danton, Marat) och bilder av slottet Château de Chavaniac i Auvergne där han föddes 1757, eller slottet Château de la Grange-Bléneau i Seine-et-Marne nära Paris där han avled 1834.

Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier tillhörde en adelsfamilj med anor som gick tillbaka till 1000-talet. När Gilbert, som han kallades, bara var två år gammal dödades hans far i strid. Sonen ärvde titeln markis de Lafayette och ännu en förmögenhet när modern avled tio år senare. Arvingen i den betydligt finare adelssläkten de Noailles höll ögonen på den stengården och föräldralöse 12-åringen för sin dotter Adriennes räkning och iscensatte en hemlig förlovnings. Ett ståtligt bröllop hölls när Adrienne var 14 och Gilbert 16 år gammal, och paret ingick självljakt i de allra förnämsta kretsarna kring den enväldige kungen Ludvig XVI och dennes hustru Marie Antoinette.

Den unge men blyge och klumpige markisen nöjde sig inte med den militära karriär som svärfadern ordnat åt honom. Istället riktade han blickarna mot självständighetsrörelsen på andra sidan

>>

Atlanten. Han var bara 19 år när han anlände ombord på fartyget med namnet *La Victoire* som han hade finansierat med egna medel. Ungefär då bytte han ut mottot på släktvapnet till *Cur Non*, Varför inte? Mod, risktagande, beslutsamhet, enstaka stunder av impulsiv dumdristighet och naivitet inför intrigerande rivaler kännetecknade sedan alltid Lafayettes agerande.

Den sträve och oåtkomliga befälhavaren för kontinentalarmén, George Washington, misstänkte att nykomlingen, som hade utlovats en hög officersgrad, bara var ännu en oduglig utländsk lycksökare. Men Lafayette utmärkte sig i slaget vid Brandywine 1777 trots att han blivit sårad, och Washington tilldelade honom en egen division. Förhållandet mellan de

”George Washington misstänkte att nykomlingen bara var ännu en oduglig utländsk lycksökare. Men Lafayette utmärkte sig i slaget vid Brandywine.”

två utvecklades senare till en varm farson-relation och Lafayette döpte sin egen son till Georges Washington de Lafayette.

Kriget gick uselt. Soldaterna hade knappt kläder på kroppen eller mat på tallriken. Våren 1778 erkände Frankrike indirekt koloniernas självständighet i ett avtal, och det ledde till krig mot England. En av de brittiska generalerna försökte tillfångata Lafayette, men denne fick nys om saken för att han var vaken och ”samtalade med en ung kvinna” (han ska ha haft flera älskarinnor). Efter två år återvände Lafayette till Frankrike och hyllades som den förlorade sonen, trots att han rent formellt flytt kung och fosterland.

Han ägnade sedan all energi åt mobilerings av medel och människor för att stärka Washingtons armé. Efter färden tillbaka igen fick generalmajor Lafayette leda försvaret av Virginia – och anses ha bidragit till att den brittiske generalen Cornwallis kapitulerade i Yorktown.

Men, om det nu var äregirighet och äventyrslystnad som lockade Lafayette över Atlanten, kom han snart att omfatta frihets- och rättighetsidealen. Till skillnad från tongivande män som Washington och Jefferson vände han sig också snart mot slaveriet. Han hade själv skadat den franska noblessens överdådiga leverne på mycket nära håll och kände allt större avsmak för ärvda privilegier.

Efter hemkomsten fick Lafayette, som aldrig behövt tänka på pengar, ekonomiska bekymmer och tvingades att avyttra tillgångar efter köpet av en ståtlig bostad på rue de Bourbon. Tillvaron tedde sig förhållandevis lugn under ett par år, med främjande av den amerikanska saken och ett aktivt engagemang mot slaveriet.

Stämningarna i landet jäste efter missväxt, hunger och galopperande priser. Lafayette drogs in i det accelererande händelseförloppet och trodde till en början att det skulle gå att sammanjämka monarkin med ökat inflytande för tredje ståndet, det vill säga alla: utanför prästerskapet och adeln.

Höjdpunkten för Lafayettes del inträffade 1790 när han innehade flera höga ämbeten, polischef, rådgivare till kungen, medlem i nationalförsamlingen, general och allmänt populär som politisk symbol. Men början till slutet kom när hans nationalgarde öppnade eld mot folkmassan som hade samlats på Champ de Mars på årsdagen av stormningen av Bastillen. Ludvig XVI:s medgörlighet inför reformkrav var falsk och han planera-

Brandywine: Lafayette utmärkte sig.

FOTO: ALAMY

de i själva verket att fly (Axel von Fersens roll nämns helt kort). Lafayette tvingade kungen att resa till Paris och visa sig i staden personligen.

Hans egen ställning blev ohållbar i och med jakobinernas maktövertagande och klappjakt på aristokrater. 1792 anklagades Lafayette för landsförräderi och han försökte rädda sitt skinn genom att ta sig över gränsen till Österrike. Istället kastades han i fängelse och hölls isolerad i flera år. Villkoren i mörka celler med vätan rinnande på väggarna spädde på hans eget motstånd mot den typen av bestraffning. Under tiden föll hustruns mor, syster och mormor offer för giljotinen, liksom Ludvig XVI och Marie Antoinette.

Lafayette omnämns som hjälte i två världar, men hans gloria lyser klarare i USA än i Frankrike. Han kände a-l-l-a som räknades och förekommer i åtskilliga berättelser om de amerikanska vännerna Thomas Jefferson, James Madison, John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John Hancock med flera. I det egentliga hem-

landet var han indragen i de komplicerade turerna kring Bourbonkungarna och Napoleon med upp- och nedgångar.

Bokens styrka ligger i första hand i beskrivningen av Lafayettes militära bedrifter och av hur hans tänkande påverkades av strömningarna på amerikansk mark – och av dramatiken före och under franska revolutionen. Nästan en tredjedel upptas sedan av Lafayettes år som framsynt bonde på La Grange och fortsatta deltagande i politiken under Napoleon och de sista Bourbonkungarna fram till julirevolutionen 1830.

Givetvis följer Duncan krigshjältens årlånga triumftåg genom de nu 24 delstaterna 1824–25 och återträffarna med vännerna. Att Duncan främst kommunicerar via talspråk märks. Det vill säga: språket kunde ha varit elegantare och rensat på formuleringar som ”ett fantastiskt första steg in på historiens scen”. Å andra sidan kommer oväntat ett och annat skratt, som vid Lafayettes flera icke politiskt korrekta anmärkning om att han inte kunde förlora sin skalp i förhandlingar med indianerna eftersom inte mycket av hans hår återstod.

På ett ställe beskriver Mike Duncan Lafayettes personlighet som ”passionerad, sprittande, ivrig, intim och vänlig” med tillägget att dessa drag uppskattades i Amerika. Duncan har, som framgått, uppfyllt den uttalade ambitionen att skildra Lafayettes upplevelser efter vistelserna i USA. Avsikten var alltså knappast att spekulera i framtida amerikansk-franska relationer, men han kunde ha gjort en liten utvikning.

I flera årtionden efter koloniernas frigörelse från England tilltog motsättningarna mellan ett pro-franskt och ett pro-brittiskt läger. Det blev en definitiv seger för det senare och en – kanske fördomsfull – förklaring är personlighetsdrag och rivalitet om vem som egentligen banade väg för frihet, jämlikhet och broderskap. Åtskilliga amerikaner har Paris på sin *bucketlist*, men det tycks inte bidra till ökad förståelse och det gnisslar till och med när utrikesministrar som John Kerry och Antony Blinken talar flytande franska. ✨

Karin Henriksson

HERO OF TWO WORLDS
THE MARQUIS DE LAFAYETTE IN THE AGE OF REVOLUTION
MIKE DUNCAN
Public Affairs 2021

Biljardbollar: kan de hållas ansvariga för något alls?

FOTO: KLARA KULIKOVA/UNSPLASH

Genvägar och senvägar

BIOLOGI

Dubai planerar att kartlägga samtliga tre miljoner medborgares dna – av hälsoskäl. Artificiellt intelligenta dataprogram ska sedan söka igenom materialet och identifiera potentiella hälsorisker i förväg. Vad är informationen värd? Hur kan den missbrukas? Och vad tänker Kina göra?

Vare sig vi gillar det eller inte, är det sannolikt att gentester snart kommer att användas i anställningsintervjuer, och för att avgöra vilken utbildning människor är bäst lämpade för, skriver Yulia Kovas och Fatos Selita. Här finns en jättemarknad som ännu inte har öppnat sig – och vem bryr sig om småsaker som relevanta fakta när det finns pengar att tjäna?

Hundratals gener avgör om du blir en bra maratonlöpare, men de företag som erbjuder sig att hjälpa föräldrar att avgöra om deras barn bör satsa på en idrottskarriär testar fyra av dem, och lämnar sedan sitt utlåtande. Med sin bok *Oedipus Rex in the Genomic Era* vill Kovas och Selita höja allmänhetens kunskaper om hur gener fungerar. Hon är professor i genetik och psykologi, och han är jurist; båda vid Goldsmiths, University of London.

När vi översköljs av genetisk information gäller det att inte luras av förväntningseffekter. Förväntningseffekterna går att studera: redan att få genetisk information kan förändra folks biologi. I en stu-

die där försökspersonerna fick veta att deras gener gav dem sämre fysisk uthållighet slutade de träna, blev trötta fortare och fick sämre syreupptagningsförmåga – trots att de i verkligheten hade gener för bättre fysisk uthållighet än genomsnittet. Samma sak med en studie där folk felaktigt fick veta att deras gener gjorde att de fortare kände sig mätta: de började äta mindre och fick trots det högre halter av mättnadshormon i blodet. ”Vissa av de kroppsliga förändringarna var större än genernas faktiska effekter”, kommenterar Kovas och Selita.

Varje gång jag läser om genetik förundras jag över samma sak: det är märkligt att människan har så svårt att förstå levande processer. Det som borde vara det allra mest naturliga för oss, att föreställa oss levande varelser som just levande – det vill säga: växande, föränderliga, lärande, aktiva, påverkande och påverkade – väcker så stort tankemotstånd. Vi föredrar att tänka i termer av statiska tillstånd hellre än kontinuerlig utveckling, vi föredrar att betrakta biologiska organismer som döda föremål, som enkla input-output-mekanismer, som oföränderliga och ödesbestämda. Det märks lika tydligt vare sig det handlar om gamla fördomar (i den där familjen ligger tjuvaktighet i blodet), nya fördomar (generna kontrollerar allt, som programvaran i en dator) eller kreativa kombinationer av gammalt och nytt: vi ryssar behöver en stark ledare, det ligger i våra

gener, säger en av intervjupersonerna i Svetlana Aleksijevitjs *Tiden second hand*.

Föreställer vi oss själva som döda maskiner måste vi sedan, som kompensation, göra maskinerna levande. Jag miss-tänker att det är därför förhoppningarna om artificiell intelligens och medvetna maskiner har blivit så upptrissade.

Det kan vara en historisk olycka att genetiken råkade utvecklas samtidigt med datatekniken: det har lett till att den senare har blivit en metafor för den förra. Vid en första anblick ser det ut som en perfekt överensstämmelse. Gener är kod – och digitala ettor och nollor är också kod! Biologi och informationsteknologi förefaller likna varandra så mycket att jämförelsen blir omöjlig att motstå. I båda fallen är det koden som är det viktiga, medan hårdvaran är betydelselös och utbytbar. Alltså är vi inget annat än maskiner, styrda av vår genetiska kod, på exakt samma sätt som när en laptop styrs av Windows – så ser den populära föreställningen ut. Det är en vanföreställning som varje seriös bok om genetik behöver bryta sönder.

Kovas och Selita försöker bryta sönder den genom att börja i en annan ände: med skönlitteraturen. Du tror att du har öppnat en bok om genetik, och får istället läsa ett par filosofiska kapitel som utgår från Sofokles pjäs om kung Oidipus. Förutom Sofokles använder de sig också av Demokritos, Epikuros och Lucretius – som om inget värt att uppmärksamma hade hänt inom filosofi och litteratur sedan antiken. >>

Jag tror att det är en mycket mer effektiv strategi att vara konkret och teknisk: förklara för läsaren, tydligt och pedagogiskt, vad gener gör och inte gör. Detta spar Kovas och Selita till den senare hälften av boken. Även där undviker de konkreta exempel alltför ofta, kanske i tron att det gör texten lättare för den allmänhet de riktar sig till, men när tydliga, praktiska exempel saknas återstår bara en handfull abstraktioner, vilket inte underlättar läsningen. Jämför med den svenskspråkiga forskaren och essäisten Georg Klein: han förstod att det är teknikaliteter som gör en bok om genetik intresseväckande och lättillgänglig.

Ju mer man lär sig om hur gener verkligen fungerar, desto sämre passar den populära föreställningen att genetik och biologi i grunden inte är något annat än informationsteknologi. Ingen dator behandlar sitt operativsystem på samma sätt som en cell använder sitt dna. Cellen redigerar aktivt de gener den läser, i en process som mest av allt påminner om att klippa film: sekvenser klipps bort, flyttas,

"Hur uppfostrar man ett barn om man är övertygad om att människor inte kan bli något de inte redan är?"

klistras ihop i en ny ordningsföljd. Detta innebär att samma dna-sekvens kan koda för en mängd olika proteiner. Instruktionerna för att tillverka proteinet ligger inte i genen, utan lika mycket i klippningen.

Redan här kan man börja fråga sig vem det är som styr: Är det genen som utnyttjar cellen, eller cellen som använder sig av genen? Det svar som framgår om man tränger djupare in i genetiken är att frågan bygger på en typiskt mänsklig föreställning: vi vill veta vem som bestämmer, vi vill hitta chefen i toppen av hierarkin. Vi startar med föreställningen att vi, om vi bara letar tillräckligt noga, kommer att hitta en enda central punkt som styr; resten är bara ett maskineri som utför de order som kommer från centrum. Det är en dålig utgångspunkt för den som vill förstå biologiska varelser.

Vad genetikerna har att säga oss, om vi vill lyssna till den, är att vi behöver lära oss att tänka på ett helt annat sätt: den tankemodell vi behöver vänja oss vid liknar ett nätverk med mängder av ömsidigt påverkande delar. Det finns ingen chef. Det som finns är en komplicerad väv av orsaker och verkningar; en väv som förändras medan den väver fram sig själv. Genen påverkar cellen, som i sin tur påverkar genen. Båda påverkas av miljön; de erfarenheter som organismen gör under livet påverkar vilka gener som kommer att aktiveras. Och vad avgör hur

miljön ser ut? Organismen. Varje organism förändrar den miljö där den lever, medvetet eller oavsiktligt, och anpassar sig sedan till dessa förändringar, samt till alla de andra organismer som omger den.

De flesta av människans egenskaper är polygeniska och multifaktoriella, skriver Kovas och Selita. Varje egenskap beror av mängder av gener i kombination med mängder av miljöfaktorer. Redan när det gäller kroppslängd är hundratals gener involverade – gener som var för sig kan ingå i flera olika nätverk med hundratals andra gener som avgör andra egenskaper. Det här innebär att det inte är någon enkel sak att förklara vad en gen gör. Samma genvariant kan öka risken för blodsjukdomen sicklecellanemi och förbättra motståndskraften mot malaria. Om våra livsvillkor förändras kommer genens effekter också att förändras: en gen som hjälpte oss att överleva svältperioder för 15 000 år sedan har visat sig öka risken för diabetes när vi omges av mat i överflöd.

Den som vill ägna sig åt genmanipu-

cerade natur, men använder ordet "komplexitet" så ofta att jag känner allergin börja klia i halsen. Fördelen är att de inte romantiserar komplexiteten: de har förstått att determinismen inte försvinner ur systemet bara för att antalet delar blir oöverskådligt stort. En komplex maskin är i princip lika förutsägbar som en simpel.

Social rörlighet – eller brist på den – beror delvis på genetiska faktorer, skriver de. Även när det gäller psykologiska egenskaper som koncentrationsförmåga och impuls kontroll har generna ett visst, mätbart inflytande. Om stora människogrupper är statistiskt förutsägbara för den som känner till deras gener – vad kommer det att innebära för politik, rättsväsende och för det övervaknings-samhälle som växer fram på internet? Och vad innebär det för den fria viljan?

Det är här Oidipus kommer in i bilden. Sofokles pjäs är full av ironiska vändningar som inte har förlorat sin effekt på 2 400 år. Kovas och Selita använder sig av Oidipus för att diskutera vilja, slump, förutsägelser, misstolkningar och determinism. Har man en deterministisk människosyn blir människor inget annat än biljardbollar på ett bord – och kan en biljardboll hållas ansvarig för vad den gör?

Utan fri vilja blir juridiken irrelevant – något de till att börja med inte ser som ett problem. De har gott om invändningar mot hur rättsskipningen fungerar idag. "Det är otroligt", skriver de, "att domsluten fortfarande påverkas av samma missuppfattningar, samma tendenser att felaktigt tillskriva andra människor inre egenskaper och av vår subjektivitet (som gör att vi identifierar oss med och sympatiserar med människor som liknar oss själva)." Föreställningen att vi har en fri vilja, och att konsekvenserna av våra handlingar leder till att vi får vad vi förtjänar, är "vanföreställningar" som är sammankopplade i "en odelbar, dubbel förbannelse".

Om vi överger den fria viljan "kan vi nå fram till ödmjukhet", skriver de, och skisserar sedan en framtid där maskininläring, genetik och neurovetenskap ska ge perfekt kunskap om alla de faktorer som ledde fram till ett brott. Det låter inte så ödmjukt; det påminner mer om de samhällen som science fiction-författarna brukar varna för. Och när föreställningen att straff och belöningar har ett moraliskt värde kastas bort, kommer en gammal bekant in genom den andra dörren: tanken att använda straff och belöningar som instrument. Vi kan fortfarande belöna människor, inte för att de förtjänar det, utan "för att uppmuntra folk att ägna sig åt socialt önskvärt beteende".

FOTO: ALAMY

Oidipus: hur fri var hans vilja?

lation av människor bör komma ihåg att gener inte är en rad enkla strömbrytare på en kontrollpanel – av eller på, smart eller dum, bruna ögon eller blå. Om du skannar dina gener, skriver Kovas och Selita, kommer du inte att få ett antal definitiva svar om vem du är. Du kommer att få risker och sannolikheter: högre risk för bröstcancer än genomsnittet, och så vidare. Om de risker eller möjligheter som finns i ditt dna ska utvecklas, beror i sin tur på din miljö och dina egna handlingar.

Motsättningen mellan arv och miljö förefaller olöslig, men vid forskningens frontlinjer har genetikerna redan övergett den. "Gener och miljö samarbetar alltid", skriver Kovas och Selita. De vill hjälpa läsaren att förstå människans kompli-

Om ingen kan göra något annat än de redan gör – vad händer då med levande varelsers förmåga att växa, utvecklas, påverkas och lära sig nya saker? Skaffar man sig den sortens människosyn har man sannolikt lämnat biologin bakom sig. Hur uppfostrar man ett barn om man är övertygad om att människor inte kan bli något de inte redan är?

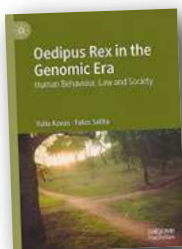
Kovas och Selita vill inte leva i ett samhälle där den fria viljan är avskaffad, men deras försök att försvara den är inte lika övertygande som deras ansträngningar att ifrågasätta den. Viljans frihet räddas till sist med en hänvisning till kvantfysikens osäkerhetsprincip, och med hjälp av begreppet ”emergent” – ett komplicerat system kan uppvisa egenskaper som är mer än summan av dess delar. Människan är ”determinerad men inte (fullständigt) förutsägbar”, konstaterar de.

Sedan tidigare vet jag att Kovas har ett socialt rättvisepatos som kan förvåna dem som inte har följt med forskningens utveckling. Darwinister pratar inte längre om själviska gener, utan om att altruism och moral har selekterats fram av evolutionen. Genetiker har börjat undersöka hur sociala orättvisor påverkar vilka gener som stängs av eller aktiveras i kroppen. Detta perspektiv saknas tyvärr i *Oedipus Rex in the Genomic Era*. Paradoxalt nog har humanisterna samtidigt övertagit den människosyn som biologerna har övergett: de talar om ras och kön så att de ibland låter som fördomsfulla biologer från förra sekelskiftet (se min artikel ”Det stora skiftet” i *Axess* 3/2021).

Kovas och Selita vill förbättra allmänhetens ”genetiska läskunnighet” inför den framtid som väntar. Med bättre kunskaper kommer vi att kunna göra förnuftiga val, skriver de. Visst. Men vill vi vara förnuftiga? Deras eget favoritexempel, pjäsen om Oidipus, får mig att tvivla en aning. Personerna runt Oidipus,

som anar eller vet mer än han, råder honom att inte gräva för djupt i det förflutna. Han svarar: ”Jag börjar få nog av alla dessa goda råd.” ✨

Håkan Lindgren

OEDIPUS REX IN THE GENOMIC ERA
HUMAN BEHAVIOUR, LAW AND SOCIETY

YULIA KOVAS &
FATOS SELITA
Palgrave Macmillan 2021

Merkel–Macron–Putin: starka tillsammans.

FOTO: TT

Vanskelig balansakt

POLITIK

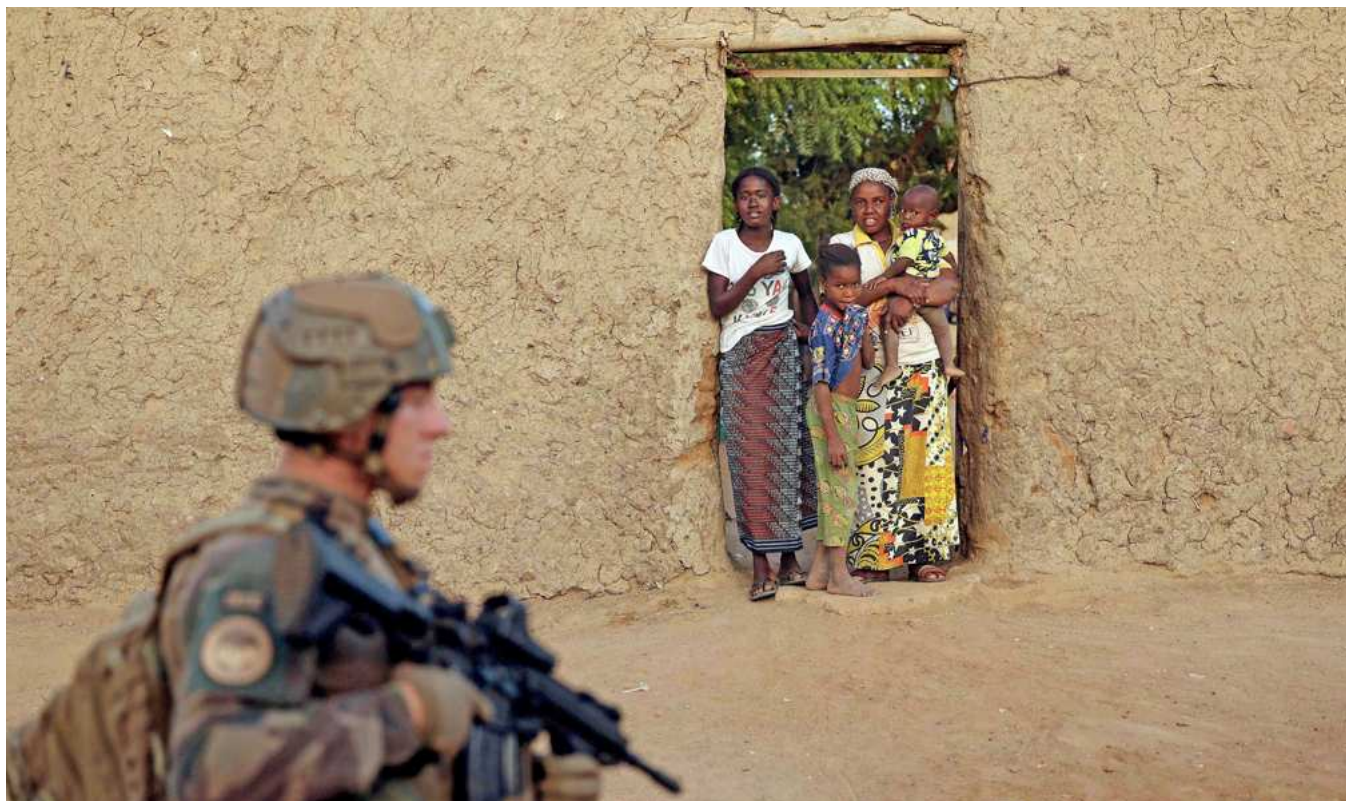
Frankrike kan inte längre åstadkomma särskilt mycket på egen hand i den internationella politiken. Den gaullistiska betoningen av suveränt nationellt handlande lever vidare retoriskt, men har i sak mist sin relevans i ett läge då västvärlden som helhet tappar inflytande. Den initiativförmåga Frankrike onekligen besitter skulle komma bättre till sin rätt om landet kan lära sig konsten att samverka med andra. Detta är de centrala idéerna i diplomaten Michel Duclos nya analys av fransk utrikespolitik. Duclos, verksam vid Institut Montaigne i Paris, har gjort en intelligent och nyanserad genomgång, av hög aktualitet inför det franska presidentvalet i april i år.

Enligt Duclos saknar Frankrike en fungerande internationell strategi och hamnar allt oftare på mellanhand, vilket senast illustrerades av den bryska avpolletteringen från Australiens ubåtsprogram. Redan Sovjetunionens fall och Tysklands återförening rubbade, skriver Duclos, Frankrikes geopolitiska kompass. Charles de Gaulle hade efter andra världskriget ingjutit självförtroende hos fransmännen efter mer än ett sekel av

förödmjukelser. Generalen erbjöd en psykologisk revansch för nederlagen 1815, 1870 och 1940, och för den gnagande känslan av underlägsenhet gentemot Storbritannien och Preussen/Tyskland. Duclos tillägger att avundsjukan mot Storbritannien fick särskild svärta av att briter, när den koloniala epoken gick mot sitt slut, till skillnad från Frankrike hade successionen ordnad; USA säkrade fortsatt anglosaxisk dominans. De Gaulle proklamerade att ”den som inte längre är mäktig, måste vinnlägga sig om storhet”. Det betydde att mot alla odds hävda Frankrikes plats bland världens ledande länder. Inträdesbiljetten var ett oberoende kärnvapen. Och Frankrike skulle skapa sig ett utrymme genom att ”balansera” mellan supermakterna.

Socialisten François Mitterrand anslöt sig i stort till de Gaulles linje, inte minst genom att ställa sig bakom kärnvapnet, som han hade fördömt sedan det hade kommit till. Men det föll på Mitterrand att för fransk del hantera slutet på kalla kriget. Hur skulle Frankrike balansera mellan supermakter, när det bara återstod en enda? Och hur skulle Frankrike hantera den förändring i styrkebalansen som den tyska återföreningen innebar? Ett fördjupat EU-samarbete, med den gemensamma valutan som central komponent, blev Mitter-

>>

Fransk trupp i Mali: bekämpar jihadism.

FOTO: TT

rands lösning på ett europeiskt maktpolitiskt dilemma. Mitterrand pläderade för ett starkare och mer "politiskt" EU, men höll samtidigt fast vid att Frankrike skulle föra en egen global politik. Denna ambivalens har präglat fransk utrikespolitik sedan dess.

Mitterrands efterträdare Jacques Chirac grep tillfället att demonstrera Frankrikes oberoende hållning genom att i februari 2003 avvisa USA:s och Storbritanniens begäran om bemyndigande av FN:s säkerhetsråd att invadera Irak. Frankrike valde en teatralisk konfrontation mot sina allierade, och utrikesminister de Villepin antydde till och med att ett nytt samförstånd i viktiga frågor kunde skönjas mellan Paris, Berlin, Moskva och Peking.

Michel Duclos beskriver händelserna 2003 som ett sent, kanske ett sista, ärevarv för den gaullistiska politiken. Under åren som följde samordnade sig Frankrike mer med USA, i synnerhet i "kriget" mot terrorismen. Liksom USA engagerade sig Frankrike i militära operationer med osäkra eller negativa resultat. Och allt oftare tycktes reellt politiskt inflytande glida Paris ur händerna.

2011 intervernerade Frankrike militärt, tillsammans med Storbritannien, med halvhjärtat amerikanskt stöd, i Libyen för att skydda civilbefolkningen mot övergrepp från Muammar al-Khadaffis armé. Men målsättningen utvidgades till

att även avsätta al-Khadaffi. Med hjälp av fransk spaning lokaliserades den flyende diktatorn av rebellerna, som bums tog livet av honom. Landet hamnade i ett tioårigt kaos.

2013 ingrep Frankrike i Mali för att avvärja hotet från jihadisterna i norra delen av landet. Operationen var framgångsrik, men landets ledning var svag och kastades senare över ända i en militärkupp. Jihadisterna spred ut sig och hotade grannländer som Niger och Burkina Faso. Frankrikes militära insats växte och omfattar när detta skrivs ca 5 000 soldater. Andra länder, inklusive Sverige, har engagerat sig, både i den franska militära operationen och i den flerdimensionella FN-insats som etablerades i området. Sammantaget riskerar krishanteringen i Sahelområdet svaga statsbildningar att bli något av ett franskt Afghanistan. Den koalitioner Frankrike leder riskerar att fastna, alternativt att man tvingas att dra sig ur med oförrättat uppdrag.

2013 inträffade också vad Duclos beskriver som den andra stora chocken efter Sovjetunionens fall: Obamas tomma hot om en "röd linje" mot al-Assads användning av kemiska vapen i Syrien. Det var ett första påtagligt tecken på vikande amerikanskt engagemang som, hävdar Duclos, Ryssland tog fasta på, både när man invaderade Krim året efter och när man militärt säkrade Assadregimens fortbestånd i Syrien.

Efter sitt tillträde 2017 sökte Emma-

nuel Macron en roll för Frankrike i den syrisk krisen. Vladimir Putin var en av Macrons första gäster i Paris, och den franske presidenten betonade att ingen internationell fråga kunde lösas utan rysk medverkan. Macron bjöd in Putin igen till förtroliga samtal 2019. Den ryske presidenten, å sin sida, såg knappast Frankrike som någon oundgänglig aktör i Syrien. Macron kammade noll i sin dialog med Putin, och många EU-partner ställde sig frågande till detta okoordinerade initiativ.

Frågetecknen blev inte färre när Macron hösten 2019 i en intervju förklarade att Natoalliansen var "hjärndöd". På frågan om Macron ansåg att alliansens försvarsgaranti alltså var giltigt svarade han: "Jag vet faktiskt inte." Den omedelbara anledningen till uttalandena var att Trump dragit bort amerikanska trupper från det av kurderna kontrollerade norra Syrien och därmed lämnat fältet öppet för Natolandet Turkiet att invadera området. 100 000 människor drevs på flykt och västländernas stöd till kurderna i det syrisk inbördeskriget gick om intet. Men många europeiska partner ansåg att Macron med sina Natouttalanden bidrog lika mycket som Trump till att skapa osäkerhet om de transatlantiska relationernas framtid.

Frankrikes fortsatta Libyenpolitik betecknas av Duclos som ett annat exempel på solospel, denna gång med katastrofalt resultat. Medan den forna

kolonialmakten Italien stod bakom försöken att bilda en samlingsregering i Tripoli, stödde Paris krigsherren Khalifa Haftar i östra Libyen. Frankrike sammanförde visserligen Haftar med företrädare för regeringen i Tripoli, men generalen rörde sig inte en tum, och sände istället sin armé för att inta huvudstaden. Haftar ansågs i Paris vara en pålitlig jihadist-bekämpare, och Frankrike hade stora vapenaffärer med Haftars närmaste vänner i Mellanöstern, Egypten och Förenade Arabemiraten.

Tyskland och Italien gjorde en del ansträngningar för att åstadkomma vapenvila, men då var det för sent. Både Ryssland och Turkiet ingrep. Ryssland stödde Haftar, men levererade vapen till båda sidor. Koalitionen i Tripoli räddades genom en turkisk militär intervention. Som i Syrien ställdes européerna offside genom sin oförmåga att agera samfällt.

Macron följde alltså, åtminstone i början av sin mandatperiod, i stor utsträckning en traditionell fransk linje. Men andra element i presidentens agerande tyder enligt Duclos på en intuitiv insikt om Frankrikes "strategiska ensam-

ka folkvalda skulle alltså lyftas bort från sina nationella intressesfärer och istället representera genuint europeiska politiska partier. Macron ville dessutom ge Europaparlamentet initiativrätt.

Sorbonnetalet var i sig en soloföreställning, men innehöll också en markering om vikten av nära dialog mellan EU-partner, och Macron indikerade till och med sin "första krets", nämligen Tyskland, Italien, Spanien, Portugal, Nederländerna, Belgien och Luxemburg. Med Tyskland tecknade Frankrike ett ambitiöst samarbetsavtal 2019 med målet att samordna politiken på alla områden. Ett liknande avtal slöts med Italien 2021. Det stora återhämtningsprogram efter covidpandemin som EU beslutade om i juli 2020 var utan tvekan Macrons största framgång i EU-politiken, resultatet av ingående förhandlingar med Tyskland. Även om programmet i sig är tillfälligt, kommer det, tror Duclos, att få långsiktiga integrerande effekter. Detsamma gäller den, i förstoundersökta, centraliseringen av inköp och distribution av covidvaccin.

Macrons Kinapolitik präglades, noterar Duclos, av påfallande försiktighet.

"Mitterrand pläderade för ett starkare och mer 'politiskt' EU, men höll samtidigt fast vid att Frankrike skulle föra en egen global politik."

het", och om behovet av ny kompassriktning. Duclos framhåller EU-politiken, förhållandet till Kina, en förnyad tonvikt vid multilateral diplomati och en ny Afrikapolitik.

I ett tal vid Sorbonne-universitetet hösten 2017 skisserade presidenten en reformplan för ett "suveränt, enat och demokratiskt EU", sannolikt den mest federalistiska vision som någon fransk president har presenterat. Under rubriken europeisk suveränitet berörde Macron den militära dimensionen ganska flyktigt. Han talade mer om att göra euron till en internationell reservvaluta, att nå en gemensam asylpolitik och gemensamt skydd av yttre gräns, upprätta mönsterbildande handel med utsläppsrätter, reglera och beskatta nätverksgiganterna, införa en europeisk bolagsskatt och driva en handelspolitik byggd på reciprocitet. Men mest värda att notera var kanske Macrons idéer om ett demokratiskt EU, eftersom den franska hållningen hittills hade varit att det är medlemsstaternas demokrati som ger EU dess legitimitet. Fransk entusiasm för Europaparlamentet har varit måttlig. Men Macron uttryckte stöd för transnationella listor i valet till detta parlament. De europeis-

Med Xi Jinping försökte Macron inte ens lansera någon dialog på tu man hand. När Xi kom på besök i Paris 2019 hade Macron både Merkel och EU-kommissionens ordförande Juncker vid sin sida. Och även vid sitt svarsbesök i Peking åtföljdes Macron av representanter för Tyskland och EU. Den franska Kinapolitiken är, enligt Duclos bedömning, i sak något stramare än Tysklands (man var snabbare med att utesluta Huawei från 5G, och man har drivit åtgärder inom EU för att granska kine-

Franska kärnvapen: gör landet viktigt.

FOTO: TT

siska investeringar), men Macron valde att slå följe med Merkel, som hade bråttom att sluta investeringsavtal med Kina så snart Peking gjort de nödvändigaste eftergifterna, och innan Biden hunnit tillträda. Enligt Duclos har man inga illusioner i Paris om att enskilda europeiska länder kan utöva inflytande i kraftmätningen mellan Kina och USA, men att ett samlat EU har aningen större möjligheter, åtminstone inom handel och högteknologi. Duclos drar för övrigt en lans för samordning mellan EU och USA i Kinapolitiken, i mild polemik med dem som hävdar att Frankrike och/eller EU bör inta en mellanposition.

När Donald Trump blockerade WTO och lämnade Parisavtalet, liksom överenskommelsen om Irans nukleära program, valde Macron att göra multilateralism till en ny fransk prioritet. Han betonade särskilt den moderna multilateralismens arbetsmetod, det vill säga: tematiskt samarbete inte bara mellan stater, utan även med deltagande av lokalpolitiker, civilsamhälle, forskning, intresseorganisationer och näringsliv. Macron initierade två toppmötescykler, dels "One Planet Summit", inriktad på klimat och miljö, dels "Paris Forum for Peace", tänkt som en ärlig samhällspolitisk pendang till World Economic Forum i Davos. Macron försökte sig till och med på ett "toppmöte" där inga regeringar deltog alls, inriktat på Afrikas unga generation. Macron deklarerade att Frankrike måste ta sig ur sitt exklusiva intresse för det frankofona Afrika och satsa på hela kontinenten, en förutsättning för att man skulle kunna delta fullt ut i den mer aktiva Afrikapolitik som han ansåg att EU borde utveckla. I Macrons Afrikasatsning ingick att vädra ut mörkare episoder, och han lät göra en genomgång av möjliga försoningsåtgärder gentemot Algeriet, och tillsatte en sanningsskommision om Frankrikes roll i samband med folkmordet i Rwanda.

Ambivalensen i fransk utrikespolitik har inte upphävts med Macron men, hävdar Duclos, argumenten för att satsa mer helhjärtat på EU har fått ökad tyngd. De auktoritära stormakternas ökade aggressivitet och osäkerheten kring USA:s hållning innebär att unionen, om den inte förmår åstadkomma ett autonomt agerande, riskerar att bli ett slagfält för externa krafter. Dynamiken mellan medlemsländerna har blivit mer komplex, vilket kräver mer lyhördhet än vad Frankrike hittills visat. Duclos sammanfattar sina egna rekommendationer till franska beslutsfattare i fyra punkter:

- Lansera inga större initiativ utan föregående europeiskt samråd – och inte bara med Tyskland.

>>

- Även om Tyskland och Frankrike är överens om institutionella reformer, inklusive fördragsändringar, vore det klokt att skjuta upp dem, och under de närmaste åren arbeta med närliggande utmaningar, som återhämtning post-covid och asyl/migration/gränsbevakning.

- Minska betoningen av EU:s militära organisation. Ägna större intresse åt EU-ländernas säkerhet i bred mening, inklusive exempelvis militär närvaro i Baltikum.

- Sök ett nytt handelslag mellan EU och USA. Frankrikes inflytande i EU har alltför länge hämmats av reell eller påstådd avoghet mot Washington. I en uppgörelse med USA bör en bättre balans vad gäller fördelning av de militära bördorna vara möjlig. Bidenadministrationen har visat en öppenhet för europeisk förmåga som komplement till Nato.

I nästa andetag konstaterar Michel Duclos dock torrt att de europeiska grannarna numera har förtroende för Frankrike bara "fram till nästa val". Det som hände i USA kan inträffa också i Frankrike. En högerextrem valseger skulle i det franska toppstyrda systemet innebära en större omvälvning än närvaron av populister i en eller annan europeisk koalitionsregering. Extremhögerens båda kandidater i 2022 års presidentval samlar tillsammans drygt 30 procent av opinionen. Den klassiska högerens kandidat, Valérie Pécresse, anpassar sitt budskap i kulturchauvinistisk riktning.

Så även om Macron blir omvald är det osannolikt att något entydigt val görs till förmån för den euroatlantiska inriktning som Duclos förespråkar. Den gaullistiska idén om en fransk särställning är djupt förankrad i opinionen. Parallellen med den svenska självbilden är slående. Men i såväl Frankrike som Sverige kommer EU:s "strategiska autonomi" oundvikligen att ta allt större plats i politiken, helt enkelt därför att trovärdiga alternativ saknas. ✖

Magnus Robach

**LA FRANCE DANS LE
BOULEVERSEMENT
DU MONDE**
MICHEL DUCLOS
Editions de
l'Observatoire 2021

The Getty Commodus: av oklart ursprung.

FOTO: GETTY IMAGES

Mördare, psykopater och sadister

HISTORIA

Som den framstående latinist hon är har Cambridgeprofessorn Mary Beard insett visheten i Horatius ord om att man bör förena nytta med nöje. Utan att tumma på de akademiska dygderna har hon i böcker som *SPQR. Historien om det antika Rom* (2015, på svenska 2016) gjort romersk historia både rolig och nyttig för alla som vill lära sig av det förflutna. Hon är en ofta sedd gäst på brittisk tv och alltid värd att lyssna till.

Hennes senaste bok, *Twelve Caesars. Images of Power from the Ancient World to the Modern*, är inte bara en briljant illustration av hur arvet från Rom fortfarande är verksamt utan också mycket underhållande. Det är så här humaniora ska bedrivas. Författaren har till och med lyckats att göra något vanligen så uttråkigt som numismatik riktigt fängslande.

Annars skiljer sig *Twelve Caesars* inte mycket från vad Beard tidigare har sysslat med. Det är inte främst antikens historia i sig som hon nu har ägnat sin uppmärksamhet åt, utan hur den har

använts under senare tider, dess receptions historia, inte minst i form av bilder.

Som utgångspunkt har Mary Beard tagit Suetonius kejsarbiografier, som skrevs någon gång i början av andra århundradet efter Kristus. Där berättar den romerske historikern om de tolv första kejsarna från Julius Caesar, som mördades vid *idus martiae*, den 15 mars år 44 f Kr, fram till Domitianus, som mördades år 96 e Kr.

Det är, för att uttrycka det milt, en brokig samling som Suetonius beskriver. Några få av dessa tolv kejsare förefaller har varit ganska okej – om man inte har för stora krav – men här finns det gott om mördare, psykopater, sadister och annat slikt. Caligula, Nero och Vitellius är några av de värsta. Inte att undra på att många mördades, lynchades eller tvingades till självmord. Att vara romersk kejsare var ett riskfyllt arbete.

Professor Beard är den första att betona att mycket av vad som har skrivits om dessa gestalter inte kan beläggas, i all synnerhet inte av någon som beskriver sig själv som en "klassicist, historiker, lärare, skeptiker och då och då glädjedödare".

Många har försökt att korrelera Suetonius beskrivningar med kända statyer, men Beard visar att det flesta, ja

”Kejsarstatyer var tidigt ett sätt att göra makten synlig. Alltifrån Caesars dagar så restes de lite överallt i imperiet. Men större spridning hade bilder på mynt.”

nästan alla, sådana försök är dömda att misslyckas. Överhuvudtaget krävs en hel del detektivarbete när man skriver om skulpturer, ofta kan experterna inte enas om deras ålder och ursprung. Ett tydligt exempel är den så kallade Getty Commodus. Commodus var en ökad kejsare, som väl idag är mest bekant som skurken i Ridley Scotts film *Gladiator*. Så sent som år 2006 ordnades en konferens om statyn, men någon samsyn nådde man aldrig fram till. Det är fortfarande osäkert om statyn är antik, modern eller en blandning. Det är nämligen inte ovanligt att man tog huvudet från en staty och satte det på en annan. Detta är ett skäl att konsthistorien vimlar av felaktiga identifieringar.

Kejsarstatyer var tidigt ett sätt att göra makten synlig. Alltifrån Caesars dagar så restes de lite överallt i imperiet. Kejsar Augustus såg till att hans bild spreds vitt och brett. Idag är vi kanske mest vana att tänka oss romerska kejsare i marmor. Har vi inte sett dem på något museum så har vi sett bilder av statyer eller, för äldre generationer i vårt land, läst om dem i Viktor Rydbergs *Romerska kejsare i marmor* från 1877.

Men dessa statyer var inte det enda, eller ens vanligaste, sättet att avbilda kejsare. Större spridning hade bilder på mynt. Arkeologer har dessutom hittat kakformor som visar att tidens romare åt bakverk med kejsarens bild.

De mest berömda av alla senare kejsarbilderna finns inte längre att beskåda, eftersom de förstördes i en brand på 1700-talet. Beard ägnar åtskilliga sidor åt Tizians elva målningar, som börjar med Julius Caesar. De avslutas med Titus som rege-

rade i två år fram till 81 då han, antagligen, förgiftades av sin bror Domitianus. Ingen vet riktigt varför Tizian målade endast elva och inte de förväntade tolv kejsarna.

Frederico av Gonzaga, hertig av Mantua, beställde dessa målningar på 1530-talet; de kom att bli vida berömda och prisades som oförligenliga mästerverk. När hertigfamiljen i Mantua råkade hamna på obestånd tvingades man sälja konstverken till Karl I av England, som drabbades av ett värre öde än obestånd. Han avrättades 1649, varpå Tizians målningar såldes vidare till Spanien där de tillsammans med hundratals andra verk förstördes i en eldsvåda. Velázquez *Las Meninas* (som så småningom inspirerade Michel Foucault) var en av de få som räddades från lågorna, då någon hade sinnesnärvaro att kasta ut tavlan från ett fönster.

Men trots att målningarna förstördes har de fortsatt att spela en roll i framställningen av kejserlig makt och prakt. På 1600-talet blev Tizians verk kopierade av Aegidius Sadeler i en serie inflytelserika gravyrer, som i sin tur gav upphov till förfälskningar. Så sent som i slutet av 1800-talet försökte auktionshuset Christie's pränga ut några förfälskningar av Tizians kejsarporträtt. Alla såldes för under fem pund, köparna verkar ha förstått att det inte handlade om äkta vara.

Mary Beard är själv skicklig på att avslöja förfälskningar och fromma myter om dessa alltså i de flesta fall ganska förfärliga härskare. En av de värsta var den ökände Vitellius som regerade under några månader år 69 e Kr, då en mobb hade fått nog av hans vanstyre och grymheter. Folket, eller i alla fall en liten del av det, tog saken i egna händer och lynchade kejsaren. Han efterträddes av Vespasianus, som hade den bland kejsare stora turen av fredligt dö-

sotdöden. Idag är han väl mest ihågkommen för att ha lånat sitt namn till Paris pisssoarer, så kallade *vespasiennes*.

Trots att Vitellius tid vid makten blev kort så har han ändå kommit att spela en viss roll i västerländsk konst. Längre trodde man att en skulptur av en ganska rundhyllt romare föreställde honom – nutida forskare har dock degraderat statyn till att föreställa ”okänd romare”. Men innan modern forskning hade anonymiserat ansiktet dyker det upp i senare konst. I den franske 1800-talskonstnären Thomas Coutures väldiga målning av romersk dekadens syns i skuggan en bild av Vitellius, som uppenbarligen har den kända statyn till förebild.

Antonio Canova fick i uppdrag att göra en skulptur av Napoleons mor, Madame Mère. Han modellerade sitt verk på en, som man på den tiden trodde, berömd klassisk förlaga föreställande Agrippina. Men vilken Agrippina? Det fanns två, den äldre var god medan den yngre var ond. Canova levde farligt när han möjligen antydde att Madame Mère var ett monster.

Mary Beards bok ger talrika exempel på hur det klassiska arvet, då inte minst genom bilder av kejsare, har använts genom århundraden för att säga något om samtiden, ofta som varnande exempel. Couture och Canova använder antika statyer för att leverera en mer eller mindre förstucken kritik av senare härskare och seder. Det förutsätter förstås att publiken har den bildning som gör det möjligt att direkt se klassiska paralleller.

Även om den bildningen numera saknas så lever arvet från Rom kvar i filmer som *Quo Vadis* och den redan nämnde *Gladiator* eller i tv-serier som *Jag, Claudius*. Så sent som 1996 dyker Vitellius ansikte upp i ett verk av Jim Dine.

Twelve Caesars har sitt ursprung i en serie föreläsningar som Mary Beard höll i Washington för tio år sedan. Hon visar hur betydelsefulla kunskaper om det antika arvet är för att förstå Västerlandets historia. Om vi alls ska fortsätta att begripa den historien behövs historiker som Mary Beard, historiker som förenar nytta med nöje – *qui miscuit utile dulci*. ✨

Carl Rudbeck

Nero: tillhör de värsta.

FOTO: ALAMY

TWELVE CAESARS
IMAGES OF POWER
FROM THE ANCIENT
WORLD TO THE MODERN
MARY BEARD
Princeton University
Press 2021

Maskinisten

IDÉHISTORIA

I bokhandeln går jag först till avdelningen för fransk skönlitteratur. Nej, säger biträdet, den bok du söker finns under naturvetenskap på andra sidan. Jag vänder dit och frågar direkt var jag kan hitta den. Den här damen går först till hyllan där författarens egna skrifter står – också fel, sen till hyllan med rubriken matematik. Inte där heller. Till slut hittar hon en liten trave på ett av bokborden.

Så vad är det för bok som är så svår att klassificera? Jo, *La machine de Pascal* (Pascals maskin) av Laurent Lemi-re. Den handlar mycket riktigt om Pascals maskin, så där är det inga konstigheter. Pascal är den franske matematikern, fysikern och filosofen Blaise Pascal (1623–1662) och maskinen är den räkne-maskin han uppfunn då han var i 20-års-åldern. Pascals maskin, Pascals hjul eller pascalinen (kärt barn har många namn) producerades i ett 20-tal exemplar under sin upphovsmans ledning, och man kan inte påstå att den sedan helt glömdes bort – men den fick ingen efterföljare förrän i slutet av 1800-talet. Det handlar alltså om ett exceptionellt föremål och en exceptionell idé, vilket för med sig att det även handlar om en exceptionell människa. En undantagsmänniska.

Efter läsningen av den lilla volymen får jag en känsla av att ha mött någon som står utanför tiden, man skulle också kunna säga en helt modern människa, en människa som skulle ha kunnat leva här och nu. Och samtidigt inte förstås.

Blaise Pascal föds i Rouen i en liten familj där pappan, Etienne, är en hängiven naturvetare och matematiker. Försörjer sig och sin familj gör han dock som skatteindrivare. Blaise har två systrar och barnens mamma dör då de är små. Pappan väljer att uppfostra och utbilda sina barn själv. Det här är den familj Blaise, som hela sitt liv är sjuklig, har och får. Han bildar ingen egen, och de håller ihop i vått och torrt. Idag skulle man säga att pappan är ”närvarande”, trots att han är ”ensamstående”. Familjen umgås med den tidens intelligentia – naturvetare, filosofer och författare.

Så uppmuntrar till exempel dramatiskern Pierre Corneille en av Blaises systrar då hon skriver dikt, och hon vinner en prestigefull tävling med ett verk om den obehälgade avlelsen. Pappan lär Blaise latin, matematiken lär han sig på egen hand. Då han är sexton år gammal publicerar han en text om kägelsnit-ten som får den cirka 20 år äldre matematikern och filosofen Descartes att surt och förmodligen även avundsjukt mutt- ra något om barnsligheter, vilket inte hin-

drar andra av tiden framstående matema- tiker ifrån att erkänna verkets originalitet och elegans.

Men det som driver Blaise är inte omvärldens eventuella erkännande utan nyfikenhet och en djup kristen vilja att vara mänskligheten till nytta. Hela sitt liv har han sett sin pappa ägna långa tim- mar åt komplicerade beräkningar av skat- ter att driva in. Tidens valuta gör inte saken enklare. På ett pund, en *livre*, går tjugo *sols* och på en *sol* går tolv *deniers*. Det finns hjälpmedel i form av kulramar eller jetonger som fungerar ungefär som spel- marker, och man kan förstås räkna på det- ta med hjälp av papper och penna. Men det tar lång tid och det blir lätt fel. Blaise vill helt enkelt förenkla sin pappas liv, och inte bara pappans, utan alla människors. Istället för att ägna all denna möda åt något så tidsödande borde man kunna använda en maskin. Så han börjar skissa på denna maskin. Tekniken, med kuglar och fjädrar, finns i princip i kvarnar och urverk. Blaise ritar, räknar och funderar och det handlar ju om en idé som ingen haft förut. Blaise, som hela sitt korta liv är sjuklig och lider av huvudvärk, gör ing- et annat än arbetar på denna idé. Resulta- tet, ritningen, föreställer ett litet elegant föremål som kan utföra operationer med de fyra räknesätten, dels i tidens valu- ta, dels med det vanliga decimalsystemet med tio som bas. Han tänker sig maski- nen i mässing med inslag av ädelträ.

Pascal hittar en urmakare som tillver- kar ett första exemplar även om det är svårt för honom eftersom han aldrig sett något liknande. År 1643 är det färdigt, men av olika anledningar fungerar det inte som det ska. Pascal haltar hem och ritar vidare.

Samtidigt dör Ludvig XIII och en period av ännu större politisk och social oro än tidigare tar sin början under de år den blivande kungen är minderårig. Frank- rike, som fortfarande ligger i krig med Spanien, drabbas dessutom av inbördes- krig, den så kallade fronden.

Pascal håller på att ge upp men samti- dens matematiker har hört talas om hans uppfinning och uppmuntrar honom, så han sätter igång igen. 50 prototyper till- verkas och förkastas innan ett exemplar som Pascal blir nöjd med fullbordas.

Han och pappan åker till Paris för att presentera det för en sorts veten- skapsakademi som står under hertigen av Condés beskydd. Och maskinen blir en succé under namnet Pascals hjul.

Samtidigt säljer urmakaren förkas- tade exemplar och Pascal inser att han behöver det vi skulle kalla patent på sin uppfinning, vilket han alltså nu ägnar

”Men det som driver Blaise är inte omvärldens eventuella erkännande utan nyfikenhet och en djup kristen vilja att vara mänskligheten till nytta.”

sig åt att ordna. Han skriver till kansler Séguier, den ämbetsman som är ansvarig för regimens juridiska domän, och får så småningom ett positivt svar. Samtidigt fortsätter han att förbättra maskinen som är dyr att tillverka och svår att använda. En av familjens goda vänner säger att det behövs en urmakare för att sätta igång den och en matematiker för att begripa vad den gör.

Pascals skriver en redig bruksanvisning till den. Han ser till att de många icke fungerande prototyperna stämpas som falska och att de riktiga exemplaren får en äkthetsstämpel. Och han vill att maskinen blir känd och används. Han och hans pappa åker till Paris med den och en matematiker vid Collège de France åtar sig att regelbundet visa den för eventuella kunder samt att sälja den. Polens drottning köper två exemplar.

Pascals pappa skadas och tas om hand av så kallade janseister, medlemmar av en rörelse inom katolicismen som förespråkar en strängare tolkning av doktrinen i konflikt med de ledande jesuiternas. Janseisterna ligger närmare den protestantism som en del av Europas monarker och med dem deras undersåtar nu bekänner sig till, efter långa och på sina ställen fortfarande pågående krig. Pascal och hans familj påverkas starkt av janseisterna och hans syster Jacqueline kommer så småningom inträda i deras klosterorden.

Familjen flyttar till Paris och den maskin Pascal har uppfunnit och som nu både fungerar och tillverkas, har samtidigt blivit en del av Pascal själv. Den flyt-

tar med honom. Han har skapat den men den har också i någon mån skapat honom. Genom den har han lämnat stadiet av underbarn och nått ut i den stora världen.

I en orolig samtid grubblar Pascal över religion och mening, men han kan samtidigt inte låta bli att fundera över själva världen och hur den sitter ihop och nu börjar han undersöka tomrummet. Han menar att bara för att något inte syns så är det inte säkert att det inte finns. Han får hjälp av sin sväger i Clermont Ferrand, som genomför experiment enligt Pascals anvisningar. Experimenten går ut på att mäta en kvicksilverpelare instängd i ett glaströr, dels nere vid marken, dels uppe på ett berg i närheten. Svågern rapporterar de resultat Pascal redan hade räknat ut och Pascal har alltså visat att lufttrycket existerar och varierar med höjd. Han har också uppfunnit barometern (och som vi vet så är SI-enheten för tryck just Pascal).

De politiska oroligheterna fortsätter och Paris belägras, vilket gör att familjen flyr under en period för att sedan flytta tillbaka. Pascal fortsätter att skriva, förbättra pascalinen och experimentera, men har periodvis svårt att med koncentrationen.

Han får ett brev med kungligt sigill som innebär beskydd av maskinen. Hans pappa dör och Pascal saknar honom oändligt. Då även systemen försvinner in i janseisternas orden inser han hur mycket han saknar även henne. Trots oroligheterna lyckas ett exemplar av maskinen ta sig upp

till drottning Kristinas hov i Sverige, även om Pascal själv inte klarar att följa med.

Det är först i och med Ludvig XIV:s kröning som fronden upphör och det intellektuella samtalet och utbytet kan återupptas. I Pascals krets finns en janseist som är mycket intresserad av spel och slump, och Pascal börjar undersöka sannolikhetsläran, vilket leder till föregångaren till dagens roulette.

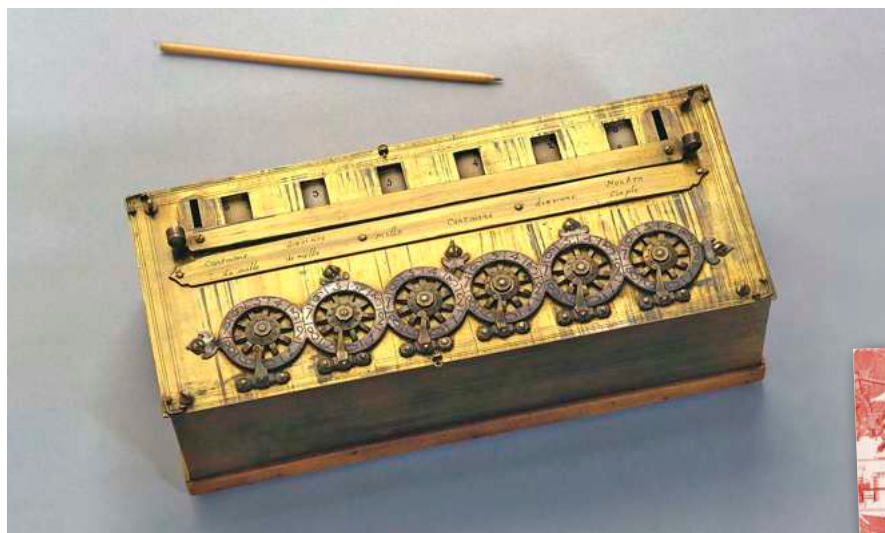
Sina sista år tillbringar Pascal i Paris där han skriver och arbetar. Han är med om en svår olycka som han med nöd och näppe överlever och den innebär en religiös omvändelse där den nåd janseisterna söker bibringas honom. Han går runt i staden stödd på kryckor, flyttar närmare klostret där hans syster befinner sig och skriver i ett rum nära Luxembourgsträdgården sina två filosofiska verk *Pensées* och *Provinciales*. Den sista storartade och praktiska idé han får är den om *omnibussar*. Pascal tänker sig ett system av droskor som går på fasta tider som stadens invånare kan använda sig av då de ska förflytta sig mellan dess olika delar. Också denna idé förverkligas, men flera hundra år senare.

Pascal dör 39 år gammal och då man obducerar hans kropp finner man två stora blodlevar i kraniet, något som åtminstone delvis förklarar hans sjuklighet och den ständiga huvudvärk han led av under hela sitt liv.

Själv tänker jag efter att ha avslutat läsningen av boken på mina egna begränsningar. Jag trodde att jag skulle få läsa om en kuriositet, något i stil med en speldosa, en leksak. Istället har jag mödosamt tagit mig igenom en svår och orolig tid i Frankrike och det har jag gjort genom Blaise Pascal, en människa som trots sitt lidande, genom sitt tänkande och sin nyfikenhet i en ovanligt grym värld påminner mig om människans litenhet och i förekommande fall storhet. Blaise Pascal – han uppfann räknemaskinen 250 år för tidigt! Han fick erkännande men inte ära. Han led av ständiga smärtor men han tog sig hela tiden vidare, fortsatte att avslöja delar av matematiken och verkligheten, men visste att det mesta fanns kvar att upptäcka.

Blaise Pascal – en människa utanför tiden. ✨

Karin Stensdotter

Pascalinen: ett av många namn till det kära barnet.

FOTO: GETTY IMAGES

**LA MACHINE
DE PASCAL**
LAURENT LÉMIRE
Grasset 2021

Bengt Ohlsson

Malliga DN

SOMMAREN 1984 FICK jag ett vikariat som korrekturläsare på *Dagens Nyheter*. Under hösten utlystes en tjänst som frilansande rockkritiker, jag sökte tjänsten och fick den.

Jag vet inte om det var i den här vevan Jan Guillou myntade begreppet ”den malliga morgontidningen”, men det fick viss spridning. Avsikten var gissningsvis att uttrycka förakt, men det påminner ironiskt nog också om judendomens förbud mot att nämna Gud vid namn, och istället kalla honom Jahweh eller Adonaj.

Och nog var vi malliga.

Svenska Dagbladet betraktades som ett B-lag som hölls under armarna av ett ymnigt presstödd. Kvällstidningarna var först med det senaste, men snabbheten sågs som lite vulgo; de var som killen som kommer inrusande i staden och vrålar ut sina nyheter, andtrutet och osammanhållande, medan DN satt i godan ro på trottoarserveringen och slipade sina formuleringar.

Åren har rullat på, chefer har kommit och gått, stjärnskott har rekryterats, etablerats och gränat. Som jag. En enda gång har jag blivit censurerad, när jag bevakade Roskildefestivalen i slutet av 80-talet och beskrev hur en tjej i publiken gav sin snubbe ett så kallat handjob. Den stressade nattredaktören muttrade att det inte var en recension, utan en ”runkskildring”.

På senare år tycks det mig som om missnöjet med den malliga morgontidningen har tilltagit. Den provocerar vänstern eftersom den i ”liberal” anda påstår sig uppröras av orättvisor, men den duckar för de ”viktiga” frågorna; ägarförhållanden och ekonomiska klyftor. Den provocerar högern eftersom den tjarar om klimat, rasism och genusfrågor. DN är inte bara mallig, utan pösig och självtillräcklig. En stickig filt över det offentliga samtalet. En åsiktsriktare.

Det är en egendomlig känsla att sitta vid ett middagsbord och höra gästerna falla varandra i talet om hur kvavt det känns att en enda tidning fått en sån oförtjänt framskjuten position. Många gånger har jag fått stoppa servetter i munnen för att inte påpeka att om ni är så trötta på DN, kan ni inte börja med att byta samtalsämne, här och nu?

Men jag har inte hjärta att göra det. Alla är ju så engagerade, de har fått färg på kinderna och glöd i stämman, och framförallt har de funnit varandra i en varm gemenskap.

Alla dessa DN-hatare är språkkunliga, världen ligger för deras fötter, när som helst kan de börja tumma sig igenom *Die Zeit*, *Le Monde* eller *Guardian* på sina flottiga surfplattor. Varför skaffar de sig inte större utblick, vidgar perspektiven? Svaret kan bara vara ett: det finns något i DN-hatet som smakar mer än det kostar. Som de inte kan vara utan. Och kanske är det lättare att söka ett ögonhimlande samförstånd

kring Åsa Beckmans eller Johan Cronemans krönikor än att på egen hand försöka förklara varför Tre Johnsons kärleksförklaring till Sidney Poitier i *Washington Post* gjorde ett sånt starkt intryck på oss.

DN:s konkurrenter glunkar om att tidningen plockar åt sig russin från olika håll i medielandskapet. Vilket leder oss in på den intressanta företeelsen ”finhet”.

Varför låter sig så många russin bakas in i DN-degen? Varför skulle även DN:s argaste kritiker kasta stridsyxan över axeln och komma springande när Wolodarski kallar?

Kort sagt, vad är ”finhet”? Handlar det om pengar? Knappt. Jag har varit med om många upphetsade surr kring ”nya” medier. Det nya spännande TV 3, och rykten om russin som köps över för fantasisummor, sen kommer TV 4. Och *Fokus* och *Bulletin*. Sen är de inte nya längre, barnsjukdomarna sätter in och allt blir grå vardag.

Finhet handlar knappast heller om florstunn fåfänga, utan jag vill tro att det handlar om en ackumulerad kvalitet, det där som ”sitter i väggarna”.

Ingenstans är minnet kortare än i tidningsvärlden. Många skribenter har påstått utgöra DN:s ”själ”, och likafullt, tre veckor efter deras försvinnande är det som om de aldrig har funnits. Men kanske dröjer de sig ändå kvar, i väggarna, medan den ena tapeten efter den andra smetas på.

DN-hatarna har alltså inte bara synliga fiender att reta sig på, utan också en hel del osynliga. Inte undra på att de är frustrerade.

”Ingenstans är minnet kortare än i tidningsvärlden.”

Förstå vad som händer. Innan det händer. Upptäck Fokus!

Beställ på fokus.se/axess

Ge bort till dig själv
eller en vän:

12 nr 198:-

Vi lever i en ängslig tid. Fokus är en orädd tidning.

Upplysningsidéerna om individualism, meritokrati, yttrandefrihet och religionsfrihet är ifrågasatta. Det finns tecken på att västvärlden går in i ett nytt skede, i vilket känslor hålls högre än förnuft. Samtidigt sker stora geopolitiska maktskiften globalt.

I Fokus hittar du vassa analyser av politiken, kulturdebatten och samtiden. Vi låter olika åsikter brytas mot varandra och har pennorna som skriver så du hisnar. Vi tar saker på allvar utan att förlora sinnet för humor. Därför kan du som läser Fokus både få nya insikter och ett gott skratt. På samma gång.

Nina Solomin, kulturredaktör

Ja tack! Jag vill beställa 12 nummer av Fokus för 198 kronor (lösnummerpris 948 kronor)

Du kan även beställa via webben på fokus.se/axess

SKICKA TIDNINGEN TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

JAG SOM GER BORT PRENUMERATIONEN HETER/
SKICKA INBETALNINGSKORTET TILL:

NAMN	
E-POST	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

**FPG Media, Fokus
c/o Flowy AB**

SVARSPOST

204 720 55

110 07 Stockholm

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 6/3 2022 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av FPG Media AB för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om vår personuppgiftspolicy på www.fokus.se/personuppgiftspolicy.

Prenumerationsservice tel: 08-522 183 15, www.fokus.se

THE LADY-DATEJUST

Unveiled in 1957, the Lady-Datejust is a timeless expression of elegance. With a unique 28 mm size and exceptional engineering, it continues to go beyond its classic glamour.

#Perpetual

OYSTER PERPETUAL LADY-DATEJUST